

T.C.

İSTANBUL MEDİPOL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**FİNANSAL SERBESTLEŞME SONRASI YAŞANAN EKONOMİK
VE POLİTİK KRİZLERİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİSİ**

EMRECAN ARACI

BANKACILIK VE FİNANS YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

DANIŞMAN

Doç.Dr. Hasan Dinçer

İSTANBUL - 2018

T.C.

İSTANBUL MEDİPOL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**FİNANSAL SERBESTLEŞME SONRASI YAŞANAN EKONOMİK
VE POLİTİK KRİZLERİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİSİ**

EMRECAN ARACI

BANKACILIK VE FİNANS YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

DANIŞMAN

Doç. Dr. Hasan Dinçer

İSTANBUL - 2018

KABUL ve ONAY SAYFASI

Enstitümüz Bankacılık ve Finans Tezli Yüksek Lisans öğrencisi Emrecan ARACI tarafından hazırlanan “*Finansal Serbestleşme Sonrası Yaşanan Ekonomik ve Politik Krizlerin Türkiye Ekonomisine Etkisi*” isimli tez çalışmasının savunma sınavı 29 Mayıs 2018 tarihinde İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde yapılmış olup aşağıda belirtilen jüri tarafından değerlendirilerek, ~~OY BİRLİĞİ~~ OY ÇOKLUĞU ile yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Hasan DİNÇER
İstanbul Medipol Üniversitesi
Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Serhat YÜKSEL
İstanbul Medipol Üniversitesi
Sınav Jüri Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi Senol EMİR
İstanbul Üniversitesi
Sınav Jüri Üyesi

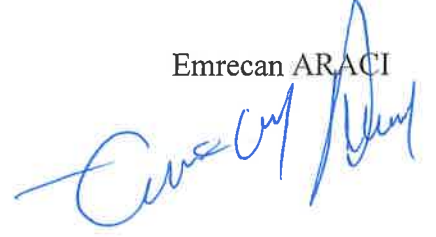
İstanbul Medipol Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 30.05/2018 tarih ve 2018/20-01 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç. Dr. Müjgan TUNÇ YÜCEL
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlamasından yazımına kadar bütün safhalarda etik dışı olabilecek bir davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, bu tez çalışmasıyla elde edilen bütün bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi bu kaynakları da kaynaklar listesine aldığımı, yine bu tez çalışmasında ve yazım sırasında patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını beyan ederim.

Emrecan ARACI

ÖNSÖZ

Bu tezin konusunun belirlenmesinden sonucuna kadar olan süreçte desteklerini benden hiç esirgemeyen danışman hocam Sayın Doç. Dr. Hasan Dinçer'e ve her zaman yanımda duran kıymetli hocam Doç. Dr. Nihat Alayoğlu'na teşekkürlerimi sunarım. Çalışmanın tamamlanma sürecinde destek olan hocam Sayın Dr. Serhat Yüksel'e teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca düzenleme çalışmalarında desteklerinden dolayı değerli hocam Sayın Ar. Gör. Fatih Pınarbaşı'na teşekkürlerimi sunarım. Son olarak tez çalışmamda olduğu gibi hayatımın her zorlu ve sıkıntılı sürecinde benden maddi ve manevi olarak desteğini hiç esirgemeyen babam Mehmet Aracı ve annem Yıldız Aracı'ya olan sevgi ve hürmetlerimi sunarım.

Emrecan ARACI

İstanbul-2018

ÖZET

FİNANSAL SERBESTLEŞME SONRASI GERÇEKLEŞEN EKONOMİK VE POLİTİK KRİZLERİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Finansal serbestleşme süreci 2. Dünya Savaşı ve hemen ardından gelen soğuk savaş dönemi nedeniyle yeterince kutuplaşan dünya ülkelerinin ekonomilerinde meydana gelen daralmanın aşılabilmesi için 1980 yılından sonra gerçekleşen ve büyük dünya ülkelerinin öncülük ettiği süreç olarak dikkat çekmektedir. Yeni ekonomik sistemin gerçekleştirilebilmesi için ve sistemin sürdürülebilirliği adına uluslararası alanda kurum ve kuruluşlar kurulmuştur. IMF, Dünya Bankası, OECD, Dünya Ticaret Örgütü gibi kurumlara üye olan ülkeler arasında ekonomik bir entegrasyon gerçekleşmiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı etkileri bulunan finansal serbestleşme sürecinin şartlarını yerine getirirken Türkiye’de de çeşitli riskler meydana gelmiştir. Yapılan reformlar sebebiyle meydana gelen krizler ekonomik ve politik krizler olarak iki farklı şekilde cereyan etmiştir. Meydana gelen krizlerden dolayı ülkedeki risk düzeyi de yükselmiştir. Bu çalışmada ilk önce finansal serbestleşme sürecinin tanımlaması ve ülkelere göre etkileri incelenirken aynı zamanda risk ve kriz konuları da değerlendirilmektedir. Çalışmada finans ve kriz hakkında literatür çalışması gerçekleştirilerek, literatür temelli metot kullanılmaktadır. Çalışmanın devam eden kısmında finansal serbestleşme süreci sonrasında Türkiye’de meydana gelen ekonomik ve politik krizler ayrıca ele alınarak ekonomiye etkileri değerlendirilmektedir. Bu kapsamda Türkiye’de yaşanan ekonomik ve politik krizlerin ülkenin ekonomik performansına etkileri analiz edilmektedir. Buna göre Türkiye’de her on yıllık dönemde ekonomik ve politik kriz gerçekleşmiştir. Ülke ekonomisi ise makro çerçevede olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu kapsamda faiz oranlarında ve enflasyon oranlarında yüksek oranda artışlar meydana gelmiştir. Döviz kurunda meydana gelen sert dalgalanmalar ile ithalatın, ihracata göre arasındaki fark açılmıştır. Ödemeler dengesi bozularak dış borç yükümlülükleri artış göstermiştir. Türkiye ekonomisi ithal ikameci konuma düşmüştür.

Anahtar Sözcükler; Finansal Serbestleşme, Türkiye Ekonomisi, Politik Kriz, Ekonomik Kriz, Ekonomik Gelişme

ABSTRACT

THE EFFECTS OF POLITICAL AND ECONOMICS CRISIS ON THE PERFORMANCE OF TURKISH ECONOMY ESPECIALLY AFTER THE FINANCIAL LIBERALIZATION

The process of financial liberalization draws attention as a process that took place after the 1980s and led by the strong countries, in order to overcome the narrowing in the economies of the world countries which have become polarized because of the Second World War and the cold war period immediately following the 2nd World War. In order to realize the new economic system and for the sustainability of the system, certain international underground institutions and organizations have been established. An economic integration has taken place between countries as members of institutions such as the IMF, the World Bank, the OECD, and the World Trade Organization. For satisfying the terms of the financial liberalization process with different effects in developed and developing countries, some various risks occurred in Turkey too. The crises that took place due to reforms revealed in two different ways as economic and political crises. The level of risk in the country has also increased due to the crisis occurring. In this study, firstly, the definition of the financial liberalization period and the effects according to the countries are examined, while the risk and crisis issues are also evaluated. Literature on the matter of finance and crisis is scanned in our study by using literature based method. Economic and political crises that have occurred in Turkey after the financial liberalization process in ongoing part of the study also were assessed by considering the effects on the economy. In this context of economic and political crisis in Turkey are analyzed as to their effects on the country's economic performance. Accordingly, every ten years, an economic and political crisis in Turkey took place. The country's economy is affected negatively in the macro-frame.

Keywords; Turkish Economy, Politic Crisis, Economic Crisis, Economic Development

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
1. GİRİŞ	1
2. FİNANSAL SERBESTLEŞME VE EKONOMİ İLİŞKİSİ	4
2.1. Finansal Serbestleşme	4
2.1.1. Finansa İlişkin Temel Kavramlar ve Finansal Piyasaların İşleyişi.....	6
2.1.2. Finansal Serbestleşme Süreci.....	7
2.1.3. Finansal Serbestleşmenin Unsurları.....	9
2.2. Finansal Serbestleşme ve Ekonomik Büyüme	10
2.2.1. Uluslararası Ekonomi ve Küresel İşletmecilik	14
2.2.2. Finansal Serbestleşmede Etkili Olan Uluslararası Örgütler	16
2.2.2.1. Dünya Ticaret Örgütü (WTO).....	16
2.2.2.2. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)	18
2.2.2.3. Dünya Bankası	20
2.2.2.4. Uluslararası Para Fonu (IMF)	22
2.3. Küreselleşme ve Finansal Serbestleşme	24
2.3.1. Küreselleşme Kavramı.....	24
2.3.2. Küreselleşme Sürecinde Finansal Serbestleşmenin Rolü	26
2.4. Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Serbestleşme Süreci	27
2.4.1. Gelişmiş Ülkelerde Finansal Serbestleşme Süreci.....	27

2.4.1.1. Amerika Birleşik Devletleri	28
2.4.1.2. İngiltere	30
2.4.1.3. Almanya	31
2.4.1.4. Japonya.....	34
2.4.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Serbestleşme Süreci.....	36
2.4.2.1. Rusya.....	37
2.4.2.2. Brezilya	38
2.4.2.3. Güney Afrika Cumhuriyeti (GAC)	41
2.4.2.4. Hindistan	44
2.4.3. Türkiye’de Finansal Serbestleşme Süreci.....	48
3. KÜRESEL RİSKLER VE KRİZ İLİŞKİSİ	52
3.1. Risk Kavramı.....	52
3.2. Risk Türleri.....	53
3.2.1. Sistematik Riskler	53
3.2.1.1. Enflasyon Riski	53
3.2.1.2. Faiz Riski	54
3.2.1.3. Döviz Kuru Riski	54
3.2.1.4. Piyasa Riski.....	54
3.2.1.5. Politik Risk.....	55
3.2.2. Sistematik Olmayan Riskler	56
3.2.2.1. Finansal Risk.....	56
3.2.2.2. Endüstri Riski.....	56
3.3. Finansal Serbestleşme ve Risk Yönetimi	57
3.4. Küreselleşme ve Kriz	59
3.4.1. Finansal Kriz.....	60
3.4.2. Küresel Krizin Nedenleri	61
3.4.3. Ekonomik ve Politik Krizler	62
3.4.4. Küresel Kriz Yönetimi.....	63
3.4.5. Finansal Kriz Çeşitleri.....	64

3.4.5.1.Para Krizi	64
3.4.5.2.Borçlanma Krizi.....	65
3.4.5.3.Bankacılık Krizleri.....	65
3.4.5.4.Sistematik Finansal Krizler.....	66
3.5. Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Küresel Krizler ve Risk Yönetimi ..	66
3.5.1. Gelişmiş Ülkelerde Küresel Krizlerin Yönetimi	66
3.5.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Küresel Krizlerin Yönetimi.....	70
4. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI	71
4.1. Finansal Serbestleşmeye Yönelik Literatür Araştırması	71
4.2. Krize Yönelik Literatür Araştırması.....	77
5. FİNANSAL SERBESTLEŞME SONRASI KRİZLERİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİSİ	92
5.1. Türkiye’de Küreselleşme Öncesi Krizlere Genel Bakış.....	92
5.1.1. 27 Mayıs 1960 İhtilâli	95
5.1.2. 22 Şubat 1962 Darbesi	100
5.1.3. 12 Mart 1971 Muhtırası	102
5.1.4. 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi.....	103
5.1.5. Küreselleşme Öncesi Ekonomi ve Kriz İlişkisi	104
5.2. Küreselleşme Sonrası Krizler	107
5.2.1. Ekonomik Krizler	107
5.2.1.1. 1992-1993 Avrupa Para Krizi	107
5.2.1.2. 1994-1995 Latin Amerika Krizi.....	108
5.2.1.3. 1997 Güneydoğu Asya Krizi.....	111
5.2.1.4. 1998 Rusya ve Brezilya Krizi	114
5.2.1.5. 2000-2001 Türkiye Krizi	117
5.2.1.6. 2008 Küresel Krizi	119
5.2.2. Politik Krizler	120
5.2.2.1. 28 Şubat 1997 Süreci	120
5.2.2.2. 27 Nisan 2007 E- Muhtıra Süreci.....	122

5.2.2.3. 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi	123
5.3. Türkiye’de Temel Makro Ekonomik Göstergeler	125
5.3.1. Finansal Serbestleşme Öncesi.....	125
5.3.1.1. Öncü Göstergeler	125
5.3.1.2. Eşzamanlı Etkili Göstergeler.....	126
5.3.1.3. Artçı Göstergeler	127
5.3.2. Finansal Serbestleşme Sonrası.....	129
5.3.2.1. Öncü Göstergeler	129
5.3.2.2. Eş zamanlı Etkili Göstergeler.....	135
5.3.2.3. Artçı Göstergeler	140
SONUÇ.....	148
EKLER.....	150
KAYNAKÇA	163

TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Finansal Risk Yönetiminin Başarı AŞamaları.....	58
Tablo 1: Dünya’da Üretim, Mal ve Hizmetlerin Yıllara Göre Dağılım Tablosu.....	15
Tablo 2: ABD’nin Marshall Yardımı Altında Avrupa Ülkelerine Gerçekleştirdiği Fon Katkısı Tablosu	19
Tablo 3:ABD Sermayesinin Bölgelere Göre Dağılımı (milyon dolar)	29
Tablo 4: 2000-2008 Yılları Arasında Almanya Genel Ekonomik Göstergesi (%)	33
Tablo 5: Brezilya’daki Gelir Dağılımının Yıllara Göre Yayılımı (milyon dolar)	41
Tablo 6: Hindistan Ekonomisinin Sektörel Olarak Gelişim Tablosu (%).....	45
Tablo 7:Hindistan’a Ençok YDY Çeken Sektörler Tablosu (milyar dolar).....	46
Tablo 8: Hindistan Ekonomisinin 1990-98 Dönemine Ait Makro Göstergeleri Tablosu (%).....	47
Tablo 9: Finansal Risk Yönetiminde Verilecek Kararlar Tablosu.....	59
Tablo 10: 2008 Finansal Krizinde İflas Eden Uluslararası Kurumlar.....	68
Tablo 11: 2005-2010 Dönemi Arasında Ülkelerin TÜFE Artış Oranı (%)	69
Tablo 12: 1929 Krizi sürecinde Türkiye’de İthalat-İhracat oranları (milyon TL).....	93
Tablo 13: 27 Mayıs 1960 Darbesinin Makro Ekonomik Etkileri (%)	99
Tablo 14: 27 Mayıs 1960 Darbesinden Sonra Türkiye’de Ekonomik Göstergeler..	100
Tablo 15: 1962 Darbesinden Sonra 1963-67 Dönemi Sektörel Büyüme Oranları (%)	101
Tablo 16: 12 Mart 1971 Muhtırasının Türkiye Ekonomisine Temel Etkileri.....	103
Tablo 17: 12 Eylül 1980 Darbesinden Önce ve Sonra Ekonomik Göstergeler.....	104
Tablo 18: Küreselleşme Öncesi Ekonomik Kriz Dönemleri.....	105
Tablo 19: Latin Amerika Ülkelerinin 1980-1999 Büyüme Oranları (%)	110
Tablo 20: Asya’da Özel Sektöre Açılan Banka Kredileri Yıllık Dağılımı (%)	113
Tablo 21: 1998 Rusya Krizi Döneminde Ekonominin Makro Göstergeleri (%)	115
Tablo 22: 16 Şubat 2001 Tarihli Politik Krizin Ekonomiye Etkileri (TL)	119
Tablo 23: 28 Şubat 1997 Sürecinin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri	121
Tablo 24: 15 Temmuz Darbe Girişimine Piyasaların İlk Tepkisi	124
Tablo 25: 1980 Öncesi Ruhsatlı İnşaat Yapımı ve Değeri.....	126
Tablo 26: 1980 Öncesi Sanayi ve Ticari Satışların Göstergeleri (milyon TL)	127
Tablo 27: 1980 Öncesi Banka Faiz Oranlarındaki Değişimler (%)	128

Tablo 28: 1980 Öncesi İmalat Sanayinde Çalışan Maliyetleri (milyon TL).....	128
Tablo 29: 1980 Sonrası Ruhsatlı İnşaat Yapımı ve Değeri.....	130
Tablo 30: 1980 Sonrası Açılan ve Kapanan Şirketler.....	131
Tablo 31: 2010-2017 Yılı Sonrası Açılan Kapanan Şirket Sayısı.....	132
Tablo 32: 1980 Sonrası Sanayi ve Ticari Satışların Göstergesi (milyon TL).....	136
Tablo 33: 2007-2016 Dönemi Toplam Sanayi Endeksi (%).....	137
Tablo 34: 1980 Sonrası Banka Faiz Oranlarındaki Değişimler (%).....	140
Tablo 35: 2014-2017 Dönemi Faiz Oranları (%).....	141
Tablo 36: 1980 Sonrası İmalat Sanayinde Çalışan Maliyetleri (milyon TL).....	142
Tablo 37: 2006-2016 Arası Çalışanların Gelir Oranları (%).....	143

KISALTMALAR LİSTESİ

A-5 Ülkeleri : Güney Asya Ülkeleri (Güney Kore, Endonezya, Tayland, Filipinler, Malezya)

- AB : Avrupa Birliği
- ABD : Amerika Birleşik Devletleri
- AK Parti : Adalet ve Kalkınma Partisi
- AP : Adalet Partisi
- APS : Avrupa Para Sistemi
- BM : Birleşmiş Milletler
- BRİCS : Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika Ülkeleri
- CHP : Cumhuriyet Halk Partisi
- CID : Cari İşlemler Dengesi
- ÇUŞ : Çok Uluslu Şirketler
- DKÖDG : Döviz Kuru ve Ödemeler Dengesi
- DP : Demokrat Parti
- DTÖ : Dünya Ticaret Örgütü
- DYP : Doğru Yol Partisi
- EFTA : Avrupa Serbest Ticaret Birliği
- ERM : Avrupa Döviz Kuru Mekanizması
- FED : ABD Merkez Bankası
- G-7 : Gelişmiş 7 Ekonomi
- G-8 : Gelişmiş 8 Ekonomi

GAC	: Güney Afrika Cumhuriyeti
GATT	: Gümrük Tarifleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GBD	: Genel Bütçe Dengesi
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GÜ	: Gelişmiş Ülkeler
HDR	: Birleşmiş Milletler İnsani Kalkınma Raporu
IMF	: Uluslararası Para Fonu
ITO	: Uluslararası Ticaret Örgütü
KİT	: Kamu İktisadi Teşekkülleri
MSP	: Milli Selamet Partisi
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
NÖSG	: Net Özel Sermaye Girişimi
NPG	: Net Portföy Girişimi
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
RP	: Refah Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TDK	: Türk Dil Kurumu

TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
VZA	: Veri Zarflama Analizi
YDY	: Yabancı Doğrudan Yatırımlar
WB	: Dünya Bankası
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü

1. GİRİŞ

Finansal serbestleşme; gelişmekte olan ülkelerin global anlamdaki finansal faaliyetlerinin kendi ülkelerine akışını sağlamak üzere, gerekli kısıtlamaların kaldırılması olarak tanımlanmaktadır. (Doğan, 2014:24). II. Dünya Savaşı ve 1929 ekonomik buhranı sebebiyle kamu iktisadi politikaları ihtiyaca cevap verememiştir. 1980 yılında ise dünyada ihtiyaç haline gelen globalleşme ve büyüme isteği sebebiyle yetersiz kalan bu maliye politikalarına karşın serbestleşme alternatif olarak görülmüştür (Çetin, 2010: 5).

Bu tarihten itibaren müdahaleci devlet politikalarının sınırlamalarına yönelik gerekli olan reform hareketleri İngiltere, ABD ve Japonya'nın başı çekmesiyle birlikte daha sonraki süreçte Güney Amerika ülkelerine ve gelişmekte olan ülkelere de yayılarak başlamıştır (Eser, 2012:6). Bretton Woods sistemi olarak bahsedilen ve tıkanmaya giden sistem bu sayede açılarak, piyasanın işleyiş ve kontrolü özel sektöre bırakılmıştır ve finans dünyası serbestleştirilmiştir. Bu anlamda uluslararası örgütler olan IMF, Dünya Bankası gibi kurumlar yapılan bu çalışmalara destek olmuşlardır (Sönmez, 2014: 3).

1980-1990 döneminde ülkeler ekonomilerinde bir takım reformlar gerçekleştirmişlerdir. Bu kapsamda faiz oranları serbest bırakılmıştır ve kredilerdeki tavan uygulaması kaldırılmıştır. Aynı zamanda bankaların yasal yükümlülük olarak merkez bankalarında tutmak zorunda oldukları mevduat ve munzam karşılık tutarları kaldırılmıştır (Eser, 2012: 6).

Finansal serbestleşme süreci gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelere farklı tepkiler vermiştir. Bu çalışmada sürecin ekonomilere olan etkisinin dikkatle incelenmesi amacıyla gelişmiş ülkeleri temsilen; ABD, İngiltere, Almanya ve Japonya ekonomileri mercek altına alınmaktadır. Gelişmekte olan ekonomileri incelemek adına ise Rusya, Hindistan, Güney Afrika Cumhuriyeti, Brezilya ve Türkiye ekonomilerine odaklanılmıştır.

Türkiye ekonomisinde 1970'li yıllarda gelişmekte olan ülkelere uygulanan ithal ikameci politikalar tercih edilmektedir. Fakat bu uygulamadan beklenen verim alınamamıştır. 1977 yılında çıkan petrol krizi nedeniyle de ülke ekonomisi var olan

durumundan daha da kötüye gitmiştir. Bu anlamda faiz baskısını hafifletmek ve ödemeler bilançosundaki açığı finanse etmek için istikrar programları uygulanmıştır (Özel, 2011: 82-83). Finansal serbestleşme süreci Türkiye’de de dünyadaki ile aynı tarihlerde yani 1980 yılında gerçekleştirilmiştir. 24 Ocak kararları açıklanarak ekonomide köklü bir değişim meydana gelmiştir. Ekonomide ilk defa fiyat ve kaynak belirleyicileri özel sektöre bırakılmıştır. Aynı zamanda, kalkınmak için kullanılan içe dönük stratejilerde dışa dönük hale getirilmiştir. 24 Ocak kararları bankacılık sistemi, sermaye piyasası ve iktisadi büyüme olmak üzere üç temel amaç ile gerçekleştirilmiştir (Musullugil, 2007: 127). Aynı zamanda 24 Ocak kararları ile Türkiye ekonomisinde faizler serbest bırakılmıştır ve dalgalı kur sistemine geçilmiştir. Merkez Bankası da serbest piyasaya geçmiştir (Musullugil, 2007).

Gerçekleşen bu gelişmelerden sonra sistematik olmayan risklerin yanına, sistematik risk kavramı da eklenmiştir. Sistematik olmayan riskler işletmeleri kapsayan riskler olması sebebiyle her zaman olağan konumdadır. Sistematik risk ekonominin bütününe kapsamaktadır (Usta ve Demirelli, 2010: 26). Finansal serbestleşme sonrası önem kazanan enflasyon, faiz, döviz kuru, politik ve piyasa gibi kavramlardan doğacak olan riskler de sistematik riskler arasına girmektedir.

Küresel finansal krizler iki şekilde meydana gelmektedir. Bankacılık sektöründen kaynaklı krizler ve döviz krizleri bu kapsamda dikkat çekmektedir (Gülbahar, 2017: 46). 1993 Avrupa krizi, 1994 Meksika krizi, 1997 Asya krizi, 1998 Rusya krizi ve 2000-2001 Türkiye krizi finansal serbestleşme sonrası meydana gelen krizler olarak öne çıkmaktadır (Gülbahar, 2017: 3-4).

Çalışmanın devam eden kısmında küresel anlamda meydana gelen krizler detaylıca incelenerek küreselleşme ve finansal serbestleşmenin neden olduğu ekonomik yıkımların gösterilmesi hedeflenmektedir. Bu dönemler aralığında Türkiye ekonomisi sadece ekonomik krizlerden etkilenmemiştir. Aynı zamanda Türkiye’de meydana gelen darbeler ve ekonomik krizler incelenerek yaşanan istikrarsızlıkların ekonomiye olan etkilerinin belirtilmesi de hedeflenmektedir Türkiye’nin ekonomik krizlerin yanı sıra aynı zamanda politik anlamda da sürekli olarak kaos ve belirsizliğin içinde savrulmak istenmesinin sebepler ve sonuçlarının açıklanması

hedeflenmiştir. Siyasi ortamdaki bu kargaşanın ekonomiye olan etkilerini inceleyebilmek adına ise; Türkiye ekonomisi Makro ölçekte değerlendirilmektedir.

Çalışmanın ilk başlığında finansal serbestleşmenin tanımı yapılmaktadır. Aynı zamanda küreselleşme ile farklılıklarına dikkat çekilmektedir. Finansal serbestleşmeye katkı veren uluslararası kurum ve kuruluşlar incelenmektedir. Dünyada finansal serbestleşmenin serüvenine bakılması için gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler değerlendirilmektedir. Son olarak ise Türkiye'deki serüveni incelenmektedir.

İkinci başlığında küresel riskler ve krizler ilişkisi değerlendirilmektedir. Bu kapsamda finansal kriz ve risk çeşitlerinden bahsedilmektedir. Daha sonra küreselleşme ve kriz ilişkisi ele alınmaktadır. Finansal serbestleşme ve risk yönetimi değerlendirilerek, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde finansal kriz ve risk yönetimi incelenmektedir.

Üçüncü başlığında literatür çalışmasına yer ayrılmaktadır. Üç adet literatür tablosu bulunmaktadır. İlk olarak finansal serbestleşmeye yönelik literatür çalışması bulunmaktadır. Daha sonra ise ekonomik ve politik krizlerle ilgili literatür çalışması yapılmaktadır. Aynı zamanda ekonomik krizlere ait literatür çalışması güncel nitelik taşımaktadır.

Dördüncü başlığında Türkiye'de küreselleşme öncesi krizlere genel bir bakış yapılmaktadır. Aynı zamanda uluslararası alanda meydana gelen ekonomik krizler incelenmektedir. Daha sonra gerçekleşen darbeler ve siyasi krizler değerlendirilmektedir. Bu kapsamda Türkiye ekonomisinin; öncü göstergeleri, eş zamanlı etkili göstergeleri ve artçı göstergeleri değerlendirme kapsamına alınmaktadır. Finansal serbestleşme öncesi ve sonrasının karşılaştırılmalı analizi gerçekleştirilerek 1980 yılından sonra dünyada başlayan sürecin Türkiye ekonomisine olan etkilerine dikkat çekmek hedeflenmektedir.

2. FİNANSAL SERBESTLEŞME VE EKONOMİ İLİŞKİSİ

Çalışmanın bu bölümü dört başlıktan oluşmaktadır. İlk başlıkta finansal serbestleşme sürecinin anlatımı yapılmaktadır. İlk başlığın içerisinde finansal serbestleşme sürecinin işleyiş ve unsurlarına değinilmektedir. Bu bağlamda finansal piyasalara ait temel kavramlar ve finans piyasalarının işleyişi hakkında bilgi verilmektedir. Bölüme ait ikinci başlıkta ise finansal serbestleşme sürecinin ekonomik büyümeye olan etkileri yer almaktadır. Bu minvalde uluslararası anlamda ekonomik etkilerini gösteren ve yaptırım uygulama hüviyetine sahip kurum ve kuruluşlar hakkında bilgi verilmekte olup bu kurum ve kuruluşların görev ve sorumluluklarına değinilmektedir. Üçüncü başlıkta ise her zaman karıştırılan finansal serbestleşme ve küreselleşme kavramları farklılıklarıyla değerlendirilmektedir. Bölümün dördüncü başlığında ise gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde finansal serbestleşme süreci ele alınmaktadır. Bu kapsamda gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki süreci taşıyan ekonomiler tespit edilerek değerlendirilmektedir.

2.1. Finansal Serbestleşme

Devletin ekonomiye mutlak müdahale hakkının kaldırılarak, özel sektöre bırakılması kısaca serbestleşme olarak tanımlanmaktadır. Serbestleşme, bir diğer anlamı olan liberalizasyon kavramı ile de ifade edilmektedir. Finansal serbestleşme gelişmekte olan ülkelerin global anlamdaki finansal faaliyetlerin kendi ülkelerine akışını sağlamak üzere, gerekli kısıtlamaların kaldırılması olarak tanımlanmaktadır. (Doğan, 2014:24).

1980 yılında dünya ekonomisinde meydana gelen tekrar yapılanma sonucunda küreselleşme önem kazanmıştır. Bu yeni yapılanmanın önemli kollarından birini finansal serbestleşme oluşturmaktadır. Sermayenin dünyanın herhangi bir yerindeki yatırım olanaklarına hiçbir sınırlamayla karşılaşmaksızın dâhil olması şeklinde de ifade edilmektedir. Finansal serbestleşme süreciyle alakalı tüm bunlar ifade edildikten sonra süreç boyu meydana gelen temel olgulardan bahsetmek gerekmektedir. Faizin serbest bırakılması, iç piyasadaki sınırların kaldırılması ve bankacılık faaliyetlerinin gerçekleştirildiği sistemde kısıtlamaların kaldırılması temel olgularındandır. Denetimin azaltılarak sabit kurdan dalgalı kur sistemine geçilmesi

ve finansal araçların piyasadaki rollerinin artırılması da göze çarpmaktadır (Gürbüz, 2006:7).

Finansal serbestleşme denilen kavram herhangi bir devlet müdahalesini reddetmekte olup bizatihi liberal politikalara gerekli ehemmiyetin azami ölçüde verilmesini uygun görmektedir. Finansal serbestleşmeye ülkeler gelişmişlik durumlarına göre farklı tepkiler göstermektedir. Gelişmiş ülkelerin tepkisi uluslararası alanda gerçekleşmekte olan dönüşüm ve değişimlere karşı piyasaların etkinliğini arttırmak için uygulanan liberal politikalara destek olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin tepkisi ise kalkınma ile ilgili stratejilerle de ilgilenmekte olduklarından finansal piyasalar ve kalkınma stratejileri gibi ekonominin tamamına karşın sert değişimler gerçekleştirerek tepki vermişlerdir (Doğan, 2014: 24-25).

Her ekonomik sistemin uygulanabilirlik yönünden gereklilikleri olduğu gibi finansal serbestleşmenin de yurt içi ve yurt dışı olmak üzere iki şekilde gereklilikleri bulunmaktadır. Yurt içi finansal serbestleşmeyi bir diğer adıyla iç finansal serbestleşme, iç piyasaya sermaye girişlerinin önündeki engellerin kaldırılması ve finansal çeşitlerin etkinleştirilmesi, kredi tavanlarının ve krediler önündeki engellerin kaldırılması için gerekmektedir. Yurtdışı finansal serbestleşmenin de gerçekleşebilmesi için bir takım gereklilikler vardır; Bu bağlamda iç piyasa sakini yurtdışına sınırlamaya tabii olmaksızın sermaye aktarmalı ve yurtdışı piyasalardan borçlanabilmelidir. Yerli piyasa sakini döviz ile işlemlerini gerçekleştirebilmelidir. Son olarak da yurt içi piyasa sakini yurt dışından herhangi bir kısıtlamaya maruz kalmaksızın borçlanabilmesi ve yurt dışı sakininin de iç piyasada kısıtlama ve engele tabii olmaksızın yatırım yapabilmesi gerekmektedir (Cicioglu, 2009: 12-13).

Bahsedilen gerekliliklerin uygulanması halinde yurtdışı finansal serbestleşme gerçekleşmektedir. Yurtdışı finansal serbestleşmeye geliştirmekte olan ülkeler karşı çıkmışlardır. Fakat 1980 yılından sonra gerek faizlerin üzerindeki tavan uygulamaları gerekse de sermaye giriş çıkışlarına getirilen tam serbestlik sonrası içte ve dışta finansal serbestleşmenin mevcudiyetini hâkim kılmıştır (Doğan, 2014: 25).

2.1.1. Finansa İlişkin Temel Kavramlar ve Finansal Piyasaların İşleyişi

Finansal piyasalar olarak adlandırılan pazar çeşidi, geliriyle ihtiyaçlarını karşılayabilenler ile gelirleriyle ihtiyaçlarını karşılayamayanların birlikte meydana getirdikleri piyasalardır. Bahsedilen bu iki faaliyet grubu ekonomik olarak bağlantılıdır. Bu grubun gelir fazlası veya açıkları oluşmaktadır. Bu iki faaliyet grubu finansal piyasalarda fon transferi gerçekleştirerek işleyiş göstermektedirler. Aynı zamanda bu eylemi de bir aracı kullanarak yahut dolaylı yoldan gerçekleştirmektedirler. Gerçekleştirilen finansman doğrultusunda eğer bir aracı kullanılmışsa “dolaylı finansman” eğer bir aracı kullanılmamışsa “doğrudan finansman” olmak üzere iki şekilde adlandırılmaktadır (Güleryüz, 2005: 4).

İncelendiğinde finansal piyasaların devlet, şirket ve uluslararası kurumlarca yatırımların maliyetleri ve aynı zamanda sermayenin yükümlülüklerini düşürmek nedeniyle oluşturulduğu göze çarpmaktadır. Finansal piyasaların uluslararası mevcuda getirilmesi ise gelişmiş ülkelerin engellemeleri ve sınırlamaları aşarak en yüksek kâra ulaşma çabasından dolayı meydana gelmektedir (Taş, 1996: 105).

Finansal piyasaların işleyişideğerlendirildiği zaman örgütlenme derecelerine, fonların kullanıcılarına göre ve gerçekleştirilen işlem türlerine göre sınıflandırıldığı gözlemlenmektedir. Bu minvalde incelendiğinde fonların ödünç verilmiş sürelerine göre finansal piyasalar; para piyasası ve sermaye piyasası olarak ayrılmaktadır. Vadesi bir yıllık süreyi kapsamayan ve kısa dönemli olarak belirtilen fonlar para piyasalarında işlem görmektedir. Para piyasalarının araçları ise kısa süreli krediler ve ticari senetleri kapsamaktadır. Aynı zamanda uzun vadeli piyasalarda ise sermaye piyasası kullanılmaktadır. Hisse senedi, tahvil, yatırım ve konut kredileri orta ve uzun vadede sermaye piyasasının araçlarını kapsamaktadır. Finansal piyasaları örgütlenme derecelerine göre incelendiğinde örgütlenmiş ve örgütlenmemiş finansal piyasalar olarak ikiye ayrılmaktadır. Örgütlenmiş finansal piyasalar alıcı ve satıcı tarafları belirli kurallar çerçevesinde fiziksel olarak karşılaştıran piyasalar olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda örgütlenmiş finansal piyasalara örnek olarak; para piyasalarında bankaları, sermaye piyasalarında ise menkul kıymet borsaları gösterilmektedir. Örgütlenmemiş finansal piyasalar ise örgütlenmiş finansal piyasaların tam tersi durumudur. Herhangi bir fiziksel karşılaşma gerçekleşmeden

vebelirli kanun düzenlemeleri uygulanmadan oluşturulan piyasaları kapsamaktadır. Örgütlenmemiş finansal piyasaların denetimi olmadığı için gelişmekte olan ülkelerde ekonominin büyük bölümünü oluşturmaktadır (Aydoğuş, 2006: 6).

Finansal piyasalar işlemlerine göre değerlendirildiğinde birinci ve ikincil piyasalar olarak ikiye ayrılmaktadır. Birincil finansal piyasayı; fon ihtiyacı duyanların, fon ihtiyaçlarını karşılayabilmek için ilk kez başvuru gerçekleştirerek yeni sundukları finansal araçların satılmasını gerçekleştirenler oluşturmaktadır. İkincil finansal piyasaları ise; önceden fon talebinde bulunanların piyasaya sundukları finansal araçların dolaşımını kapsamaktadır.

Finansal piyasalar içerisinde bir diğer dikkat çeken husus türev piyasalarıdır. Bu piyasalar ilerisi için meydana gelecek olan teslimat veya nakit üzerinden uzlaşma görevi görmektedir. Türev piyasaların unsurları forward, swap, futures ve opsiyon sözleşmelerini ve işlemlerini kapsamaktadır (Ergezen, 2006: 9-10).

2.1.2. Finansal Serbestleşme Süreci

Çalışmanın bu kısmında finansal serbestleşmenin dünyada tarihsel olarak çıkış noktalarını ve gelişme gösterdiği evreleri değerlendirilmektedir. İlerleyen bölümlerde de özellikle süreç gereği oluşturulan uluslararası kurum ve kuruluşların gereklilik ve katkılarıyla alınmaktadır. Makro bir görüntü vermesi açısından ilk olarak dünyadaki finansal serbestleşme sürecinin hareketlenmelerine bakıldığında da 1929 yılında gerçekleşen dünya ekonomik buhranı ve II. Dünya Savaşı'nda süregelen kamu iktisat politikaları yetersiz kaldığı görülmektedir. Özellikle 1980'li yıllara gelindiğinde dünyada süregelen globalleşme ve büyüme talepleri neticesinde yetersiz kalan maliye politikalarına karşın serbestleşme çıkar yol olarak belirlemiştir (Çetin,2010:5). Dünya ekonomisinde II. Dünya Savaşı'ndan 1960'lı yıllara kadar olan sürece göz attığımızda hızlı bir büyüme ve refah dönemi yaşanmıştır. Dünya ekonomisinde bu döneme Altınçağ Dönemi denmektedir (Eser, 2012: 4).

Altınçağ diye adlandırılan dönem 2. Dünya Savaşı'nın bitiminden sonraki otuz yıllık dönemi kapsamaktadır. Günümüze göre daha eşitlikçi ve sosyal bir dönemdir. Bu yapısı itibari ile de Altın ismini almıştır. Altınçağ dönemi siyasi olarak iki kutuplu olarak gerçekleşmiştir. İki kutuplu siyasi yapı sebebiyle ülkeler uluslararası

ekonomi ile günümüze nazaran çok fazla içli dışlı olamamışlardır (Yılmaz, 2004: 3). II. Dünya Savaşı'ndan sonra devam eden bu büyüme dönemi son bulmuş yeni bir ekonomik kriz yaşanmıştır. Ekonominin tıkanmasına sebep olarak ise müdahaleci devlet politikaları olarak görülmüştür (Sönmez, 2014: 3).

Genel ağırlıklı görüşün müdahaleci devlet politikaları olarak görülmesi sebebiyle buna göre yapılması gereken reform hareketleri başlamıştır. İngiltere, ABD ve Japonya'nın başı çektiği reform hareketleri Güney Amerika ülkeleri ve gelişmekte olan ülkelerde de meydana gelmiştir. Finansal serbestleşme sürecinin temel hedefi ekonominin büyümesini hızlandırmaktır (Eser, 2012: 6).

Bretton Woods diye isimlendirilen bu sistemin tıkanmasından sonra piyasanın işleyiş ve kontrolünün özel sektöre bırakılması ve finansın serbestleştirilmesi tıkanan sistemin açılması için gerçekleştirilen ve ses getiren çalışmalar olmuştur (Sönmez, 2014: 3). Gerçekleştirilen reform hareketlerine uluslararası örgütlerin desteği de alınmıştır. Bu alanda özellikle IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlar önderlik etmişlerdir.

Ekonominin önde gelen ülkeleri 1960'lı yılların ortalarında yarı serbestleşme süreci gerçekleştirdikleri için bu sefer çözümü tam serbestleşmede görmüşlerdir. Devletin ekonomiye yön vermesinin yanı sıra, ekonomiyi etkileyecek kanun, düzenleme, mevzuat gibi çalışmalarını sonlandırması düşünülmektedir. Devam eden sürecin ve özelleştirme çabalarının hız kazanmasına SSCB'nin dağılması da etkili olmuştur (Yılmaz, 2004: 5).

1980-1990 dönemlerinde gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler ekonomilerinin entegrasyonu için bir dizi yenilikler ve düzenlemeler yapmışlardır. Bu düzenlemeler arasında en dikkat çekici olanlar; faiz oranlarının serbest bırakılması, kredilerdeki tavan uygulamasının kaldırılması, bankaların yasal yükümlülük olarak merkez bankalarında tutmak zorunda oldukları mevduat ve munzam karşılık tutarlarının indirilmesi yahut kaldırılması, bankacılık sektörünün yurt içi ve yurtdışına açılarak sermayenin serbestleştirilmesidir (Eser, 2012: 6). Finansal serbestleşme sürecinin gerçekleştirilmesi ve ekonomik büyümenin hızlanması için sabit kur sisteminden, dalgalı kur sistemine geçilmiştir.

2.1.3. Finansal Serbestleşmenin Unsurları

Çalışmanın bu başlığında finansal serbestleşme sürecinin gereklilikleri ve amaçlarına yer verilmektedir. Finansal serbestleşme sürecine neden olan gelişmeler bu kısımda değerlendirilmektedir. Finansal serbestleşmenin unsurlarında yapılması gereken reformlara da değinilmektedir. 1973 yılında yaşanan petrol şokları yıllar 1980’i gösterdiğinde bankaların finansal stoklarının şişmelerine sebebiyet vermiş Bretton Woods sisteminin çöküşü gerçekleşmiştir. Yıllar önce bu sistemin çökmesi de finansal açıdan serbestleşmenin önemli ölçüde gereklilikleri arasında gösterilmektedir (Cicioglu, 2009: 11). Küresel anlamda sermaye piyasasının 1969 yılındaki finansal karşılığı 2 trilyon dolarken 1990’lı yılların sonunda 100 trilyon doları geçmiştir. Bu anlamda sermaye piyasası araçlarından hisse senedi piyasasının 200 milyar dolardan 25 trilyon dolara yükselmesi de dikkat çekmiştir. Elde edilen bu verilerde finansal açıdan gerçekleşen şişmenin boyutunu net olarak göstermektedir.

Finansal serbestleşmenin gereklilikleri olarak iç ve dış piyasada ekonominin yönlendirilmesinde etkin rol üstlenen kurum ve kuruluşlarının sınırlamalarının ve kontrollerinin kaldırılması bulunmaktadır (Cicioglu, 2009). Bu kurum ve kuruluşlara en büyük etken devlet müdahalesidir, finansal alanda serbestleşmenin tam manasıyla gerçekleşebilmesi için devletin ekonomiye hiç müdahale etmemesi gerekmektedir. Teorik olarak ele alındığında finansal serbestleşmenin gerçekleşmesi ve devletin ekonomiye müdahalesinin önüne geçilip piyasanın işleyişine bırakılması için önemli gereklilikler arasında olan durumlar bulunmaktadır. Bu durumlar; faiz oranlarının serbest bırakılarak kredi tavanlarının kaldırılması, bankaların merkez bankasında tutmak zorunda oldukları mevduat munzam karşılık oranlarının düşürülmesi ve sabit kur sisteminden dalgalı kur sistemine geçişin gerçekleştirilmesidir.

Bu anlamda piyasaları değerlendirilirken iki farklı şekilde bakılması gerekmektedir. Yurt içi piyasada yerleşik olanlar dışarıdan borçlanması, yerleşik olmayanların ise yurt içi piyasada plasman yapabilmesi durumu finansal serbestleşmenin gerekliliklerindedir (Gürbüz, 2006: 13). Bu sayede tam anlamıyla finansal serbestleşme gerçekleşmiş olmaktadır. Finansal serbestleşmenin gereklilikleritoparlanacak olursa; faiz oranlarına oluşan kontrol ve baskıların ortadan kaldırılması, merkez bankasında ihtiyaç duyulan rezerv karşılık oranlarının

düşürülmesi, yabancı sermayenin girişine kolaylık sağlayarak yurtiçine akışkanlığına da bu minvalde teşvikte bulunmak. Devletin bankacılık sektörü üzerindeki hâkimiyetini sonlandırarak kamu bankalarının özelleştirilmesini ve bankaların rekabetine müdahalede bulunmaması şeklinde ifade edilmektedir (Çetin, 2010).

Finansal serbestleşme süreci gelişmiş ülkelerin ekonomilerinde süre gelen gelişmelerden dolayı çıkış gösterdiği için burada ülkelerin amacı uluslararası finansal faaliyetleri kendi ülkelerine çekmek olarak değerlendirilmektedir. Sermaye giriş çıkışlarının serbestleştirilerek sağlanacağı bu ortamda ekonominin büyümesi ve gelişiminin devamı hedeflenmektedir.

2.2. Finansal Serbestleşme ve Ekonomik Büyüme

Ülkeler arasında yaygın uygulama alanı bulan finansal serbestleşme, ekonomik büyümeye katkı sağlaması ve büyümenin artan ivmeyle devam etmesi ihtiyacının karşılanması bakımından tutulmuştur. Ekonomik büyümenin gerçekleşmesi için tasarruf arzının yukarı yönde ilerleme kat etmesi gerekmektedir. Finansal serbestleşmenin ise teorik olarak faiz oranlarının yüksek olmasıyla tasarruf arz ve talebini eşitleyeceği belirtilmektedir. Tasarruf arz ve talebinin eşitlenmesi ile büyüme için gerekli olan tasarruf arzının sağlanacağı savunulmaktadır.

Finansal olarak dışa açılma politikalarının her ülkeye fayda getireceği düşünüldüğü gibi özellikle gelişmekte olan ülkelere daha çok yararı olacağı düşünülmektedir. Buna da sebep olarak kaynak sıkıntısı çeken ülkelerin yabancı sermaye girdisi sağlayarak kaynak sorununu çözeceği iddiasıdır. Diğer bir sebep ise yabancı sermaye ile bilgi taşıma etkisi oluşturarak gelişmekte olan ülkelerin piyasalarını güçlendireceğidir (Takım, 2016: 24).

Finansal serbestleşmenin büyüme ve ekonomik performans üzerindeki etkilerine yönelik teorik olarak iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar neo-klasik temellere dayanan McKinnon-Shaw yaklaşımı ile yapısalcı yaklaşımlardır (Çetin, 2010: 73).

McKinnon-Shaw yaklaşımına göre; kalkınma stratejisine negatif yönlü etki eden temel sorun gelişmekte olan ülkelerin uygulamış olduğu finansal baskı politikalarıdır. Bu baskı politikaları faiz oranları ve döviz kuru dengesini bozmaktadır. Bozulan denge diğer finansal olmayan araçlarla karşılaştığında

ekonominin gerçek büyüklüğünü ve büyümedeki artış yönlü ilerleyişini hantallaştırmaktadır. McKinnon-Shaw modelinin önemli unsurları şunlardır;

- I) “Tasarruf fonksiyonu hem mevduat faizleri hem de büyüme hızından pozitif olarak etkilenmektedir.
- II) Yatırım fonksiyonu reel kredi faizlerinden negatif, büyüme hızından pozitif olarak etkilenmektedir.
- III) İdari olarak sabit tutulan reel faiz oranları piyasa denge seviyesinin altında tutulmaktadır
- IV) Kullanılabilir kredi fiyat dışı tahsisat neticesinde verimsiz bir şekilde dağıtılmaktadır” (Emek, 2000: 69).

McKinnon-Shaw yaklaşımından sonra bir diğer yaklaşım da yapısalci yaklaşımdır. Bu yaklaşımı ise L.Taylor savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre; gelişmekte olan ülkelerde legal ve illegal mali piyasalar fon arz ve talebi sürecinde birlikte hareket etmektedir. Yatırımcıların ve tasarruf sahiplerinin, fon arz ve talebi doğrultusunda bankacılık sisteminde biriken mevduatın artışına sebep olmaktadır. Bu sayede illegal piyasadan sisteme akış gerçekleşecektir. Bir diğer şekilde resmi bankacılık sisteminde kanuni olarak karşılık tutma zorunluluğu varken resmi olmayan piyasada böyle bir zorunluluk bulunmamaktadır. Bu durumda yatırıma dönüşebilen kaynaklarda azalma meydana gelmektedir. Buda yatırımları ve büyüme hızını azaltacaktır (Çetin, 2010: 73).

Uluslararası ekonomi alanında bir başka kendini kanıtlamış isimlerden olan Ross Levine ise bu alanda ki düşüncelerini; finansal araçlar, kurumların ve piyasaların haberleşme giderlerini minimuma indirerek ekonomik gelişime etki ettiği şeklinde ifade etmiştir. Finansal sistem ile ekonomik büyüme arasındaki bağı tek bir kurum veya araç ile değil bizzatıhi finansal sistemin belirli fonksiyonlarıyla açıklamaktadır. Finansal sistemin fonksiyonlarını ise; ticaretteki riski minimuma indirmek, küçük tasarrufları tek bir havuza toplayarak etkileştirmek, piyasalardaki iletişimi arttırarak sermayenin etkili dağılımını sağlamak, şirketlerin yönetsel etkinliğini arttırmak için kredi verilen şirketlerin yöneticilerini denetime tabi tutmak, işlem giderlerini düşürerek teknolojinin

gelişimine ve uzmanlaşmayı etkinleştirerek ekonomik büyümenin hızını arttırmak şeklinde belirtmiştir.

Finansal serbestleşme, ekonomik büyümeyi doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki şekilde etkilemektedir. Yurt içi tasarrufların artması, finansal sektörün gelişmesine katkı sağlaması, sermaye maliyetini azaltması ve teknoloji transferi gibi konular doğrudan etkileşim alanına girmektedir. Ekonomideki riskleri ulusal ekonomiden uluslararası alana yayarak ülkede uzmanlaşmaya katkıda bulunması, finansal politikaları disipline etmesi ve gelecek ile alakalı riskleri belirsizlikleri azaltarak piyasalara güven vermesiyle dolaylı olarak etkileşime girmiş olmaktadır (Takım, 2016: 26-27).

Finansal serbestleşme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki arz ve talep yönlü yaklaşımlar olarak iki boyutta incelenmektedir. Bu boyutlardan arz yönlü yaklaşımı McKinnon, King, Levine, Neusser ve Kugler ortaya koymuşlardır. Ülkelerin sosyal ve ekonomik yönlerini geliştirmesiyle birlikte finansal olarak etkinliğin kurumsal boyutta ilerleyiş kat ettiği ve bu sayede ekonominin gelişiminde yukarı yönlü artış gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Arz yönlü yaklaşımlarda tasarruflar ve rekabet en önemli iki faktördür. Ekonomik gelişimin gerçekleşmesi için tasarrufların arttırılarak daha sonra oluşan kaynağın piyasaya etkin dağılımı gerekmektedir. Arz yönlü yaklaşımın bir diğer etkin faktörü rekabettir. Ekonomik büyümenin gerçekleşmesi için rekabetin arttırılması gerekmektedir. Yurtdışı firmaların iç piyasaya girmesiyle yerel firmaların oluşacak rekabet ortamı nedeniyle sermaye maliyetleri azalış gösterecektir. Bu sayede daha yüksek yatırımlar gerçekleşecektir. Teknolojik gelişmeler bankacılık sektöründeki rekabeti arttıracak ve bu durum da ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyecektir (Çetin, 2010: 73-74).

Finansal serbestleşme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin talep yönlü boyutunu ise Gurley-Shaw, Goldsmith ve Jung ortaya koymuşlardır. Bahsi geçen Finansal serbestleşmenin ekonomik büyümeye azalan bir gelişim gösterdiğini savunmaktadır. Finansal serbestleşme reel ekonomideki genişlemeye neden olurken finansal alanda ekonomideki büyümeyi azaltmaktadır (Çetin, 2010:74).

Finansal serbestleşmenin ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye talep yönüyle baktığımızda azalan gelişim gösterdiğini savunan Gurley-Shaw, Goldsmith ve Jung bu durumu altı nedensellik ile açıklamışlardır;

- I) Faizlerin serbest bırakılması; borçlanmanın maliyetini yükseltmesi nedeniyle ekonomik büyümeyi negatif yönlü etki etmektedir.
- II) Finansal liberalizasyon; üretime dayalı olmamak ve sadece mevcut durumu en iyi şekilde değerlendirerek, kredilerin spekülasyonlarını ortaya çıkararak en iyi kârı elde etmektir.
- III) Sermaye hesabı; ithal ikâme ürünlerin korumacı yapıda olduğu veya reel ücretlerdeki gerekli esnekliğin sağlanamadığı ortamda serbestleşme gerçekleşirse, ekonomik gelişimin aşağı doğru artışın gerçekleştiği ülkelerde sermaye gerek duyulan sektörlere kaymayacak ve etkinliği zayıf kalacaktır.
- IV) Finansal serbestleşmenin iç veya dış ekonomilerde ortak yönetimin güçsüz olduğu, kanuni korumaların etkisiz olduğu ekonomilerde iletişimin yetersiz olması nedeniyle piyasa ve işleyişini dar alanda gerçekleşmesine sebep olduğu için ekonomik büyümeyi aşağı yönde arttırmaktadır.
- V) Ulusal finansal piyasanın uluslararası piyasaya da işleyişine devam etmesini mümkün kılan finansal serbestleşme, piyasaların ikiye ayrılmasına sebebiyet vermektedir. Bu nedenle ulusal düzeydeki varlıkları kalkınmayı negatif yönde etkileyecek düzeyde azaltmaktadır.
- VI) Makro ekonomi; 1970 yıllarından itibaren süre gelen zaman zarfında Latin Amerika ülkelerinde meydana gelen finansal krizler, bankaların iflasları, ulusal tasarrufların etkisizliği ve hükümetlerin gerçekleştirdiği müdahalelerin yetersiz kalması finansal serbestleşmenin beklenen ekonomik verimi gerçekleştirmediğine dair önemli etkenlerdendir (Çetin, 2010: 74-75).

Finansal serbestleşme süreci ekonomik büyümeye beklenen oranda bir gelişim sağlamamıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşanan krizler ve 1994-2001 yıllarında Türkiye’de yaşanan krizler bu duruma örnek teşkil etmektedir (Korkmaz

ve diğeri, 2010: 2829). Finansal serbestleşme gerçekleştikten sonra ülkeye giren yurtdışı fonlar ekonomik büyümeyi finanse etmiştir. Fakat tüketim harcamalarına kaynak oluşturması sebebiyle de tüketime yüksek oranda artışına sebep olmuştur. Bunun karşılığında ise tüketim harcamaları kredilerle finanse edilmiştir. Hane halkının borçluluk oranının artışına sebep olan bu tüketim patlamasına finansal serbestleşme gerekçe olmuştur (Takım, 2016: 27).

2.2.1. Uluslararası Ekonomi ve Küresel İşletmecilik

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemlerde daha önce de belirtildiği gibi ülkelerin arasında entegrasyonlar hız kazanmıştır. Küreselleşmenin git gide yaygın hale gelmesi ile birlikte 1940'lardan beri hâkimiyetine devam eden Bretton Woods sistemi de sorgulanır hale gelmiştir. Finansal anlamda sınırların ortadan kaldırılması, küresel rekabete imkân sağlanması, sabit kurdan dalgalı kura geçiş, sermayenin önündeki engellerin küresel anlamda kaldırılması ve yatırımlar üzerine ortaklık kurulması gibi durumlar küreselleşmeyi getirmiştir (Çetin, 2006: 51-52).

Dünya'da yaşanan bu aksiyonlar neticesinde üretimde ve toplam ticaret hacminde artışlar meydana gelmiştir. Tablo 1'de ise söz konusu verilerin 1988-2005 dönem aralığındaki gelişimine yer verilmiştir.

Tablo 1: Dünya’da Üretim, Mal ve Hizmetlerin Yıllara Göre Dağılım Tablosu

Dönemler	1988-1997	1998-2007	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Dünya Üretimindeki Gelişmeler										
Dünya	3.4	4.1	2.8	3.7	4.8	2.6	3.1	4.1	5.3	4.8
Gelişmiş Ülkeler	2.9	2.6	2.6	3.4	3.9	1.2	1.6	2.0	3.3	2.7
Gelişmekte Olan Ülkeler	4.1	5.8	3.1	4.1	6.1	4.4	5.1	6.7	7.6	7.2
Dünya Mal ve Hizmet Ticaret Hacmindeki Gelişmeler										
Dünya Ticareti	7.0	6.4	4.6	5.7	12.1	0.3	3.4	5.4	10.4	7.3
İhracat										
Gelişmiş Ülkeler	7.1	5.2	4.3	5.6	11.7	-0.6	2.2	3.3	8.5	5.3
Gelişmekte Olan Ülkeler	7.6	9.0	5.5	3.4	13.3	3.1	7.0	10.6	14.6	11.5
İthalat										
Gelişmiş Ülkeler	6.7	5.8	6.0	8.1	11.6	-0.5	2.5	4.1	8.9	5.8
Gelişmekte Olan Ülkeler	7.3	8.6	-0.1	0.1	14.5	3.4	6.3	10.3	15.8	12.4

(Kaynak: Seyidoğlu, 2007: 26)

Tablo 1’de 88-97 dönemleri en solda ortalama olarak gösterilmektedir. Üretimdeki gelişmelere bakıldığında gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelerin gerisinde kaldığı gözükmemektedir. 2000 yılından sonra ise dünya ticaretin de sert bir düşüş gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Belirtilen dönemler arasında gelişmekte olan ülkelerin ihracat ve ithalat oranlarının gelişmiş ülkelerde yukarıda olduğu da gözlemlenmektedir.

II. Dünya Savaşı’na kadar kurumsallaşma ve gelişmelerini tamamlayan çok uluslu şirketler ilk olarak Avrupalı şirketler ve daha sonra ise ABD’li şirketler ile ortaya çıkmışlardır. Savaşın bitmesinden sonra ise İngiliz, ABD ve Avrupa’dan çok uluslu şirketler çıkmışlardır. Günümüzde ise Japonya, Brezilya ve Güney Kore’den çıkan şirketler uluslararası alanda en fazla etkinliği oluşturmaktadır. Her çok uluslu şirketin tek bir merkezden denetimi, farklı ülkelerde faaliyetlerinin olması, diğer ülkelerdeki küçük şirketlerinde faaliyetlerini kontrol etmeleri gibi ortak sayılabilecek nitelikte özellikleri bulunmaktadır. ÇUŞ’lerin etkinliğini arttırmalarında hammaddenin dağılımının önemi yerini küresel rekabetin artmasına ve pazar payına bırakmıştır (Gerşil, 2004: 148-149).

Küreselleşme sürecinin etkinliğini arttırmasıyla birlikte çok uluslu şirketler kendilerini gösterecek ve etkinliğini arttıracak ortam bulmuşlardır. Çok uluslu şirketlerin yukarıda da belirtildiği gibibirten fazla ülkede faaliyet göstermeleri küreselleşmeye en fazla katkı veren grupta olmalarına sebebiyet vermektedir. Günümüzde dünya ticaretinin %40 gibi büyük bir kısmı çok uluslu şirketler sayesinde gerçekleşmektedir. ÇUŞ'lerin uluslararası alanda sayıları 37.000'i bulmaktadır. Bunun yanına şube ve temsilcileri de eklediğimiz zaman bu sayı 450.000'i aşmaktadır. Çok uluslu şirketler arasında başı çeken 100 şirketin varlıkları 1,8 trilyon doları bulmaktadır. Yıllık satış hacmi ise 2,5 trilyon dolar hacmine ulaşmaktadır. Bu gruba banka ve mali kuruluşlar dâhil değildir. Öte yandan çok uluslu şirketlerin ulaştığı bu hacim 1996 yılında gerçekleşmiş olup o dönem için Çin, Hindistan, Malezya, Singapur, Filipinler gibi ülkelerin GSYH'dan yüksek olduğu gözlemlenmektedir (Pala, 2016: 26).

2.2.2. Finansal Serbestleşmede Etkili Olan Uluslararası Örgütler

Dönemlere bakıldığında dikkat çeken unsurlardan biri de uluslararası ekonomiye yön veren kurum ve kuruluşlar dünya sahnesine çıkmasından sonra semeresini vermektedir. Dünya Ticaret Örgütü, OECD, Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası siyasi ve mali kuruluşlar küresel büyümenin gerçekleşmesinde en büyük etkiye sahip olmaktadır. Çalışmanın geri kalan kısmında bu kurumlar değerlendirilmektedir.

2.2.2.1. Dünya Ticaret Örgütü (WTO)

Dünya Ticaret Örgütü'nü incelemeye başlamadan önce GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması)'dan bahsedilmesi gerekmektedir. Çünkü WTO, bu anlaşmanın geliştirilmiş hali olarak dikkat çekmektedir. 1947-48 senesinde Küba'da 50 ülkenin işbirliği ile Uluslararası Ticaret Örgütü'nün (ITO) kurulma girişimi gerçekleştirilmiştir. Fakat genel kanun ve yapılanma gereği ITO üye ülkelerin iç işlerine karışmasından dolayı en başta gelişmiş ülkeler tarafından benimsenmemiştir. Ticaretin uluslararası alanda serbestleştirilmesine duyulan azmin devam etmesi nedeniyle bunun yerine geçici sözleşme niteliği taşıyan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) yapılmıştır. Dünya ticaretini serbestleştirmek için kurulan GATT; koruma aracı olarak gümrük tariflerinin tercih edilmesi, haksız rekabet

uygulamaları, çevre korunması gibi ekonomik konularda politika üretmiştir (Seyidoğlu, 2007: 219-220).

Süregelen dönemde yapılan anlaşmalardan ve gelişme düzeyinden en çok sanayisi gelişmiş olan ülkeler faydalanmıştır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler hoşnutsuzluğunu gerekli platformlarda dile getirmiş ve diplomasi olarak zorlu süreçlerin yaşanmasına sebebiyet vermişlerdir. Bu nedenle ortaya çıkan sorunların giderilmesi dünya ticaretinin güçlendirilmesi ihtiyacı ve vergilerin azaltılması durumu gibi 29 anlaşma katılımcı tüm ülkelerin onayıyla 15 Nisan 1994 tarihinde Uruguay'da WTO (Dünya Ticaret Örgütü) kurulmuştur (Karaca, 2003: 86).

Bretton Woods ekonomi sisteminin üçüncü ağı olarak anlam kazanan WTO'nun 125 üye ülkesi bulunmaktadır. Aynı zamanda WTO'nun merkezi İsviçre/Cenevre'de bulunmaktadır. Her örgütün olduğu gibi WTO'nun da kurulmasına sebebiyet veren amaçları vardır. Ülkelerin bakanları tarafından onaylanacak kararlar minvalinde ticari ilişkileri düzenlemek WTO'nun kuruluş amacıdır. Aynı zamanda WTO tarım, tekstil, giyim gibi birçok farklı sektörde anlaşmalar yapmaktadır (Yolchuyev, 2016: 3).

Yukarıda belirtildiği gibi GATT'ın sanayisi gelişmemiş ülkeleri memnun etmeyen "En Çok Kayrılan Ülke" kuralı vardır. Aynı zamanda bu kural minvalinde korumacılığa sebep olan sanayisi gelişmemiş ülkelerinde uyguladığı "Ulusal Muamele" kuralı vardır ki bu da sanayisi gelişmiş ülkeleri memnun etmemektedir. Bu sebeple WTO dönemine geçildiğinde ise adaleti sağlamak ve ayrımcılığın ortadan kaldırılması hedeflenmektedir (Kaya, 2010: 187).

Dünya Ticaret Örgütü ise günümüzde uluslararası alanda meydana gelen çok kutuplu görüntü gereği küresel ticarete endişeler sevk eden açıklamalarda bulunmaktadır. Bunda ülkelerin karşılıklı olarak gerçekleştirdikleri sert ilişkiler ve politik sorunların etkisi gözükmemektedir. Dünya Ticaret Örgütü'nden yapılan açıklamaya göre küresel ticaret 2016 yılında %1,3 büyüme göstermiştir. Bu oran beklenenin çok altında gözükmemektedir. Başta ABD olmak üzere dünyada politik anlamda belirsizlik olması sebep olarak gösterilmektedir. 2018 yılında küresel ticaretin %2,4 büyümesi

beklenmektedir. 2019 yılında ise DTÖ'ye göre %1,8 ile %3,6 dolaylarında büyüme yaşanacağı düşünülmektedir (<http://bigpara.hurriyet.com.tr>, Erş. Tarh. 08.05.2018).

2.2.2.2. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)

II. Dünya Savaş'ından sonra Batı Avrupa ülkelerinin ekonomileri çökmüştür. Marshall planı çerçevesinde ABD, çöken ekonomilere yardım kaynağı oluşturmuştur. Oluşturulan yardım kaynaklarının dağıtımına katkı vermesi ve aynı zamanda ülkelerin ticaretinin serbestleştirilmesi amacıyla OECD kurulmuştur. 1947 ve 1960 yılları arasında faaliyet gösteren Avrupa İktisâdi İş Birliği Teşkilatının devamı niteliğinde olan uluslararası bir örgüttür. Yıl 1960'a geldiğinde Batı Avrupa'nın gelişimi tamamlanmıştır. 1961 yılının Eylül ayına gelindiğinde ise Paris Anlaşması ile 20 kurucu üye ile birlikte OECD'nin kuruluşu gerçekleşmiştir. Merkezi Paris'te olan OECD'nin kurucu üyeleri; Türkiye, ABD, Kanada, Fransa, Hollanda, Lüksemburg, Belçika, Federal Almanya, İtalya, Portekiz, İngiltere, Danimarka, Yunanistan, İrlanda, İsviçre, Avusturya, İsveç, İzlanda, Norveç, İspanya olarak sıralanmaktadır. Japonya, Finlandiya, Avustralya ve Yeni Zelanda sonradan OECD'nin kuruluşuna katılan ülkelerdir. Günümüzde ise Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Güney Kore, Meksika, Polonya ve Slovakya'nın üyelikleriyle birlikte OECD'nin sayısı 30'a yükselmiştir. OECD diğer uluslararası örgütler olan IMF ve Dünya Bankası ile işbirliği içerisinde. OECD'nin başlıca çalışma alanları; OECD ülkelerinin ekonomilerini düzenli aralıklarla inceleme, çevre, tarım ve balıkçılık, gıda güvenliği, biyoteknoloji, rekabet, maliye ve yatırım, ekonomik büyüme, sürdürülebilir kalkınma, ticaret ve elektronik ticaret, işgücü ve işsizlik, sanayi, enerji olarak nitelenmektedir (www.mfa.gov.tr: 06.12.2017)

OECD'nin dağıtımında etkin olduğu Marshall yardımlarıyla birlikte ABD, Batı Avrupa ülkelerine 12.8 milyar dolar fon desteğinde bulunmuştur. Tablo 2'de bu fondan faydalanan ülkeler ve sağlamış oldukları tutarlar gösterilmektedir;

Tablo 2: ABD'nin Marshall Yardımı Altında Avrupa Ülkelerine Gerçekleştirdiği Fon Katkısı Tablosu

Ülkeler	Fon Katkısı
Türkiye	351 M\$
Avusturya	677 M\$
Belçika ve Lüksemburg	559 M\$
Danimarka	273 M\$
Fransa	2.713 M\$
Yunanistan	706 M\$
İzlanda	147 M\$
İtalya	1.508 M\$
Hollanda	982 M\$
İngiltere	3.819 M\$
Batı Almanya	1.390 M\$

Kaynak: (Karluk, 2002: 30)

Tablo 2'de gösterildiği gibi Türkiye 350 milyon dolar katkı elde etmiştir. En büyük katkıyı elde eden ülke ise İngiltere 3.819 milyon dolar ile dikkat çekmektedir. En az katkı elde eden ülke ise 147 milyon dolar ile İzlanda'dır. Avrupa'nın önde gelen ülkelerinin Marshall yardımlarından katkı elde ettiği görülmektedir.

ABD'nin Marshall Planı kapsamında sağlamış olduğu bu borç kaynak aktarımının %85'i bağış, %15'i ise uzun vadeye yayılmış borç niteliği taşımaktadır. OECD'den önceki uluslararası örgüt olan Avrupa İktisadi İş Birliği Örgütü'nde Türkiye ekonomisinin derinlemesine değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu değerlendirmenin minvalinde Türkiye 615 M\$ dış kaynak aktarımına ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. Fakat Türkiye'nin talebi ABD tarafından reddedilmiştir. Gelişmelerin hemen akabinde Türkiye ABD'ye bizatihi başvuru yaparak Marshall yardımları kapsamına dâhil edilmiştir. Buna karşılık Türkiye'ye 175 M\$'ı dolaysız, 176 M 700.000 \$'ı dolaylı olmak üzere yekun olarak 351 M\$ kaynak sağlamıştır. Yapılan dolaysız yardım tutarı kendi içinde kısımlara ayrılmaktadır. Bunun 84M 200.000\$'ı borçtur. Aynı zamanda 73M\$'ı hibe olan dolaysız kaynağın 17M 300.000\$'ı ise şartlı olarak gerçekleştirilmiştir. OECD ülkeleri tarafından Türkiye'nin alım gücüne katkı sağlamak amacıyla gerçekleştirilen dolaylı yardımın ise; 74M 200.000 \$'ı tiraj hakları, 30M\$'ı kota kredisi, 25M\$'ı başlangıç kredisi, 47M 500.000\$'ı ise özel kaynak olarak gerçekleştirilmiştir (Karluk, 2002: 30).

OECD 2017 raporunda Türkiye’de sadece ekonomik değil her alanda bir açıklama gerçekleştirmiştir. Diğer uluslararası kuruluşlardan farkı ise sosyal anlamda da çalışmaların gözetilmesi olarak dikkat çekmektedir. OECD 2017 raporunda Türkiye’de eğitime değinmektedir. Türkiye’de 18 yaş düzeyinde orta öğretim ve yüksek öğretime katılım düzeyi %46 olarak belirtilmektedir. OECD ülkelerinde ise bu ortalama %76 olarak dikkat çekmektedir. Bu oranla 35 üye ülke arasında Türkiye son sıralarda yer almaktadır. Türkiye’de 2010 ile 2014 yılları arasında kamu harcamalarındaki artış %70 olarak gerçekleşmektedir. OECD’nin 2014 verilerine göre ise Türkiye GSMH’den eğitime ayrılan pay %4,2 olarak gerçekleşmektedir. Bu oranda OECD ülkelerinin ortalamasının altında kalmaktadır (<http://www.hurriyet.com.tr>, Erş. Tarh. 08.05.2018).

2.2.2.3. Dünya Bankası

Dünya Bankası 25 Haziran 1946 tarihinde ABD’nin Washington kentinde IMF ile birlikte kurulmuştur ve merkezi de aynı şekilde buradadır. II. Dünya Savaşı’nda tahribata uğramış olan Avrupalı ülkelerin imarı ve dünya ticaretinin serbestleşmesine destek olmak için 44 kurucu üye ülkenin imzasıyla kurulmuş uluslararası bir diğer kuruluştur. Kuruluş amacı kapsamında ilk krediyi Dünya Bankası 250 M\$ ile Fransa’ya vererek gerçekleştirmiştir. Daha sonra bunu Danimarka, Hollanda ve Lüksemburg gibi ülkeler takip etmişlerdir. Fakat burada dikkati çeken konu istisnai durum olan bankanın az önce sayılan diğer ülkelere verdiği kredinin ithalat için gerekli olan finansmanın sağlanması nedeniyle verilmesidir. Özellikle II.Dünya Savaşı’ndan sonra tahribat gören ülkelerin imarı için gerekli yapılanmanın Marshall yardımlarına kayması nedeniyle Dünya Bankası gelişmekte olan ekonomilerin yatırım için ihtiyaç duydukları kredileri sağlamakta başvurdukları kurum haline dönüşmüştür (Halisçelik, 2008: 5-6).

Dünya Bankası’nın kuruluş ana sözleşmesindeki amaçlarına detaylıca göz atıldığında varoluş sebebini daha kolay anlamamıza yardımcı olacaktır;

- I) Üretim araçlarının dönüşümünü gerçekleştirerek, üye ülkelerin ekonomilerinin gelişimini sağlamak ve yatırımları desteklemek aynı zamanda savaş nedeniyle tahrip olmuş ekonomilerin onarımında destekte bulunmak,

- II) Sermayenin yetersiz kaldığı durumlarda kendisine ait kaynakları kullanarak oluşturduğu fonu az gelişmiş ülkelerin ihtiyaçlarına yönelik belirli koşullarda sunmak ve dışa dönük olarak yapılacak yatırımlara destek vermek,
- III) Ticaretin uluslararası alanda gelişimini belirli bir sistem dâhilin de uzun vadeye yaymak ve sürdürülebilir hale getirmek, kaynakların artması için gerekli olan uluslararası yatırımları desteklemek, üretimin artmasına ve insani hayat kalitesinin yükselmesine hususunda fayda sağlamak,
- IV) Etkenlerine aldırış etmeden en ivedi ve faydalı durumu teşkil eden projelere destek olarak diğer uluslararası kurumların sağlamış olduğu kredi imtiyazları arasındaki bağı kurabilmek,
- V) Küresel anlamda gerçekleştirilen yatırımların devletlerin ekonomilerinde meydana getirdiği etkileri dikkate alarak savaş ekonomisinden çıkışın en iyi şekilde gerçekleştirilmesini sağlamak (Tosuner, 2007: 28).

Dünya Bankası'nın ekonomik güçleri değerlendirildiğinde 1994 yılı kapsamında 170M\$ sermayeye sahip olduğu göze çarpmaktadır. IMF gibi kota sistemi yoktur bizatihi sermaye sahibi kuruluştur. Dünya Bankası ana sözleşmesinde geçen 5-7 maddeleri gereği üye olan ülkelerin sermaye payları iki bölümde değerlendirilmektedir. Bir üye ülkenin sermaye payının %20'lik oranı peşin ödenir yahut bankanın ihtiyaç duyacağı bir zamana geri çağrılmak üzere olan durumu göz önünde bulundurularak hazırda tutulur. İkinci değerlendirildiği alan ise sermaye payının %80'lik diğer alanı içindir. Bu da yine bankanın aynı şekilde üye olan ülkelere açacağı krediler veya sunacağı garantilerin minvalinde oluşabilecek olağanüstü durumlara karşılık ödenmesi bölümünü ifade etmektedir. (Eker, 2012: 24-25).

Dünya Bankası küresel ekonomik beklentiler raporunda Türkiye hakkında da tahminlerde bulunmaktadır. Bu rapora göre Dünya Bankası; Türkiye ekonomisinin 2016 yılında gerçekleşen politik zorluklar yüzünden %2,5 genişleme kat ettiğini belirtmektedir. Aynı zamanda 2017 yılında %3 2018 yılında ise %3,5 büyüme kat etmesi vurgulanmaktadır. Ayrıca Dünya Bankası yayınlamış olduğu raporda Türkiye'nin jeopolitik sorunlarının gerekli görülen reformların hayata geçirilmesinde gecikmeye neden olması halinde uzun vadeye yayılan büyüme beklentilerinin

olumsuzlukla sonuçlanacağını belirtmektedir. 2016 yılında ise 2009 yılından beri ilk defa daralma meydana geldiği belirtilmektedir. Bu daralmanın sebebi olarak ise gerçekleşen başarısız darbe girişimleri ve politik sorunlar olarak dikkat çekmektedir. Güven ortamının tahsis edilmesi halinde ise raporda 2018-2019 yıllarında büyümenin Türkiye’de %3,6’nın üzerine çıkması beklenmektedir. Küresel ekonomide ise 2017 döneminde Dünya ekonomisinin %2,7 genişlediği belirtilmektedir. Dünya bankası 2018-2019 yıllarında ise büyümenin %2,9’u üzerine çıkacağını beklemektedir. Gelişmiş ülkelerin 2018 yılı büyüme beklentisini ise %1,8 olarak açıklamıştır. Yükselen piyasa ekonomilerinin ise 2018 yılında %4,6 büyüme kat etmesi beklenmektedir. ABD ekonomisinin ise aynı raporda 2018 yılında %2,1 2019 yılında ise %1,9 olarak büyümesini beklemektedir (<http://www.fortuneturkey.com> , Erş. Tarh. 08.05.2018).

2.2.2.4. Uluslararası Para Fonu (IMF)

IMF 1947 yılında tıpkı Dünya Bankası gibi II. Dünya Savaşı’nda tahribata uğramış ekonomilerin tekrar ayağa kaldırılması ve ülkelerin yıpranmışlıklarının giderilmesi amacıyla ABD girişimiyle Washington’da kurulmuştur. Merkezi yine aynı şekilde buradadır. ABD II. Dünya Savaşı’na katılan devletlerden olmasına rağmen Avrupalı diğer devletlere nazaran, hiç denilebilecek ölçüde tahribata uğramıştır. Bu sebeple daha önceleri İngiltere’ye nazar edilen “Güneş Batmayan Ülke” konumuna neredeyse gelmiş bulunmaktaydı ve bu dönemlerde dünyanın yönetiminde daha demokratik yolların seçilmesine özen göstermektedir. Bu sebeptir ki uluslararası kuruluşların kurulumuna öncülük etmektedir. (Yenal, 2009: 4).

Uluslararası ekonomiye belirli bir amaç mâidesi yüklenerek kurulan IMF’nin, ele alacağımız başlıca amaçları şu şekildedir;

- I) Uluslararası alanda fon politikaları oluşturarak, ülkelere danışmanlık hizmeti vermek ve gerekli görülen durumlarda iş birliği organizasyonları gerçekleştirmek,
- II) Uluslararası serbest ticaretin büyümesinin sürdürülebilirliğine katkıda bulunmak,
- III) Dövizlerin devamlılığı gerçekleştirerek, ülkeler arasında etkin döviz bağları kurulmasına fayda sağlamak,

- IV) Uluslararası serbest ticaretin kısıtlamalarına yol açan durumlarda üye ülkeler ile temasa geçerek gerekli müdahaleyi yapmak,
- V) Ödemeler dengesinde meydana gelecek olan aksi durumlarda küresel refaha etkilemeden önlemler almak,
- VI) Üye ülkelerin uluslararası ödemelerinin arasındaki aksaklıkları tamamlamak ve belirli süre içerisinde çözüm yolu oluşturmak (Keleş, 2012: 53).

IMF'nin amaçları yüzeysel olarak değerlendirildiğinde; küresel işbirliğinin gerçekleştirilerek, küresel ticaretin geliştirilmesine katkı vermek, dış borçlarına geri dönüş yapmada sıkıntı yaşayan ülkelere kaynak yardımında bulunmak ve devalüasyonlara karşı önlem almaktır. Günümüzde ise IMF'nin temel etkinliği küresele ticaretin serbest bir fonda gelişmesi için fon koşullarını göz önünde bulundurarak, borçlanan ülkelerin ödemelerinde kaynak sağlamak olarak göze çarpmaktadır. Yapmış olduğu etkinlikler gereği IMF ekonomisi gelişmekte olan ülkelerin faaliyetlerine yön veren bir kurum olduğu için buna yönelik bir iktisat merkezi olarak göze çarpmaktadır. Gelişmiş ülkeler ile bağı ekonomik politikadaki koordinasyondan ibaret olan ilişkisi nedeniyle bu ülkeler kaynak ihtiyaçlarını uluslararası piyasalardan karşılamaktadırlar (Öğreten, 2014: 15).

Makro ekonomik dengesizlikler, cari açıklar gibi sorunların çözülmesinde IMF istikrar programı uygulamaktadır. Bu programlar; Ortodoks Programlar, Heterodoks Programlar, Nominal Çıpaya Göre İstikrar Programları, Kura ve Paraya Dayalı İstikrar Programlarıdır. İstikrar programları üretime yönelik olarak oluşan talep ve bütçede oluşabilecek açıkların sorun teşkil etmesi durumunda çözüme katkı sağlayacak uygulamalardır (Arıcioglu, 2004: 6-7).

Türkiye IMF'ye üye ülkeler arasında yer almaktadır. Bu kapsamda ülke olarak 2023 yılına kadar olan süreçte hedefleri olan Türkiye'ye, 2018 ve 2023 arası dönemde büyüme tahmininde bulunmaktadır. IMF'den yapılan tahminlere göre 2018 yılında %4,2 dolaylarında büyümesi beklenmektedir. 2019 yılında ise büyüme oranının %4 dolaylarında gerçekleşmesi beklenmektedir. 2020-2023 arasındaki üç yıllık dönemde ise Türkiye ekonomisinin %3,8 oranında büyüyeceği düşünülmektedir (www.bbc.com, Erş.Tarh. 08.05.2018).

IMF hem küresel ekonomi için hem de gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler için 2014-2017 yılları arasında da tahminde bulunmuştur. Buna göre küresel ekonominin 2014 yılında %3,4, 2015 yılında %%3,1, 2016 yılında %3,2 ve 2017 yılında ise %3,7 tahmin edilmiştir. Gelişmiş ekonomiler için 2014 yılında %1,6, 2015 yılında %1,7, 2016 yılında %1,8 ve 2017 yılında %1,9 olarak büyüme tahmini yapılmaktadır. Aynı şekilde gelişmekte olan ekonomilerin ise 2014 yılında %4,5, 2015 yılında %3,8, 2016 yılında %4,0 ve 2017 yılında %4,5 olarak büyümesi beklenmektedir (Özsümer, 2016: 5-6).

2.3. Küreselleşme ve Finansal Serbestleşme

Finansal serbestleşme ve küreselleşme kavramları benzetilen ve karıştırılan iki kavram olarak dikkat çekmektedir. Fakat dikkatli olarak değerlendirildiğinde küreselleşme ve finansal serbestleşmenin farklı kavramlar olduğu gözlemlenmektedir. Tarihsel süreçlerine göz attığımız zaman küreselleşmenin, finansal serbestleşmeden önce meydana geldiği görülmektedir. Çalışmanın bu bölümünde iki kavram ayrıca ele alınarak farklılıklarına ve birbirlerine olan etkilerinden bahsedilmektedir.

2.3.1. Küreselleşme Kavramı

Günümüz dünyasında en çok tartışılan ve konuşulan konu olan kavramlardan biri küreselleşme kavramı olduğu dikkati çekmektedir. Özellikle teknolojik gelişmelerin etkinliğini git gide daha da artırdığı son dönemlerde alan üzerine ağırlığını daha çok koymaya başlamıştır. Küreselleşme sürecinin tarihsel sürecine göz atacak olursak eğer 19. Yüzyılın sonlarından itibaren 1914'lere kadar olan süreç birinci dönemdir. 1914 yılından 1945-50 yılları arasına denk gelen süre ikinci dönemdir. Üçüncü dönem ise 1945-1950 döneminin sonrasını ifade etmektedir. Birinci dönemde özellikle finansal anlamda küreselleşme ileri düzeyde olduğu görülmektedir. Birinci dönemde global ticarete engel olacak sınırlamalara minimum seviyeye getirilmiştir. Özellikle piyasaların bir biriyle olan etkileşimi ileri seviyeye yükselmiştir. Ulaşımında meydana gelen maliyetlerin düşmesi ve kişilerin kısıtlama olmaksızın dolaşımı en yüksek seviyelere çıkmıştır.

Küreselleşmenin ikinci döneminde ise bu hava tam tersine rücu etmiştir. Küreselleşmenin ikinci döneminde 1.Dünya Savaşı, 1929 ekonomik buhranı, 2.

Dünya Savaşı gibi uluslararası politik ve ekonomik problemlerin tavan yapması aşırı milliyetçilik ve finansal anlamda korumacılığa sebebiyet vermiştir. Bu nedenle küreselleşme için gerekli fonksiyonların gerçekleşmesine engel olmuştur. Küreselleşme üçüncü döneminde ise özellikle 1980'den sonra hareketlenme gerçekleşmiştir. Ekonomiyi ilgilendiren kısmında uluslararası ticaretin ve sermaye akımlarının gerçekleştirdiği sonuçlar daha önce yaşanmamış yüksek ivmelerin yaşanmasına neden olmuştur. 2. Dünya Savaşı'nın bıraktığı yıkım bir daha böyle bir olayın yaşanmaması için siyasi küreselleşmeye zemin hazırlamıştır. Teknolojinin gelişimi ise uluslararası alanda iletişimin hareketlenmesine sebep olmuştur. 1980 yılından sonra ise küreselleşmenin etkin olduğu boyutları her zaman gündemin ilk sıralarında olmasına sebep olmuştur (Bayar, 2008: 25-26).

Etkileşim alanı olarak bakıldığı zaman birçok alanı bizzatihi ilgilendiren bir kavram olan küreselleşmenin de bu minvalde birçok tanımı bulunmaktadır. Bu kısımda da küreselleşme hakkında yapılan birkaç tanıma yer ayrılmaktadır. Yüzeysel şekilde ifade edilecek olursa; sermayenin uluslararası alana genişlemesi olarak açıklanabilecek küreselleşme, teknolojinin ilerlemesi ile global anlamda finans piyasası haline evrilmektedir. BM İnsani Kalkınma Raporu (HDR)'nin verilerine göre 1,5 trilyon doları geçkin tutarı her gün el değiştirmektedir. Bunlara rağmen küreselleşmeyi sadece ekonomik anlamda etkin olarak görmek yetersiz olmaktadır. Bizzatihi küreselleşme finansal olduğu kadar teknolojik, kültürel ve siyasal anlamlarda karşılık bulabilen bir kavramdır. Küreselleşme derin olarak incelendiğinde uluslararası siyasi, sosyal ve finansal irtibatın artarak birbirinden farklı toplumların, kültürlerin, yaşam ve hedeflerinin bilinmesi bu minvalde ülkeler arasında ilişkilerin ilerlemesi gibi konuları da içine almaktadır. Başka bir ifadeyle, küreselleşme ülkelerin sahip olduğu değerlerin uluslararası alana yayılması ve farklılıkların ortadan kaldırılmasıdır. Bahsedilen değerler kişinin hayatına yön veren (demokrasi, insan hakları, din) kavramlarda bu minvalde değerlendirilmektedir (Aydemir ve Kaya, 2007: 264).

Küreselleşmenin temel dinamikleri arasında teknolojideki gelişmeler, ekonomideki gelişmeler, çok uluslu şirketlerin artması gösterilmektedir. Bu dinamikler temel

alındığında ise ticari ve finansal serbestleşme olmak üzere iki boyut oluşmaktadır (Özel, 2012: 23).

Yapılan tanımlar ve açıklamaların minvalinde bakıldığında, küreselleşmenin amacı; ürünün maliyetinin kaçta olduğuna etki etmeksizin bütün ülke vatandaşlarına en kaliteli ve ucuz haliyle ulaşabilmektir. Ülkelerin küreselleşmesinin gereği olan uluslararası serbest pazar ortamının sağlanabilmesi ve ekonomik anlamda tam serbestliğin hayata geçmesi için, uluslararası küresel örgütlerin (IMF, WB, WTO) liberal ekonomik düzen olarak tanımladıkları kurallara uygun hareket edilmesi ve bu kurallar çerçevesinde ülkelerin sosyo ekonomik anlamda belirli reformlar yapması gerekmektedir (Ecevit, 2008: 5-6).

2.3.2. Küreselleşme Sürecinde Finansal Serbestleşmenin Rolü

Daha önce de belirtildiği gibi Finansal Serbestleşme sermayenin uluslararası alanda sınırlamalara ve kısıtlamalara maruz kalmamasıdır. Yani kavramsal olarak küresel anlamda yatırımlar ve ticaretin gerçekleşmesi bir diğer anlamıyla da devletçi ekonominin ortadan kaldırılması olarak anlamlandırılmaktadır. Küreselleşme kısmını ele aldığımız zaman ise burada karşımıza sadece parasal değil başka etkenler de çıkmaktadır. Sermayenin serbestleştirilmesinden sonra ülkelerin birbirleriyle kurdukları entegrasyonun sonucu olarak birlikte kurdukları kültürel, teknolojik, siyasal ve sosyal bağ ise küreselleşme olarak karşımıza çıkmıştır. Bir önceki başlıkta detaylıca incelendiği gibi küreselleşme ve finansal serbestleşmeye en büyük katkıyı uluslararası alanda kurulan siyasi ve mali kurum ve kuruluşlar sağlamıştır.

Küreselleşmeyi ve finansal serbestleşmeyi ayıran nüanslardan biri de; finansal serbestleşme tamamen finansal faaliyetleri kapsamaktadır. Gerçekleşecek olan finansal faaliyetler kurumların yahut kuruluşların önündeki yasakların kaldırılmasını ifade etmektedir. Aynı minvalde küreselleşme değerlendirildiğinde, dünyada üretilen bütün emtianın uluslararası alanda hiçbir sınırlama ve kısıtlamalara maruz kalmadan dolaşması demektir. Bu sayede gerçekleşecek olan ticaretin alanı artacak, teknolojinin gelişimi hızlanacak, ticaretin artmasıyla birlikte maliyetler düşecektir. Yaşanılan bu gelişmelerin sonucu olarak ise küreselleşme gerçekleşmiş olacaktır (Çetin, 2006: 6).

Finansal serbestleşmenin ekonomik gelişime ile direk bağlantılı olduğunun küresel anlamda düşünülmesi sebebiyle gelişmekte olan ülkeler, finansal serbestleşmeyi ekonomik anlamda kalkınmak için şart görmüşlerdir. Dışarıya yönelik ödemelerini gerçekleştirmekte zorluklar yaşayan GOÜ'ler bu sayede iç piyasada finansal piyasanın toparlanması, ekonomik büyüme, yurt dışından gelecek tasarruf ihtiyacı ve kalkınma gibi sebeplerden dolayı serbestleşmeyi gerçekleştirmişlerdir (Keskin, 2008: 7).

Küreselleşme dünyadaki kültürel, siyasi veya ekonomik olarak bütün anlayışın değiştiğini ve geliştiğini ifade etmektedir. Küreselleşmeye neden olan süreç teknolojidir. Finansal serbestleşmenin gerçekleşmesinin nedeni ise devletçi ve korumacı iktisat anlayışıdır. Bu da her iki kavram arasındaki farkı ortaya çıkaran sebeplerden biridir. Küreselleşme ve finansal serbestleşmenin etkileri de bu anlatılan çerçevede ele alınacak olursa eğer, özellikle küreselleşmenin gerçekleşmesiyle teknoloji hızlı bir gelişme kaydetmiştir. Bunun tezahürü olarak da insanların karşılıklı (kurulan ağlar neticesinde) iletişimi sağlanmış, dünya tek bir mekân anlayışının insanlarda oluşumu meydana gelmiştir. Finansal serbestleşme ile başlayan bu süreç daha sonra diğer ülkelerde katılımı ile yaygınlaşmıştır. Bu durumda şu fikre rahatlıkla varılabilmektedir. Finansal serbestleşme ile ilk önce sermaye açılımı yapan gelişmiş ülkeler diğer ekonomileri etkileri altına almışlardır (Başkan, 2005: 82-83).

2.4. Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Serbestleşme Süreci

Çalışmanın bu kısmında finansal serbestleşme sürecinin etkin rol oynadığı ve genel konjonktür de Dünya Ekonomisine yön veren ülkelerin süreç dahilinde gerçekleştirmiş oldukları değişimlerden bahsedilmektedir. Bu minvalde devam eden çalışmada ABD, İngiltere, Almanya, Japonya, Rusya, Brezilya, Güney Afrika, Hindistan gibi ülkeleri ayrı başlıklar halinde ele alınmaktadır. Son olarak ise Türkiye ekonomisinde finansal serbestleşme sürecinin nasıl yol kat ettiğine ve yapılan düzenlemelere değinilmektedir.

2.4.1. Gelişmiş Ülkelerde Finansal Serbestleşme Süreci

Finansal serbestleşme süreci, gelişmiş ülkelerin faaliyetleriyle dünya ekonomisinde yaşanmış ve meydana gelmiş bir süreçtir(Tuncel, 2012: 8).

2.4.1.1. Amerika Birleşik Devletleri

Finansal serbestleşme süreci ülkesel olarak değerlendirildiğinde dikkati çeken ilk ülke ABD olmaktadır. ABD ekonomisi sürecin dünyadaki seyrine nispeten 1929 yılında yaşanan ekonomik buhrandan sonra değişim göstermiştir. 1979 ve 1990 yılında ABD ekonomisinde iki temel değişiklik meydana gelmiştir. 1970 yılında borsa simsarlarına yapılan ödemelerin yapılacak düzenlemelere bağlı olmaması önemli değişimlerdendir. 1990 yılında ise ticari bankalar ile yatırım bankalarının faaliyetlerindeki kısıtlamalarının kaldırılmasıdır (Tuncel, 2012: 2).

1929 yılında gerçekleşen büyük kriz sebebiyle sermaye ve malın uluslararası alandaki faaliyetlerinde azalış meydana gelmiştir. Bir önceki bölümde de yer verildiği gibi uluslararası kurum ve kuruluşlar kurularak ekonomik buhran etkisi kırılmaya çalışılmıştır. Finansal serbestleşme sürecinin ABD'deki en önemli gelişmelerinden biri 1944 yılında gerçekleştirilmiştir. Bretton Woods şehrinde gerçekleştirilen toplantıda sürecin meydana gelmesinde etkin rol oynayacak olan IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşu tamamlanmıştır. (Tuncel, 2012: 4).

Finansal serbestleşme sürecinin gereği olan sermayenin serbestleşmesi hususunda en önemli rolü çok uluslu şirketler oynamışlardır. Bir önceki bölümde işleyiş ve yapılarını ele alınan çok uluslu şirketler 1960 ve 1970 yılları arasında ortaya çıkmış olup, ABD kökenlidir. ÇUŞ'ler her zaman diğer ülkeler tarafından da cazip bulunmuştur. Bunun sebebi ise ekonominin daha hızlı gelişmesi, yatırım almak ve işsizlik sorununa çözüm yollarından biri olarak görülmüştür. Özellikle 1966 ve 1973 yılları arasında bu anlamda çok büyük yol kat edilmiştir. ÇUŞ'lerin bu dönemde büyüme hızı %15.6 iken ABD'de malların toplam satışı %7.1 seviyelerinde gerçekleşmiştir. 1960'lı yıllarda ABD ekonomisinde hareketlenmeye başlayan serbestleşme sürecinde sermayenin çıkışları da pozitif yönde artış göstermiştir. Süreç incelendiğinde 1961 yılında doğrudan net sermaye çıkışının 1.599 milyon dolar iken %107 artış gerçekleştirerek, yıl 1965'e gelindiğinde 3.307 milyon dolar seviyelerine yükseldiği gözlemlenmektedir. 1965 yılında ABD kökenli sermaye Dünya'nın çeşitli yerlerinde de etkinlik göstermiştir (Balkanlı, 2002: 16).

Tablo 3'de ABD sermayesinin bölgelere göre dağılımı verilmektedir;

Tablo 3:ABD Sermayesinin Bölgelere Göre Dağılımı (milyon dolar)

BÖLGE	MİKTAR
Latin Amerika	9.371
Uzak Doğu	2.201
Yakın Doğu	1.590
Okyanusya	1.904
Afrika	1.904
Gelişmiş Ülkelere	3.322

(Kaynak: Balkanlı, 2002: 16)

Tablo 3’de gösterildiği gibi ABD sermayesinin en çok dağıldığı bölge 9.371 milyon dolar ile Latin Amerika Bölgesi olarak dikkat çekmektedir. ABD sermayesinin en az dağıldığı bölge ise 1.590 milyon dolar olarak Yakın Doğu Bölgesi gözükmektedir. Tabloya bakıldığında ABD sermayesinin Dünya’nın her yerine yayılım gösterdiği dikkat çekmektedir.

1970’li yıllarda ise ABD’nin Vietnam Savaşı ve dünyadaki soğuk savaş, ülke ekonomisinin gerilemesine ve dış harcamaların artmasına sebep olmuştur. Bu anlamda en önemli sorunlardan biri kurulan Bretton Woods sisteminin çöküş içerisine girmesidir. Gelişmeler ayrıca değerlendirildiğinde dış ticaret açıklarının arttığını ve döviz ile altının azalış gösterdiği dikkat çekmektedir. ABD’de sanayisinin küresel anlamdaki rekabeti düşmüştür. 1957’den itibaren ABD sanayinin ihracattaki oranı %28.7’den 1970 yılında %18.9’a gerilemiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi Vietnam Savaşı’nın da gerçekleşmesi sebebiyle ABD’de hızlı enflasyon süreci gerçekleşmiştir (Balkanlı, 2002: 17).

1980 yıllarına kadar bu süreçte teknoloji ve diğer anlamda yenilik ve arayışlara sebep olmuştur. GATT, IMF, WB gibi kurum ve kuruluşların kurulmasıyla serbestleşme süreci ve küreselleşme kapsamındaki adımlar atılmaya başlanmıştır. Ticaretin ve sermayenin serbestleşmesinde en etkili rolü ABD kökenli ÇUŞ’ler gerçekleştirmişlerdir.

2.4.1.2. İngiltere

Bilindiği üzere sanayileşmeyi gerçekleştiren ilk ülke İngiltere olmuştur. Bunun sebebini iktisatçılar süre gelen zaman diliminde çokça tartışmışlardır. Burada dikkat çeken önemli sebepler; halkın refah düzeyinin yüksek olması, ticarete olan yatkınlık ve gerçekleşen ticarete devlet elinin piyasadan çekirilme isteğidir. Bu gelişmelerin minvalinde kırsal kesimden şehirlere gerçekleşen yüksek oranlı göçün etkisi de yeni şeylerin arayışına teşvik ettiği için yadsınamaz gerçekliktir (Uzun, 1993: 6).

Finansal serbestleşme süreci ülkeler konjonktüründe değerlendirildiğinde İngiltere'ye ayrıca yer açılması gerekmektedir. Bilindiği üzere İngiltere ekonomisi 1. Dünya Savaşı'na kadar olan zaman diliminde dünya ekonomisinin başını çeken ülke konumunda yer almaktadır. İlk önce İngiltere ekonomisinin neden geriye düştüğü ele alınacak olursa; 1. Dünya Savaşı geçerli sebep olarak gösterilmektedir. Savaş boyunca ülkelerin finans merkezi Londra olmasına karşın savaş sonunda bu durum tersine dönmüştür. Çünkü borç verdiği Fransa ve isyan sonucuyla rejimi yıkılan Rusya gibi ülkeler borçlarını ödeyemeyecek duruma düşmüşlerdir (Özgül, 2017: 20).

İngiltere ekonomisinin durumunun kavranabilmesi adına rakamsal oranda savaş öncesine ve sonrasına göz atılması gerekmektedir. Savaş öncesi %18.2 olan ABD menşeli malların ithalattaki yeri yıl 1918'e geldiğinde %39.2'ye yükselmiştir. Aynı zamanda daha önce borçlanma ve satın almalarını sterline göre yani kendi para birimine göre yapan İngiltere bu dönemde altın merkezli sistem konumu özelliğini kaybetmeye başlamış ve dolara olan ihtiyacı artış göstermiştir. Dış ödemeler bilançosundaki ABD'ye olan ihracat açığı 1914 yılında 74 milyon sterlin iken bu rakam 1916 yılında 227 milyon sterline yükselmiştir. ABD ile olan ithalatı artan İngiltere daha çok dolarla borçlanmak zorunda kalmıştır (Özgül, 2017: 23) ve yaşanan bu gelişmelerden sonra İngiltere git gide ekonomideki lider ülke olan pozisyonunu kaybetmeye başlamıştır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra süre gelen zaman diliminde İngiltere Avrupa kıtasında ulusların üstünde bir anlayışla yönetilen kurum ve kuruluşlara karşı çıkmıştır ve Avrupa Birliği'ne karşı İsveç, Norveç, Danimarka, İsviçre gibi ülkeleri yanına alarak EFTA (European Free Trade Assocation) birliğinin kuruluşuna öncülük etmiştir. Liberalizasyona dair ilk izlenimlerini bu birlik sayesinde vermiştir. (Kara, 2017: 63).

1929 yılında yaşanan ekonomik buhranda ABD başkanı Rossvelt'in içinde bulunulan durumdan yalnızca devlet müdahalesi ile çıkılabileceğini belirtmesi üzerine uzun süre korumacı iktisat politikaları uygulanmıştır. Yıl 1980'e geldiğinde İngiltere ve ABD'nin gerçekleştirdiği vergi eylemleriyle Anglo-Sakson kapitalist anlayış kendini göstermiştir. Bu anlayış ile devlet zenginden az vergi alacaktır. Bu sayede devlet ile birey arasındaki yakınlaşma aratacağı gibi devlet piyasadan elini çekecektir. Aynı zamanda zengin kişi az vergi ödemesi gerçekleştirdiği için daha çok yatırım yapma imkânı olacak ve piyasanın hareketlenmesi sağlanacaktır. Bu anlayışa göre bir diğer hareket ise özelleştirmelerin gerçekleştirilmesiyle meydana getirilmiştir (Dağcı, 2004: 36).

Daha önce de belirtildiği gibi İngiltere'nin AB'ye üye olduktan sonra belli başlı ihtiyaçları ortaya çıkmıştır. Kalkınma ihtiyaçları olarak meydana gelen bu yapı Yeni İngiliz Bölgeselleşmesi adını almıştır. 1980'lerin sonlarından itibaren North East, North West, Yorkshire, Humber bölgeleri kapsamında kalkınma hareketleri meydana gelmiştir. Aynı zamanda AB'ye uyum sürecinin de gereği olan bölgesel kalkınma planlaması ilk olarak 1991 yılında AB'nin İstatistikî Bölge Birimleri sınıflandırmasına uygun bir şekilde 8 adet standart istatistikî bölge kurulmuştur. Daha sonra yine aynı kalkınma alanı kapsamında bu kez kamu hizmetlerinin bölgesel konjonktürde örgütlenmesini amaç edinerek 9 tane bölge idaresi kurulmuştur. Kalkınmanın kurumsallaşmasındaki son adım ise 1998 yılında gerçekleştirilmiştir. 9 tane bölge kalkınma ajansı ve bölge kurulları hayata geçirilmiştir (Engin, 2011: 70).

İngiltere, bölgesel ve küresel anlamda kalkınmanın gerekliliklerini yerine getiren ülke konumundadır. ABD ile yapmış olduğu ekonomik çalışmalarla ekonomisine küresel bir etki yaşatan İngiltere aynı zamanda AB gibi organizasyonlar ve kendi içerisinde kalkınmayı sağlamak için gerçekleştirdiği düzenlemeler ile iki fonksiyonun gereğini de yerine getiren ülke olmuştur.

2.4.1.3. Almanya

Almanya ekonomisi, dünya ekonomisinde ülkeler arasında en dikkat çekici unsurları barındıran ekonomilerdendir. 1. Dünya Savaşı'ndan önce Almanya Ekonomisi işleyişi düzgün olsa da savaştan sonra bu durum tersine dönmüştür. Özellikle enflasyonun hiperenflasyona dönüşmesiyle başlayan süreç yıl 1931'e gelindiğinde

başbakan Hoover'tin savaş tazminatlarını ödeyemeyeceklerini ilan etmesiyle devam etmiştir. 1933 yılında Hitler'in gelmesiyle ülke ekonomisi daha otokratik bir yapıya büründürülmüştür (Özgül, 2017: 27-28).

Fransa ve Belçika, Almanya'nın sanayi bölgesini oluşturan Ruhr bölgesini savaş tazminatlarından dolayı alacaklarını teminat altına alabilmek adına işgal etmişlerdir. Alman işçileri ise bu duruma tepki göstermek amacıyla greve gitmişlerdir. Alman yöneticileri ise daha fazla para basıp daha fazla işçi ödemesi yaparak işçilerin grevini sonlandırmaya çalışmışlardır. Aynı şekilde ülkede ekonomik kaos o kadar artmıştır ki 1 doların karşılığı milyonlarca Alman markı yaptığı için turistler bile harcama yapmaktan çekinmiştir. Alman vatandaşları temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için ev eşyalarını satma yoluna gitmişlerdir (Özgül, 2017: 31).

Almanya için savaş ekonomisi 2. Dünya Savaşı ile birlikte devam etmiştir. 15 yaşındaki çocuklar dahi cepheye çağrılmış ve halka ihtiyaçları sayılarak temin edilmiştir. Afrika'daki sömürgecilik faaliyetlerine son vererek ekseri olarak askerlerini Sovyet, Balkan, Fransa ve Yunan adalarında tutmaktadır. 3 farklı cepheden sayı olarak 3 milyonu bulan Alman ordusu 1944 yılında gerçekleşen yenilgileriyle birlikte geri çekilmek durumunda kalmıştır. Çok kısa bir süre sonra değişen güç dengeleriyle birlikte Sovyet topraklarından ve balkan topraklarından tamamen geri çekilmek zorunda kalmıştır. 1944 yılının Eylül ayına gelindiğinde Amerikan ordusu Almanya topraklarına giriş yapmıştır. Aynı zamanda Sovyetler Slovakya, Doğu Prusya, Macaristan'a kadar ilerleme kat etmişlerdir. 1945 yılında ise kızıl ordu Almanya'ya ait olan Oder nehrine kadar aşama kat etmişlerdir. Batılı müttefik devletlerde Ren nehrine kadar ilerleme kat etmişlerdir. Tüm bunlardan iki hafta gibi bir süre sonra Viyana düşmüştür. İtalya'daki Alman ordusunun fiiliyatı son bulmuştur. 30 Nisan 1945'de Alman lider Adolf Hitler intihar etmiştir ve Almanya teslim olmak durumunda kalmıştır. Savaşın ağır bilançosu; 3 milyon Alman askeri, Sovyetlerin 20 milyonu bulan can kaybı akabinde 25 milyon insanın evsiz kalmasına sebep olmuştur (Doğan, 2014: 55).

Almanya coğrafi konumu olarak Avrupa'nın tam ortasında bulunması münasebetiyle 1.Dünya Savaşı'ndan önce emperyalist, 2. Dünya Savaşı'ndan önce de yayılımcı bir politika izlemiştir ki Hitlerin, Avusturya ve Çekoslovakya'yı ilhak etmesi bu

söylediklerimize örnek teşkil etmektedir. 2.Dünya Savaşı bittikten sonra ise Almanya doğu ve batı olmak üzere ayrılmıştır. Bu durum 1970 yılına dek devam etmiştir. 1970 yılında gerçekleşen yumuşama döneminde küreselleşme ve finansal serbestleşmenin de dünyada etkin hale gelmesiyle birlikte Batı Almanya, doğu bloğu ülkelerine karşı olan tutumunu değiştirmiştir. Buna karşılık Doğu Almanya'ya olan tutumu da değişmiştir (Doğan, 2011: 4).

1980 ve 1990 yıllarında Almanya birleşmenin de getirdiği etkiyle birlikte AB'nin büyüme ortalamasının üzerinde büyüme gerçekleştirmiştir. Vergilerin yüksek olması, SGK paylarının yüksekliği, çalışan piyasasının esnekliğinin yetersiz kalması gibi sebepler de diğer AB ülkelerine nazaran geç girilen durgunluk döneminde işsizlik sorununun çözümünü zorlaştıran etkenlerden olmuşlardır (Selmanoğlu, 2002: 37).

Tarihsel süreç boyunca büyük savaşlar ve büyük kayıplar yaşayan Almanya bu durumdan çıkma gayretini göstermiştir. Özellikle kendi bünyesinde kurmuş olduğu ihracat kurumları olan EULER, HERMES, AKA, KfW gibi kurumlarıyla üretim temelli olan ekonomisini ve ihracatını yeterli seviyelere çıkarmıştır (Yavuz, 2010: 102).

Almanya 2. Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleştirdiği bu yükselişi sabırla ve inançla sadece çalışan vatandaşlarına ve siyasi liderlerine borçludur. Almanya ihracatı son yıllarda da önemli artışlar göstermektedir. Serbest piyasa ekonomisinin tüm kural ve gerekliliklerinin eksiksiz olarak işlediği ender ülke konumunda olan Almanya'nın Milli Geliri de 26. 816 Euro'ya ulaşmaktadır (Yavuz, 2010: 99).

Tablo 4: 2000-2008 Yılları Arasında Almanya Genel Ekonomik Göstergesi (%)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
GSYİH	2,9	0,6	0,2	-0,1	2,9	0,8	3,0	2,5	-1,3
İhracat	13,7	5,0	3,4	1,1	13,7	7,7	12,7	7,5	2,7
İthalat	10,7	1,0	-1,7	2,0	10,5	6,5	11,9	5,0	4,0
Özel Tüketim	1,4	1,5	-1,0	-0,2	1,4	0,2	1,0	-0,4	-0,1
Yurtiçi Talep	1,8	-0,8	-1,6	0,1	1,8	0,00	2,1	1,1	1,7

Kaynakça: (Yavuz, 2010: 100)

Tablo 4’de gösterildiği gibi Almanya’nın GSYİH’sında 2000-2003 dönemleri arasında sıfırın altına düşen bir azalma gerçekleşmektedir. Aynı dönemler arasında ithalat ve ihracat oranlarında da sert düşüşler dikkat çekmektedir. Yine tabloda bu durumun tüketim ve talebe olan etkisi de olumsuz olarak yansımaktadır. Bu durumda Alman ekonomisinin makro ölçekte sıkışmışlığını göstermektedir.

2.4.1.4. Japonya

Sanayi ve teknolojiye yönelik politikaların geliştirilmesi ile birlikte Japonya eksenli Asya’da üretim ve büyümede önemli gelişmeler izlenmektedir (Tuncel, 2012: 22). Japonya’daki serbest ticaret çalışmalarına göz atacak olduğumuzda bizi çok eskiye 1862 yılına kadar götürmektedir. O dönem yenileşme ve batılama hareketleri Japonya’da başlamıştır ve bu durum 1912 yıllarına kadar seyir etmiştir. Başlıca ihraç ürünleri; ipek, çay, bakır, seramik olan Japonya’nın ithalat ürünlerinin başlıcaları da pamuk ve tekstil ürünlerinden oluşmaktadır. Bu süre zarfında Japonya’nın İngiltere ve kolonilerde dış ticaret payı %70 ile %80 gibi bir rakamı görmektedir. Japonya’nın bu şekilde bir ivme kazanmasında temel etkeninde dış ticaretin gelişmesi için uygulanan şirketleşme tekniklerinin geliştirilmesi, ülkeler arası anlaşmalar ve serbestlik kazandırılması gibi etkilerin olduğunu gözlemlenmektedir. Bu gözlemler de küreselleşmenin ve serbestleşmenin Japonya’da 1862’lerden itibaren gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır (Büyükbaş, 2003: 84).

Uluslararası anlamda ticaretini büyütebilmek için Amerikan sisteminden örneklenerek bir Japon Bankasını 1881-82 yıllarında hayata geçirmiştir. Bu bir anlamda sermayenin dolaşımının da Japonya’daki ilk örnekleri konumundadır. Bu gelişmelerinde peşinden de Yokohama Speice Bank’ın kuruluşu gerçekleşmiştir. Çiftçileri ve sanayicileri finanse etmede önemli etkileri olan bu bankaların yanında devlet özel sektöre sübvansiyon ve teknoloji desteğinde de bulunmuştur. Yıl 1880’lerden sonra Japonya’nın özel sektörü ve şirketleri gelişme göstermeye başlamıştır bu şirketler sayesinde Japonya Avrupa ülkeleriyle rekabet etme gücünü elde etmiştir. Mitsubishi, Nissan, Panasonic gibi bilinen firmaların kuruluşları da bu dönemde gerçekleşmişlerdir. Bu dönemde piyasada da serbest rekabetin işlenmesi için çaba gösterilmiştir (Subay, 2017: 73-74).

Bütün bu gelişmeler Japonya’da Meiji döneminde gerçekleşmiştir. Aynı şekilde 1900 yılına kadar savunma sanayi hakkında herhangi bir gelişme gerçekleştirilmemiştir. Ekonomiye yük olacağı düşünülmüşse de Meiji’den sonraki dönemlerde oluşan savaş ortamı ve yaşanan kayıplar nedeniyle önemi fark edilmiştir. İngiltere pazarı ağırlıklı gelişimine devam eden Japonya’da yeni pazar ABD pazarı olarak trend kazanmıştır ve bu yıllarda ülkedeki fabrika sayısı 1900 rakamına kadar ulaşmıştır. Yıl 1905’e geldiğinde ise Japonya Nüfusunun %65’i tarımda istihdam edilmiş bulunmaktadır (Büyükbaş, 2003: 85).

1910 yılına kadar bu dönemi özetleyecek olursak Japonya devleti doğrudan yatırım ve yönlendirme yapmasıyla aynı zamanda tacirlerle iş birliği yaparak sanayileşmesini tamamlamıştır. Amaç edindiği ticaret fazlası verme hedefine de ulaşabilmiştir. 1911 yılından sonra ağır sanayi ve kimya sanayinin gelişimi de hız kazanan Japonya’da aynı dönemde Tsushima Boğazı’nda Rus donanmasını yenilgiye uğratarak gelişmiş ülkeler grubuna dâhil olmuştur.

Gerçekleştirmiş olduğu gelişimlerle birlikte 1. Dünya Savaşı’na Japonya; İngiltere, Fransa, Rusya ile birlikte girmiştir ve gerçekleştirmiş olduğu saldırgan yayılımcı politikasını Asya’da devam ettirmiştir. 2. Dünya Savaşı’na ise Almanya tarafında giren Japonya, savaşın ilk zamanlarında aynı politikasını devam ettirse de ağır bir yenilgiye uğramıştır. Yenilginin sonucunda ise son 50 yıldaki Asya’daki bütün kazanımlarını kaybetmiştir. Savaş sonrasında ise Amerika Japonya’yı işgal etmiştir. Bu işgal 1952 yılındaki San Fransico anlaşmasına kadar devam etmiştir (Yülek, 2013: 3-4).

Yıl 1949’a geldiğinde ise 360 Japon Yeni, 1 Dolar’a eşit haldeydi ve 1960’lara kadar bu kur sabit tutularak Japon cari açığı kaldırılıp atılamamıştır. Daha sonra ticari serbestleşme sürecine girilebilmesi için Japonya’nın GATT’a üye olması gerekliliği doğmuştur fakat GATT’a üye 14 ülke tarafından ucuz işçilik ve daha az kısıtlayıcı maliyetleri olması sebebiyle kendi iç piyasalarını alt üst etmesinden dolayı üyeliği uygun görmemiştir. Daha sonra 1961 yılına gelindiğinde yeni GATT görüşmelerinde Japonya’nın durumu tekrardan gözden geçirilerek çeşitli mamullerin üretiminde gerekli kriterler konularak kabul edilmiştir ve bu sayede ticari olarak

serbestleşmesini 2. Dünya Savaşı'ndan sonra tekrar gerçekleştirme fırsatını yakalamıştır (Yülek, 2013: 7).

1980 yılına gelindiğinde Japonya ekonomisi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler tarafından takdirle karşılanmıştır. Japon şirketlerinin uluslararası piyasalarda gerçekleştirdikleri etkiler finansal sistem üzerinde iz bırakan ve dikkat çeken yapıya bürünmüştür. Ülkeler arasında en yüksek tasarrufa Japonya sahiptir ve Japon firmaları da bu durumu olumlu yönde değerlendirmektedir. Japonya Hisse senedi piyasası da bu durumdan etkilenerek en yüksek seviyelere tırmanmıştır (Erdönmez, 2005: 66).

1975 yılında G7 ülkeleri arasına giren Japonya yukarıda belirtildiği gibi ülkeler tarafından örnek teşkil etmekteydi, bunun sebebi ise kalkınmacı kapitalizmi uygulamaları ve ABD ile Sovyetler Birliği'nden sonra 1.328 GSYİH'sı ile dünyanın en büyük üçüncü ekonomisi olma yetisinden kaynaklanmaktadır. 1990'larda durgunluğa giren ekonomi 2003'lerde hareketlenmeye başlamış ve 2004 yılında %2 gelişme kat etmiştir. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra kısa sürede bu kadar çabuk toparlanan Japonya, ABD ile yapmış olduğu işbirlikleri ve ABD'nin teknolojisini Japonya ile paylaşması da etkili olmuştur. Aynı zamanda Amerikalı akademisyenlerin emek ve yoğun üretim üzerine kalkınma tavsiyelerinin de Japonya'nın toparlanmasında ki etkilerden biri olduğu gözetilmektedir (Su, 2006: 207).

2.4.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Serbestleşme Süreci

Önceki bölümlerde finansal serbestleşmenin tanımına, gerekliliklerine ve hangi şartlar altında gerçekleşeceğine yer ayrılmıştır. Gelişmekte olan ülkelerdeki yansımalarına bakıldığında, kalkınmanın gerçekleşmesi için yapılan yapısal düzenlemeler dikkat çekmektedir. Bu sebepten dolayı finansal serbestleşme süreci gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi finansal piyasa ve kurumlarda gerçekleştirilen değişimden ve düzenlemelerden ibaret değildir. Genel ekonomik yapıda değişimler içermektedir (Tuncel, 2012: 8).

2.4.2.1. Rusya

Rusya iki büyük dünya savaşı geçiren ve bir sürü iniş çıkış hikâyelerini içinde barındıran bir ülke konumundadır. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşen olaylara değerlendirildiğinde Rusya'nın küreselleşme ve finansal ve ticari olarak serbestleşme evrelerine geçişi konusunda fikir vermektedir. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra emperyalizmin temsilcisi olan Batılı ülkelere karşı birlikte manevra oluşturabilmek adına doğuda Sovyetler Birliği öncülüğünde Doğu Bloğu oluşturulmuştur. Bu oluşan bloğun ardından Batı ülkelerinde Sosyalizm'in yayılmasına yönelik endişeler neticesinde Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü yani diğer bir adıyla NATO kurulmuştur. Buna karşılık tarih 15 Mayıs 1955'i gösterdiğin de Doğu Bloğu ülkeleri aralarında yardımlaşma ve iş birliğini arttırmak amacıyla Varşova Paktı'nı kurmuşlardır. Varşova Paktı'nın kurulması ise bir anlamda soğuk savaş döneminin ilanını belirtmektedir. Bu gelişmeler 1989 yılına kadar devam etmiştir. Fakat ekonomik dengelerin ve siyasi dengelerin değişkenliği sebebiyle Berlin duvarı yıkılmıştır ve İki Almanya birleşme kararı almıştır. Daha sonraki süreçte Doğu Bloğunu oluşturan ülkeler batı tarzı işleyişi benimsemişler ve Sovyetler Birliği de dağılmıştır. Gelişmelerin bu şekilde tezahür etmesi nedeniyle Varşova Paktı'da kendi kendini feshetmek durumunda kalmıştır (Hacıtahiroğlu, 2014: 267).

Sovyet Rusya'nın dağılma sürecini özetlenecek olursa, belirginleşen unsurların işleyişi şu şekilde devam etmektedir; Rusya Federasyonu'na geçiş dönemine denk gelen ve ismine Yeltsin Dönemi denilen 1990-2000 yıllarını kapsayan dönemde diğer ülkelerde de olduğu gibi değişim sürecinin tamamlanması hayli sancılı olmuştur. Demokrasi sisteminin oturtulması ve ekonominin tekrar yapılandırılması için çalışma yapılan dönemde dış politika ve hâkimiyet alanı olarak görülen Orta Asya'da önemli ölçüde güç kaybeden taraf Rusya olmuştur (Elma, 2009: 131).

Rusya ekonomisi 1989 yıllarında dağılıma giren SSCB'den ayrılan ülkeler arasında geçiş ekonomisi olarak dikkat çekmektedir. Bu dönemde Rusya ekonomisinde gerçekleşen ekonomik krizler nedeniyle Rus iktisatçılarda diğerleriyle aynı düşüncelerde uyum sağlamış ve SSCB'nin getirdiği bütün gerekliliklerden biran önce uzaklaşarak serbest piyasa ekonomisine geçiş için hız kazandırmak istemişlerdir. Bu nedenle yapılan çalışmalar arasında; IMF ile yurtdışından kredi imkânı sağlanmıştır.

Aynı zamanda serbest dış ticaret politikaları benimsenmiş ve ekonomik sınırlandırmaları kaldırmışlardır. Devlet teşviklerinden vazgeçen Rusya sosyal anlamda yapılan harcamaları azaltmıştır. 1992 ile 1998 arasını oluşturan ve geçiş döneminin ilk dönemi olarak kabul edilen Rusya'da yurt içi fiyatlar ve dış ticaret serbestleştirilmiştir. Bu minvalde özelleştirme anlamında adımlar atılmıştır ve özel sektör oluşturulmasında ilerleme sağlanmıştır. 1996 yılında gerçekleşen olumlu ilerlemeler makro ekonomik göstergelerde de iyileşme kat etmesini sağlamıştır. Ticaret ve enerjinin liberalizasyonu konusunda da atılan adımlar sayesinde mali dengeler sağlanmıştır (İscan ve Hatipoğlu, 2008: 195).

Serbestleşme süreçlerine bakıldığı zaman ABD Rusya'ya AB'den önce pazar ekonomisi statüsünü tanımıştır. Aynı zamanda bu gelişme Rusya'nın DTÖ'ye olan üyeliğinin önünü açan gelişme olarak anlamlandırılmaktadır. Bu sayede serbest ticaret anlayışı gerçekleşecek ve ABD sermayesinin Rusya'ya geçişi gerçekleşecektir. Bir diğer önemli gelişmelerden biride G-7 olarak bilinen gelişmiş ekonomiler zirvesine henüz yeterliliği tartışılma konusu olmasına rağmen Rusya'nın da ilave edilmesidir. Zirve bu katılımdan sonra söz konusu zirve G-8 ismini almıştır (Tellal, 2002: 205-206).

Yeltsin dönemi ve yaşanan krizlerden sonra Rusya liberal ekonomik düzene uyum sağlayabilmek adına gerekli olan yasal ve kurumsal düzenlemelerini günümüzde de halen yönetimde olan Putin'in başa geçmesiyle birlikte gerçekleştirmiştir. Yatırımların iyileştirilmesi, özel sektörün kalkınması ve gerekli iş ortamının oluşturulabilmesi için liberal ekonomik sistemin gerekliliği olan hukukun üstünlüğü, özel mülkiyet gibi çalışmalar yapılmıştır. Aynı zamanda girişimcilerin yatırım yapabilmeleri ve rekabet ortamının gerçekleştirilebilmesi için, iflas yasası ve rekabet yasası gibi düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. 1999-2001 döneminde 700.000 girişimci piyasaya katılmıştır ve Rusya'da girişimci sayısı 4,3 milyona çıkmıştır. Ayrıca 2005-2008 yılları arasında da bankacılık sektörü için önemli düzeyde, düzenlemeler yapılmış ve gelişim kat edilmiştir (İscan ve Hatipoğlu, 2010: 31).

2.4.2.2. Brezilya

Brezilya ekonomisi değerlendirme kapsamına alındığında en çok ülkemiz ekonomisiyle benzer tepkimeler veren ekonomi olarak dikkat çekmektedir. Brezilya

uzun süre ekonomik alanda yüksek enflasyon sorunuyla uğraşmış ve askeri darbelerle, sağ-sol mücadeleleriyle sosyolojik bunalımlar geçirmiştir.

Ülke ekonomisine 1929 yılından itibaren kısa bir bakış yapılması gerekmektedir. Dünyayı etkisi altına alan bunalımlardan olması ve diğer ülke ekonomilerinde de yer verilen kısım olması sebebiyle, Brezilya ekonomisi önem arz etmektedir. Dönüşüme geçmeden önceki dönemde ihracat geliri 445,9 milyon dolar tutarındadır. Bu oran Türkiye ile kıyaslandığında, iki ülke arasında Brezilya'nın lehine 6 katı gibi bir fark oluşmaktadır. Tarımsal üretim de fark yaratan Brezilya ekonomisi en çok girdiyi kahve ihracatında gerçekleştirmiştir. Sanayileşmeye yönelik çeşitli atılımlar yapılsa da tarımın önünü keseceği düşünülerek karşı çıkmıştır ve bu alandaki girişimlerden beklenen sonuçlar alınamamıştır. 1930'lu yıllardan itibaren kahvenin fiyatlarının negatif yönde ilerlemesi Brezilya'nın ihracatına da olumsuz anlamda yansımıştır. Bunun yanında gerçekleştirilen devalüasyon ile birlikte Brezilya'nın ithalatında ciddi düşüşler meydana gelmiştir. 1929 yılında 416,6 milyon dolar olan ithalat rakamı 1932 yılına gelindiğinde 108,1 milyon dolar seviyelerine kadar gerilemiştir ki bu da belirttiğimiz düşüşün ne kadar sert olduğunu gözler önüne sermektedir (Akyol, 2013: 94).

Uzun süre askeri rejimle yönetilen Brezilya 1985 yılında ilk defa sivil yönetimle tanışmıştır. Brezilya'nın ekonomideki en büyük düşmanı aşağıda da detayını vereceğimiz enflasyon olmuştur. 1990 yılında enflasyon %4000 gibi olağanüstü bir rakamı görmüştür. Ekonomik anlamda değişim gösterdiği ve serbest ticaret olgusuna geçiş yaptığı dönemler de 1994'lü dönemlerine denk gelmektedir. İlk olarak ekonomideki devlet müdahalelerini azaltmışlardır. Daha sonra telekom, madencilik, elektrik, demiryolu gibi enerji ve ulaşım alanlarında özelleştirme gerçekleştirmişlerdir. Yapılan bir diğer özelleştirme de bankacılık alanında gerçekleşmiştir. Gerçekleştirmiş olduğu bu eylemlerden sonra Brezilya ekonomik anlamda ilerleyiş kat etmiştir ve bu yoksulluk düzeyinin olumlu yönde ilerleyişine etki etmiştir. Fakat 1999 yılında Asya'da gerçekleşen ekonomik kriz Brezilya'yı etkilemiştir. Bir dizi kemer sıkma politikaları izlense de ekonomide ki durgunluk 2001 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönemden sonra da IMF'den kredi yardımı alınmıştır. Gerçekleştirilen stand-by anlaşmasıyla Brezilya faiz dışı fazla stratejisiyle

borçlarını ödeme yoluna gitmiştir. Yıl 2002’de ise iç borcunu 185 milyar dolara kadar indirmiştir. Kamu kesimine ait olan net borç geri ödemesi ise 35 milyar dolar tutarını görmüştür. Gerçekleşen bu olumlu ivmeye rağmen Brezilya’nın GSMH’sinde %13 tutarında gerileme gerçekleşmiştir. Tutar olarak ise 535 milyar dolardan 465 milyar dolara bir gerilemeden söz edilmektedir (Yulu, 2007: 82-83).

İlk başta da belirtildiği gibi Brezilya ülke olarak krizlerle çok mücadele etmiştir. 1980 yılında gerçekleşen dış borç krizinde gerçekleştirmiş olduğu tavır ile diğer Latin Amerika ülkelerinden farklı olduğunu gösteren bir davranış göstermiştir. Brezilya’nın net borcu 1986 yılında GSYİH’nin %50’sini karşılamaktadır. Hiperenflasyonun devamlı halde olması sebebiyle ortaya konulan reel plan ile birlikte bu borcu GSYİH’nin %30’una gerilemiştir. 1980 yılında Latin Amerika ülkelerinde gerçekleşen faiz oranları diğer ekonomilere nazaran yükseklik göstermektedir. Fakat bu durum sermayenin girişlerine negatif yönlü bir etki oluşturmamış bizatihi Brezilya’dan sermaye çıkışı gerçekleşmiştir. Brezilya bu dönemde yüksek enflasyonla mücadele edebilmek ve aynı zamanda da rekabet ortamını gerçekleştirebilmek adına döviz kuruna müdahale etmiştir. Bu durumda döviz kuruna pozitif anlamda bir etki yapmamıştır. Aynı dönem içerisinde Brezilya’nın kamu borcu GSYİH’ya oranla azalış göstermektedir. Diğer ülkeler ile karşılaştırıldığı zamanda büyüme oranı artmaktadır. Cari hesaplarında da mali anlamda bir problemi olmayan Brezilya ekonomisi karşısına çıkan yüksek enflasyon sorunuyla mücadele edebilmek adına yüksek faiz oranı stratejisi uygulamak durumunda kalmıştır. Bu durumda sermaye maliyetlerinin yükselmesine ve kamusal açıkların meydana gelmesine sebep olmuştur. Bunun sonucu olarak enflasyonda yükseliş meydana gelmiştir. Enflasyonla mücadelesine devam eden Brezilya bu sefer de gelirler politikası izlemek durumunda kalmıştır. İzlediği bu politikadan sonra da talep genişlemesi meydana gelmiştir. Gerçekleşen talep genişlemesinden sonra da fiyatlar tekrar artış göstermiştir. İşçi ücretlerinin azalışa gidilmesini öngören stratejiyi kabul etmemeleri üzerine enflasyon tekrar artış göstermiştir ve yapılan bunca mücadeleye rağmen kontrol edilememiştir (Erdem, 2011: 17).

Gerçekleştirilen bunca yüksek çalışmaya rağmen 1985 yılında Brezilya ekonomisinde enflasyon oranı %380’e tırmanmıştır. Negatif olarak ilerleyiş gösteren

bu durumda tarih 28 Şubat 1986'yı gösterdiğinde Brezilya para birimi olan cruzeiro dan üç sıfır atılmıştır. Yeni oluşturulan para birimi cruzado, dolar karşısında sabitlenmiştir. Yıl 1988-1989'da enflasyonun %1500 dolaylarında gerçekleşeceği tahmin edilmiştir. Bu tahminin minvalinde de “Summer Planı” gerçekleştirilmiştir. Bu plan dâhilinde ücretler dondurulmuş ve paradan üç sıfır atılmıştır. Buna karşın, 1988'de enflasyon oranı %682 ve 1989'da %1287 dolaylarında gerçekleşmiştir (Kiper, 2012: 4-5).

Tablo 5: Brezilya'daki Gelir Dağılımının Yıllara Göre Yayılımı (milyon dolar)

Yıllar	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
GSYİH(Milyar \$)	663,4	881,8	1.089,0	1.333,6	1.575,2	1.332,1	1.430
Nüfus (Milyon)	181,6	184,2	186,8	189,36	191,9	194,4	196,8
Kişi Başına Gelir (\$)	3.657	4.320	5.829	7,044	8.208	6.852	7.266

Kaynak: (Kiper, 2012: 7)

Tablo 5'de gösterilmekte olduğu gibi Brezilya'da kişi başına gelir ve GSYİH rakamları 2004-2008 arası dönemde artarak devam etmektedir. 2009 yılında ise bir önceki yıla kıyasla düşüş meydana gelmektedir.

2.4.2.3. Güney Afrika Cumhuriyeti (GAC)

Güney Afrika Cumhuriyeti iki büyük dünya savaşına katılmış bir ülkedir. Özellikle 2.Dünya Savaşı sonrası gerçekleşen 1961-1991 yıllarındaki gelişmeler dikkat çekmektedir. Bu dönem Güney Afrika Cumhuriyeti'nin uluslararası toplumdan tamamen dışlandığı dönem olarak öne çıkmaktadır. Güney Afrika'da uzun dönemler beyazlar ve siyahlar gibi ırkçılık mücadeleleri gerçekleşmiştir. Bu toplumsal olayların neticesinde BM izleme komitesi kurulmuştur. Bu gelişmeler neticesinde de BM komitesi aleyhte rapor vermiştir. Verilen aleyhte rapordan sonra BM üye ülkelerden Güney Afrika Cumhuriyeti ile olan siyasi ilişkilerin kesilmesini, ticari alanda da boykot eylemlerinin gerçekleştirilmesini istemiştir. Güney Afrika'da Apartheid yönetimi insanlık aleyhine suç olarak kabul edilmiş ve ülkede gerçekleştirilen ırkçı politikalar nedeniyle birçok uluslararası kurum ve kuruluştan

uzaklaştırılması gündeme gelmiştir. Bu esnada farklı bir yaklaşım ortaya çıkmış Güney Afrika Cumhuriyeti yoksulluğun hâkim olduğu diğer Afrika ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır (Güven, 1995: 61).

Güney Afrika Cumhuriyeti, kıtanın potansiyeli en yüksek ülkelerinden biri konumundadır. Kıtada nüfus 800 milyonu bulmaktadır ve bunun %17'sini Güney Afrika karşılamaktadır. Güney Afrika Cumhuriyeti'nde yetişmiş insan gücünün etkinliğinin yanında lojistik alanda da gelişmişlik göstermesi en büyük iş camiasına sahip olmasına sebep olmaktadır. Güney Afrika Cumhuriyeti, Afrika'daki toplam mal ve hizmet hacminin %22'sini karşılamaktadır ve bu anlamda kıtanın en zengin ülkesi konumundadır. Gelişmiş maden yatakları olması ve özellikle bu alanda altını ticarete kullanabilmesi Güney Afrika Cumhuriyeti'nin ekonomisinin güçlü olmasına katkı sunmaktadır. Ticaret ve madenler sayesinde zenginleşen ülke, pazar ekonomisine de önem vermektedir. Serbest girişim alanları oluşturan Güney Afrika Cumhuriyeti endüstriyel alanda gerekli büyümeyi gerçekleştirmesi sebebiyle de zengin maden yatakları olmasına rağmen gıda üretebilen ve ihraç eden ülke konumundadır. Ekonomik anlamda bu şekilde gelişmeler göstermesi özellikle ABD'nin dış politikada ilgisini çeken ülkelerden birisi olmasına zemin hazırlamıştır (Dal, 2012: 31).

Güney Afrika Cumhuriyeti bölgesinde her zaman dikkatleri kendisine çeken küresel alanda da ilgi odağı olan gelişmekte olan ülkelere biridir. 1994 yılında GAC'de gerçekleşen seçimden sonra yeni gelen hükümet ülkenin dışa açılması gereken politikaların takipçisi olmuştur. Bu anlamda ilk ekonomik dönüşüm hareketlerinin bu dönemde gerçekleştiğini gözükmektedir. GAC özellikle bölgesinde lider olmak isteyen bir ülkedir ve bütün herkes tarafından çalışmaları dikkatle takip edilen Nelson Mandela döneminde bu alanda önemli çalışmalara imza atmıştır. Öncelikle Afrika Birliği Örgütü ve Güney Afrika Kalkınma Birliği gibi yapılanmalarda gösterdiği çalışmalar, atılan adımları gösteren niteliktedir. Nelson Mandela ve Thabo Mbeki döneminde bölgesinde etkin olan GAC, Mandela'nın soğuk savaş döneminin sona ermesinden sonra liberalleşmenin dünyada etkinleşeceğine ve serbest ticarete gelişeceğine yönelik düşüncesi nedeniyle bu yönde çalışmalar yaparak hem kendisinin hem de bölgesinin ekonomik sorunlarını çözmeyi hedeflemiştir. Fakat

Mandela iktidarının bitiminden sonra liderlik olarak bekleneni karşılayamamıştır. Bunun da iki sebebi göze çarpmaktadır. İlk sebep olarak; diğer Afrika ülkelerinin Güney Afrika Cumhuriyeti ile aynı yapıda olmamasıdır. Diğer sebep ise Güney Afrika Cumhuriyeti'nin, demokrasi, özgürlük ve serbestlik gibi kavramları sıkça kullanması nedeniyle çoğunluğu diktatörlük ile yönetilen Afrika ülkelerinde karşılık bulmaması hatta tehlikeli karşılanmasıdır (İpek, 2012: 125-126).

ABD ile Güney Afrika Cumhuriyeti'nin ilişkileri, Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Namibya'yı işgal etmesiyle birlikte başlamıştır. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin kıta olarak Afrika ile ilişkisi soğuk savaş döneminde SSCB'nin etkisinin olacağı yerlerde gerçekleştirdiği karşı eylem gereğidir. Afrika'da yeni kurulan devletlerin siyasi konjonktür olarak SSCB'nin etkisi altına girmesi çok kolay gözükmektedir. Angola'da başlayan sosyalist yapılanmayı, Güney Afrika Cumhuriyeti, Namibya'yı işgal ederek bertaraf etmek istemiştir. Gerçekleşen bu hadise sebebiyle ABD, Güney Afrika Cumhuriyeti'ni desteklemiştir. Yani aslında ABD, dünyaya kabul ettirmeye çalıştığı kapitalist sistemini muhafaza edebilme adına hareket etmiştir (Sarı, 2012: 97-98).

Güney Afrika Cumhuriyeti üretim için maksimum düzeyde uygunluk gösteren potansiyele sahip ender ülkelerdendir. Özellikle ticari serbestleşmeden sonra dış yatırımları da ülkesine çekebilme adına bir takım mevzuat düzenlemeleri gerçekleştirmiştir. Stratejik konumu küresel alanda hâkim konumda olan ülkenin, iş gücünün ucuzluğu, enerji masraflarının düşük olması ve aynı zamanda dışarıdan gelen firmalara döviz kısıtlama tariflerinin uygulanmaması ticaretin serbestliği açısından önemli bir etki oluşturmaktadır. Gelişmiş alt yapı imkânı, finans ve iletişim ağı alanında ki ilerleyişi sayesinde yatırımları kendisine çekmek için cazibeler oluşturmaktadır. Bunun yanın da vergilerde de düzenlemeler gerçekleştirilmiştir; üretim alanları için 20 yıl vergi muafiyeti uygulayan Afrika, fabrika binalarına da 5 yıl vergi muafiyeti uygulamaktadır. Turizm, teknoloji, bio teknoloji sanayisi, tarım ve diğer sanayi alanlarında katma değer üretebilecek küçük veya orta ölçekli firmalar teşvik imkânlarından faydalandırılarak vergi uygulanmamaktadır (Dal, 2012: 56).

Bu anlamda ele alınacak olursa Güney Afrika Cumhuriyeti ihracatının %22,9 oranını AB'ye gerçekleştirmiştir. Yine 1993 yılında ithalatının %42,5'ini AB'den

gerçekleştirmiştir. AB'nin ticari anlamda en büyük ortağı konumundadır. Gerçekleşen ticari ilişkilerin büyük kapsamda olması sebebiyle tarih 11 Ekim 1999'u gösterdiğinde Ticaret, Kalkınma ve İşbirliği anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma 10 sene olarak süreli tutulmuştur. Anlaşma kapsamında AB, Güney Afrika'ya ihracat gerçekleştirdiğinde bu ihracatın %86'sı oranına Güney Afrika tarifeleri kaldırır yahut azaltırsa aynı minvalde AB'de Güney Afrika'nın, AB'ye ihracatının %95'ine tarife uygulanmayacaktır. Bu anlaşmada Güney Afrika Cumhuriyeti'nin ticaretin serbestleşmesi için gereken çalışmayı gerçekleştirdiğini göstermektedir. 2005 yılında tekrar edilen anlaşmaya göre de; Güney Afrika, AB'den otomotivde gerçekleştirdiği ithalatta vergilerini 2012 yılına kadar %25'den %18 oranına indirmiştir. Bu sebeple AB'de aynı alanda ve gerekçeyle Güney Afrika ile gerçekleşecek ticarete 2010 yılına kadar vergi tarifelerini kaldırmıştır. Yine 2005 yılında Güney Afrika EFTA ülkeleri diye tabir edilen Lihtenştayn, Norveç, İzlanda, İsviçre gibi ülkelerden vergi tarifelerini aşamalı olarak kaldırarak bu ülkelerde serbest ticaret yapabilmek için gerekli çalışmalar yapılmaktadır (Dal, 2012: 58-59).

2.4.2.4. Hindistan

Asya'nın en önemli ülkelerinden olan Hindistan'da ekonomik dönüşüm diye de tabir edilen liberal ekonomiye geçiş evreleri 1990 yılında gerçekleştirilmiştir. Bundan önce Hindistan ekonomisini genel anlamda değerlendirmek gerekmektedir. İki farklı bölüm olarak işlev gösteren Hindistan ekonomisinde vasıflı işgücü çalıştıran, modern rekabet gücüne sahip bilgidan faydalanılan hizmet sektörü bir tarafı oluşturmaktadır. Diğer tarafta ise büyük bir çoğunluğunu eğitim seviyesi düşük çalışanların oluşturduğu yağışlara bağlı olan tarım sektörü oluşturmaktadır. Hindistan'da imalat sektörü kalitesiz mallardan meydana gelmesi nedeniyle yetersiz bir çizgidedir. Fakat son dönemlerde bu durum tersine dönme yönünde gelişmeler kaydetmektedir Aynı zamanda tarımın oranı %17,2 sanayinin payı %26,4 şeklinde gerçekleşmiştir (Aslan, 2013: 48).

Tablo 6: Hindistan Ekonomisinin Sektörel Olarak Gelişim Tablosu (%)

Sektörler	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Tarım	2,8	2,6	3,0	3,2	3,4	3,0
Sanayi	3,4	4,0	6,5	7,4	8,2	8,3
Hizmetler	8,9	9,0	9,2	9,5	9,7	9,6

Kaynak: (Aslan, 2013: 49)

Tablo 6’da görüldüğü gibi 2011 yılında Hindistan ekonomisinde en büyük gelişimi hizmetler sektörü gerçekleştirmektedir. Daha sonra sanayi sektörü ve tarım sektörü gelmektedir. 2011 yılından 2016 yılına kadar olan süreçte aynı sıralama ile Hindistan ekonomisinin gelişimi devam etmektedir.

Hindistan ekonomisi dış etkenli şokları atlamasıyla birlikte 1980-1991 dönemlerinde ekonomik anlamda liberalleşme yönünde geçişi başlatmıştır. Bahsini ettiğimiz dönemde Hindistan ekonomisinde yaşanan kuraklık ve petrol fiyatlarında görülen artış sebebiyle ve 1979-1981 dönemlerinde gerçekleşen döviz krizi sebebiyle Indira Gandhi ve Rajiv Gandhi dönemlerinde ticari serbestleşme süreci başlatılmıştır. Bu dönemde gerçekleştirilen uygulamalara göz atılacak olursa eğer ithalatın serbestleştirilmesi ve ihracatı teşvik etmeye yönelik devalüasyon uygulamaları da gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen bu uygulama ile Hindistan ekonomisinde ithalata bağlı ihracatta artış gerçekleşeceği tahmin edilmiştir. Bu minvalde de ihracata bağlı büyümenin gerçekleşeceği düşünülmüştür. Ancak artış hızları bakımından ithalatın, ihracattan önde olması sebebiyle cari işlemler dengesinde bozulmalar meydana gelmiştir. Bu sebeple de Hindistan yüksek faizlerle borçlanmak zorunda kalmıştır.

1990-1991 yıllarında gerçekleşen Körfezi Savaşı ve ülke içerisinde meydana gelen siyasal anlamda gerginlik de Hindistan’ın durumunun daha da kötüleşmesine sebebiyet vermiştir. Hindistan liberal ekonominin gereği olan, üretimde kaydırma, finansal piyasaların canlandırılması, yeni finansal araçların önünün açılması, fiyatlar düzeyindeki kontrollerin ortadan kaldırılması gibi reformlara karşı olumlu yönde davranış sergilemiştir. Bu liberalleşme dönemlerinden sonra sanayi sektörü öncesi dönemlere göre bazı yıllarda %10 büyümeye kat etmiştir. Bu durum karşısında da mevzuat düzenlemesi yapılarak her üretilen ürün karşılığında alınan izinler

gevşetilerek, kota konulmuştur. 1980-1990 döneminde sanayi sektörünün büyüme oranı %7,9 civarındadır. Aynı zamanda tarım sektörü de her yıl %3,8 oranında artış göstermiştir. Bu sayede GSYİH’de sabit fiyatlarla %6,5 oranında artış göstermiştir. Hindistan ekonomisinin gelişim gösterdiği en dikkat çekici dönem olan bu dönem ödemeler dengesi krizi ile sonlanmıştır. Her gelişmekte olan ülke de nerdeyse olduğu gibi IMF ile liberalleşme gereği anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Hindistan, IMF’den 5 Milyar SDR tutarında borç almıştır. Yine aynı anlaşmaya göre bu tutarın ödemesi 4 mali yıla yayılmıştır. Daha sonra seçim süreci olması nedeniyle 3,9 Milyar SDR ile sonlandırılmıştır. 1991 yılında Hindistan’da bir ödemeler dengesi krizi daha gerçekleşmiştir ve bu kriz nedeniyle sanayi üretimi %0,6 oranında azalmıştır (Furmoly, 2015: 71-72).

Hindistan’da YDY’ler (Yabancı Doğrudan Yatırımlar) devlet onaylarına zorunlu tutulmaktadır. Aynı zamanda sermayenin kontrolüyle de denetimi gerçekleştirilmektedir. 1991 yılı liberalleşme döneminde YDY’lere yönelik kısıtlamalara karşı düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Hala bir takım kısıtlamalar olsa da gerçekleştirilen düzenlemeler sayesinde Hindistan’a gelen yatırımlarda artışlar meydana gelmiştir (Göçer, 2013: 81).

Tablo 7:Hindistan’a Ençok YDY Çeken Sektörler Tablosu (milyar dolar)

Sektörler	Tutarlar
Finansal ve Diğer Hizmetler	32.193
Telekomünikasyon	12.550
İnşaat Faaliyetleri	11.157
Bilgisayar Yazılım ve Donanım	11.149
Emlak ve Konut	11.089
İlaç ve Kimya	9.173
Enerji	7.262
Otomotiv	6.627
Metalurji	6.019
Petrol ve Doğalgaz	3.338

Kaynak: (Göçer, 2013: 83)

Tablo 7’de gösterildiği gibi Hindistan ekonomisinde en çok YDY çeken sektör finansal ve diğer hizmetlerdir. İkinci olarak ise Telekomünikasyon sektörü gelmektedir. Hindistan ekonomisinde en az YDY çeken sektör ise petrol ve doğalgaz sektörü olarak dikkat çekmektedir.

Hindistan ile ABD ilişkileri 1959’dan 1961 yıllarına kadar olan süreçte ılımlı görüntü çizmektedir. Süre gelen zaman diliminde ABD, Çin komünizmine karşı Hindistan’ı bir güç olarak kullanmayı istemektedir. Stratejik olarak Hindistan’dan faydalanmak isteyen ABD aynı zamanda; nüfusu 450 milyon olan Hindistan’ın liberal ekonomi de başarısız olması durumunda dünyanın yükselişte olan Çin komünizmine yönelebileceğini öngörmektedir. Bu nedenle 1961 yılına kadar stratejik ortaklık olarak ikili ilişkiler geliştirilmiştir. Ne var ki Bokaro Bölgesi’nde çelik fabrikası kurulması planlanmıştır. ABD bu yönde destek vereceği sözünü vermesine rağmen desteğini geri çekmiştir. Bu gelişme ikili ilişkilerin soğumasına sebep olurken süre gelen zamanda 1965 ve 1971 yılları arasında gerçekleşen Hindistan-Pakistan Savaşı’nda, ABD’nin Pakistan’ı desteklemesi söz konusu olmuştur. Yaşanan bu gelişmeden sonra ikili ilişkiler hepten gerilmiş Hindistan’da ABD’ye karşı Afganistan müdahalesini desteklememiş ve aynı zamanda SSCB ile yakınlaşma göstermiştir. Meydana gelen bu gelişmeler neticesinde Hindistan uluslararası platformlarda uzun süren bir yalnızlaştırmaya itilmiştir. Bu yalnızlaştırma durumu da 1997 yılına kadar sürmüştür (Şimşek, 2011: 122).

Tablo 8: Hindistan Ekonomisinin 1990-98 Dönemine Ait
Makro Göstergeleri Tablosu (%)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
C.I.D/GSMH	-3.0	-1.3	-1.0	-0.6	-0.9	-1.5	-1.3	-1.3	-1.0
G.B.D/GSMH	-12.7	-9.7	-9.1	-9.7	-9.1	-8.1	-8.3	-8.6	-9.0
Reel GSMH	5.9	1.7	4.2	5.1	7.2	8.0	7.4	5.5	5.8
Tüket. Fiyat.	13.7	13.1	8.0	8.6	9.5	9.7	10.4	6.3	15.3
N.P.G/GSMH	0.8	0.3	0.7	2.2	1.9	0.4	0.1	0.3	0.3
N.Ö.S.G/GSMH	1.1	0.9	-0.0	1.0	1.6	1.7	2.9	2.6	1.8

Kaynak: (Balkanlı, 2006: 81)

Makro ekonomik göstergelerin GSMH'ye oranının gösterildiği tabloda CID cari işlemler dengesini, GBD genel bütçe dengesini, NPG net portföy girişini, NÖSG Net özel sermaye girişini temsil etmektedir.

Tablo 8'de gösterildiği gibi Hindistan'ın cari işlemler dengesi 1990-1998 yılları arasında eksi oranlarda seyir etmektedir. Aynı şekilde genel bütçe dengesi de eksi olarak ilerleyiş kat etmektedir. Reel gayri safi milli hasılda negatif görüntü gözükmesine de istikrarsızlığı dikkat çekmektedir. Tüketici fiyat endeksinin 1990-1991 yılında çift hanelerde olması, 1996 yılında tekrar çift hanelere çıkması istikrarsızlığı göstermektedir. Portföy girişiminde 1990-1993 yıllarında artışlar olsa da daha sonradan tekrar azalışa gitmektedir. Özel sermaye girişleri 1992 yılında negatife düşmektedir. Devam eden dönemde 1996 yılında en yüksek oranı olan %2.9'u yakalamaktadır.

2.4.3. Türkiye'de Finansal Serbestleşme Süreci

Finansal serbestleşme sürecinin Türkiye'deki serüveni değerlendirildiğinde 1923-1929 yılları arasında birinci liberal dönem, 1946-1960 yılları arasında ikinci liberal dönem ve 1980 sonrasındaki Türkiye ekonomisindeki gelişmeler dikkat çekmektedir. Bütün bu süreçleri sağlam temeller üzerine oturtabilmek için Osmanlı Devleti'nden, Türkiye Cumhuriyeti'ne kalan mirasın da incelenmesi gerekmektedir.

Genel bilgi olarak bilinmesi üzere Osmanlı'da vergiler aynı vergi olarak alınmaktadır. O dönemlerde gelir-gider dengesinin tutmaması sebebiyle ilk borç İngiltere'den alınmıştır. Devam eden süreçte borçlanma devam etmiş ödemelerin yapılamaması sebebiyle Duyun-u Umumiye kurulmuştur (Yılmaz, 2011: 42).

Oluşan arz yetersizliğinden dolayı ithalat vergileri düşük, ihracat vergileri yüksek tutulmuştur. Sürecin iyi anlaşılabilmesi için değerlendirilmesi gereken bir diğer husus ise 16 Ağustos 1838'de İngiltere ile yapılan Balta Limanı Anlaşmasıdır. Bu anlaşmaya göre ülke içinde yapılan ticarete Osmanlı vatandaşlarının yanına İngiliz vatandaşları da katılabilecektir. Aynı zamanda İngilizlerle yapılan ticarete vergi kaldırılmıştır. Yapılan bu anlaşmalar minvalinde Osmanlı açık pazar haline düşmüştür. Altın, gümüş, bakır para sisteminde olan Osmanlı, Fransa ile de yapılan ticaret anlaşmasından sonra ticaret açığı yaşamış ve para stokunu tüketmiştir Para

stokunun tükenmesi ve alacaklı ülkelerin baskısıyla birlikte alacaklılar kendi kontrollerinde faaliyet gösterecek olan Osmanlı Bankasının kuruluşunu gerçekleştirmişlerdir (Yılmaz, 2011: 43).

Tüm bu gelişmelerden sonra Osmanlı Devleti ham madde ve ihraç eden üretimi ise ithal eden sömürgeleşmiş bir yapıya dönüşmüştür. Türkiye Cumhuriyeti kurulurken tarımda geri kalmış, dış borçlar ve uzun süre devam eden savaşların etkisiyle ekonomik anlamda zayıf yapısıyla başlangıç yapmak durumunda kalmıştır (Yılmaz, 2011: 45).

Türkiye Cumhuriyeti dönemine geçildiğinde özellikle 1923-1929 döneminde dikkat çeken önemli gelişmelerden biri İzmir İktisat Kongresi olmuştur. Bu kongrede milliyetçi ve devletçi kararlar alınmıştır. “İncelemekte olunan dönemde ülkeye bir ölçüde de olsa yabancı sermaye girişleri olmuştur. Yabancı sermayenin 1920-1930 yılları arasında kurulan 201 Türk anonim şirketinden 66’sında yer aldığı saptanmıştır. Yabancı sermayeli ortaklıkların toplam sermaye içindeki payı %43 civarındadır. Ayrıca 1924-1929 yılları arasında GSMH’da %19, sınai üretiminde %8,5 oranında artış gerçekleşmiştir” (Yılmaz, 2011: 47).

Türkiye’de gelişmeler bu şekilde devam ederken dünya ekonomisinde yaşanan 1929 Buhranı da etkileyici olmuştur. Özellikle Duyun-u Umumiyye’den kalan borçlar nedeniyle devletin elinin iyice güçsüzleşmemesi için önlemler alınmıştır. İlk önce Merkez Bankası kurulmuş ve TBMM’den Türk Lirası’nın korunması kanunu geçirilmiştir. 1933 yılı itibarıyla Sümerbank kurulmuş ve devlet ilk defa faiz vermeye başlamıştır (Yılmaz, 2011: 49).

1946 döneminde Türkiye II. Dünya Savaşına taraf olmamıştır. Savaşa taraf olmamasına rağmen; IMF ve Dünya Bankasına üye olduktan sonra hemdevalüasyon yapması kısıtlanacağı için hem de ihracatı arttırmak için devalüasyon gerçekleştirmiştir. Gerçekleştirilen bu eylemden sonra ihracatta beklenen artış olmamıştır. İthalat %100 oranında bir artış göstermiştir. Bu yıldan itibaren 1953 yılına kadar Türkiye’nin ithalatındaki artış göstergesi devam etmiştir. İthalatın önündeki engellerin kaldırılması ve kaldırılan engeller sonucunda oluşan tüketim istemi bu anlamda etkin rol oynamaktadır.

II. Dünya Savaşından sonra Milli Koruma Yasası çıkartılarak ithalatın önüne bir dizi sınırlamalar getirilmiştir. İthalatta yaşanan daralma sanayi kesiminde de daralmaya sebebiyet vermiş, bu durumun toparlanabilmesi için de ekonomik istikrar programı açıklanmıştır. Ekonomik istikrar programında; TL bazında devalüasyon gerçekleştirilmiştir. İthalatın gerçekleşmesine engel olan sınırlamaların azaltılması, , bütçeden yapılan harcamaların sınırlandırılması ve para arzının düşürülmesi yer almıştır(Özel, 2011: 80-81).

1970'li yıllarda gelişmekte olan her ülkede olduğu gibi ithal ikameci politikalar Türkiye'de de uygulanmıştır. Fakat bekleneni veremeyen bu politikalar neticesinde petrol krizi meydana gelmiş, alınan tedbir ve önlemlerde tutarlı olmamıştır.

1977 yılında yaşanan petrol krizinden sonra ekonomi iyice bozulmuştur. Üretimdeki yetersizliklerden kaynaklı karaborsalar oluşmuştur. Kriz sebebiyle oluşan döviz finansmanı açığı da krize sebebiyet vermiştir. Ekonominin bu gidişatına karşılık iki adet istikrar programı açıklanmıştır. İstikrar programıyla ödemeler bilançosunda oluşan açıkları finanse edilmesi ve faiz baskısını azaltılması hedeflenmiştir (Özel, 2011: 82-83).

1980 yılı dönemine gelindiğine ekonomik, yasal ve kurumsal olarak bilinen 24 Ocak kararları açıklanmıştır. Türkiye ekonomisinde kökten bir değişiklik yapan bu kararlar sayesinde fiyat ve kaynak koşulları da özel sektöre bırakılmış ve serbestleşmeye yönelik etkin adımların atılmasına imkân sağlanmıştır. Bu anlamda kalkınma stratejilerinde yapılan içe dönük kullanım da dışa dönük hale getirilmiştir. 24 Ocak kararlarının bankacılık sistemi, sermaye piyasası ve iktisadi büyümeyi kapsayan üç temel amacı vardır. Kararlara dair bu amaçlarda finansal serbestleşme sürecine dair önemli adımların atıldığı gözlemlenmektedir (Musullugil, 2007: 127-128).

24 Ocak Kararları ile Türkiye ekonomisinin şekli tamamen değişmiş ve birçok yenilik meydana gelmiştir. Döviz kuru sabit iken dalgalı kur sistemine geçilmiştir. Sermaye Piyasası Kurulu kurulmuş olup kanuni düzenleme yapılmıştır. Faizler serbest bırakılmıştır. TCMB serbest piyasaya açılmış, hesaplar serbestleştirilmiştir. Aynı zamanda bankaların Merkez Bankasında tutmak zorunda oldukları karşılıklar kaldırılmıştır (Musullugil, 2007). Yapılan bu yenilikler daha öncede belirtildiği gibi

Türkiye ekonomisinde gerçekleşen finansal serbestleşme sürecinin temel taşlarını oluşturmaktadır.

3. KÜRESEL RİSKLER VE KRİZ İLİŞKİSİ

Çalışmanın bu bölümünde risk ve kriz kavramları değerlendirilmektedir. Krizler ve riskler meydana geliş serüvenleri ve çeşitleriyle birlikte incelenmekte olup aralarında ki ilişki belirtilmektedir. Finansal serbestleşmenin risk etkileri ve küreselleşmenin finansal kriz etkileri incelenerek gerçekleşen dönemlerdeki aksiyonlara dikkat çekilmektedir. Aynı zamanda krizlerin ve risklerin bir de etkilerinden söz etmek gerekmektedir. Gelişmekte olan ve gelişmiş ekonomilerdeki kriz ve risklerin etkileri ayrıca ele alınmaktadır. Bu minvalde gerçekleştirilen çalışma gereği gelişmiş ekonomiler ve gelişmekte olan ekonomilerdeki meydana geliş sebepleri ve meydana geldikten sonra gösterilen tepkiler de ele alınarak değerlendirme kapsamına alınmaktadır.

3.1. Risk Kavramı

Günümüzde 1970’li yıllarda kullanılmaya başlayan “risk” kelimesinin tarihçesi antik çağlardan beri süregelenmektedir. Tarihsel gelişimine bakıldığı zaman risk kelimesi 17. yy da İngilizcede denizcilik faaliyetlerinde kullanılan bir terim olarak yer almaktadır. 18. yy da Almandada kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Aynı zamanda antik çağlarda risk kelimesi Homeros’a ait Odyssea destanında da yer almaktadır. Türkçeye, Fransızcadan geçen risk kelimesi anlam olarak “zarara uğrama tehlikesini” belirtmek için kullanılan bir kelimedir (Soydemir, 2011: 170).

Risk kelimesi anlamsal olarak bakıldığı zaman meydana gelmesi tahmin edilen olayın gerçekleşmesinin kuvvetle muhtemel olduğu ve istenmeyen sonuçlara mahal vereceği tahmin edilen durumu ifade etmek için kullanılmaktadır. Risk kelimesi en çok belirsizlik kavramı ile karıştırılmaktadır. Risk kelimesinin günümüzde ise Çince’den diğer dillere geçtiği tahmin edilmektedir. Çince’de ise tehlike ve fırsat gibi anlamları karşılama amaçlı olarak kullanılmaktadır. Aynı şekilde baktığımız zaman yine risk kelimesi Fransızcada olasılık anlamını belirtmek, İtalyancada ise meydan okuma ve cesaret anlamlarını belirtmek için kullanılmaktadır (Guliyeva, 2016: 4-5).

Finansal anlamda yukarıda belirtildiği gibi risk ile belirsizlik kavramları çok karıştırılan iki kavram olarak dikkat çekmektedir. Fakat işin inceliği ele alındığında durumun böyle olmadığı gözükmektedir. Aradaki farkı şu şekilde izah etmek

gerekmektedir. Her zaman için ilerisini düşünmeye ve ileri zamanda meydana gelecek olan olayların tahmini nispetinde kullanılan bu iki kavram, tahminler eğer objektif şekilde yapılmaktaysa risk, eğer ki subjektif şekilde yapılmaktaysa belirsizlik durumunu ifade etmektedir. Bu anlamda finansal piyasada yatırımcıyı etkileyen iki bileşen çıkmaktadır. Bu iki bileşen ise sistematik ve sistematik olmayan risklerdir (Usta ve Demirelli, 2010: 26).

3.2. Risk Türleri

Bir önceki başlıkta belirtildiği gibi risk kavramı ve belirsizlik kavramı birbirine karıştırılan kavramlar olarak dikkat çekmektedir. Geleceği yönelik olasılık eğer subjektif olarak değerlendirilmekteyse buna belirsizlik denmektedir. Aynı şekilde geleceğe yönelik olasılıklar objektif olarak değerlendirilmekteyse buna risk denmektedir. Bu minvalde riskler; sistematik veya sistematik olmayan olmak üzere iki şekilde değerlendirilmektedir. Sistematik riskler; ekonominin genelini kapsamaktadır ve dar alanda işletme yönetiminin müdahalesi yetersiz kalmaktadır. Sistematik olmayan riskler ise; işletmelerin kendi yapılarından kaynaklanan riskler olarak dikkat çekmektedir. Sistematik riske nazaran burada işletme yönetiminin müdahale etme fırsatı bulunmaktadır (Usta ve Demirelli, 2010: 26).

3.2.1. Sistematik Riskler

Sistematik riskleri oluşturan risk türleri; piyasa riski, politik risk, enflasyon riski, faiz oranı riski ve kur riski olarak çeşitlenmektedir. Genel özellikleri itibariyle de ekonominin genelini ilgilendirmektedir. Çalışmanın bu kısmında sistematik riskler değerlendirilmektedir.

3.2.1.1. Enflasyon Riski

Enflasyon riski süre gelen zaman içerisinde gelir seviyesinin sabit kalıp, mal ve hizmet oranlarında artış meydana gelmesi ve bunun tezahüründe bireyin satın almasında gerçekleşecek düşüşü ifade etmektedir. Enflasyon riski yatırım araçlarının hemen hepsini etkisi altına alabilecek bir risk türü olarak dikkat çekmektedir. Menkul kıymetlerden alınacak verimin azalış göstermemesi için enflasyonun en iyi şekilde tahmin edilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde yatırımcının yapacağı satın almalarda azalış meydana gelmektedir ve bu da yatırımların azalmasına sebebiyet

vermektedir. Gerçekleşen bu durumda enflasyon riskini oluşturmaktadır (Gündoğdu, 2016: 138).

Enflasyon riskinin en çok meydana geldiği ülkeler Türkiye ekonomisinde olduğu gibi enflasyonu yüksek olan ülkelerdir. Yatırım yapılacağı zaman en belirleyici unsur enflasyon oranıdır. Bir yatırımdan sağlanan gelir eğer enflasyon oranının üzerinde gerçekleşirse o zaman kazançtan söz etmek mümkündür. Getirisi sabit olan tahvil ve repo gibi yatırımların bu enflasyon riskinden etkilenmesi söz konusudur. Ancak hisse senetleri için aynı şey geçerli değildir ve etki altına girmemektedir (Usta, Demirelli, 2010: 27-28).

3.2.1.2. Faiz Riski

Faiz riski, faiz oranında gerçekleşecek olan değişimler sonucunda fiyatların düşmesi ve zarara uğrama durumu olarak anlatılmaktadır. Piyasadaki bütün varlıklara etki etmektedir. Varlıkların hepsinin fiyatları üzerinde etkili olduğu gözlemlenmektedir (Guliyeva, 2016: 15). Bankalar gerçekleştirdikleri faaliyetleri nedeniyle faiz riski altındaki en önemli kuruluşlardır. Bankaların gelirlerinde, bilanço içi ve dışını oluşturan ekonomik değerleri üzerinden faiz riski oluşmaktadır (Lokumcu, 2009: 7).

3.2.1.3. Döviz Kuru Riski

Döviz kuru riski; döviz kurunda öngörülme hareketlenmelerin gerçekleşmesi olarak tanımlanmaktadır (Akkaş, 2015: 14). Döviz kurunda öngörülmeden meydana gelen hareketlenmeler olarak nitelenen döviz kuru riski, gerçekleşen bu hareketler neticesinde firmaların borç, alacak, firma değeri gibi mali yapılarını gösteren değişiklikler meydana gelmesine neden olmaktadır (Lokumcu, 2009: 8).

Döviz kuru riskinin gerçekleşmesi durumunda bu durumun yönetilmesi ve bir şekilde korunma sistemlerinin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Hedging sistemi, kur riskinde olan bir firmanın yurt dışı para biriminden gelecekte gerçekleşecek işlemlerinin belirsizliğinin en aşağı düzeye çekerek, önünü görmesini ve nakit akışlarını belirginleştirmesine yardımcı olmaktadır (Çiftçi ve Yıldız, 2013: 96).

3.2.1.4. Piyasa Riski

Firmaların piyasalarda beklenmeden gerçekleşen fiyat değişimlerinden etkilenmeleri olarak anlatılan riske piyasa riski denmektedir. Şirketlerin elinde menkul değerler

mevcuttur. Bu nedenle para, döviz, emtia piyasalarında gerçekleşecek beklenmedik hareketlenmelerde aynı şekilde şirketlere etki etmektedir. Bu da piyasa riskini oluşturmaktadır (Ereren, 2016: 14).

Yatırım portföyünün etki alanı dışında gerçekleşen spekülâtif veya psikolojik olarak meydana gelen risk piyasa riskidir. Etki alanı olarak bakıldığında yatırım araçlarının hemen hepsi piyasa riskinden etkilenmektedir. En çok hissesenedine etkisi gözükmektedir. Bir yatırımcı eğer piyasa riskinden etkilenmek istemiyorsa yatırım yapacağı menkul kıymetin piyasada gerçekleşecek olan dalgalanmalara karşı duyarlılık oranını en iyi şekilde öngörmesi gerekmektedir. Alt yapısı güçlü piyasalar bu riske karşı direnç göstermektedir (Usta, Demirelli, 2010: 27).

3.2.1.5. Politik Risk

Politik Risk ilk defa 1970 yılından sonra çok uluslu şirketlerin başına gelen sorunlardan dolayı meydana gelmiştir. Kamulaştırma, haciz, kâr transferlerini engelleme olarak problemler yaşayan çok uluslu şirketler karşılaştıkları sorunlardan sonra yatırımlarına tedbir kararları almaktadırlar. Bu tedbirlerde daha sonra doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına etki etmektedir. Meydana gelen bu gibi gelişmelerden dolayı da bir ülkenin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına, politik risk unsurunun etkisinden bahsedilmektedir. Politik riskleri makro ve mikro olarak ikiye ayırmak gerekmektedir. Bu minvalde makro politik risk; ülkeye özgüdür ve o ülkedeki tüm yabancı şirketleri kapsayacak etkiye sahiptir. Mikro politik risk ise; genel bir etkiye sahip olmamaktadır, sadece bir takım endüstri ve şirketlere etki etmektedir (Kaya ve Güngör ve Özçomak, 2014: 75-76).

Politik riskin meydana gelmesine sebep olan durumlar; savaş, terör, ekonomik ve siyasi farklılaşmalar, ideolojik ayrışmalar ve krizler olarak belirtilmektedir. Politik risk düzeyi aynı zamanda o ülkenin dışarıya karşı olan güvenilirliğini göstermektedir. Bürokrasi kalitesi sağlam temeller üzerinde duran, demokratik sorumluluklarını yerine getiren, etnik gerilimin hayat bulmadığı, askeri politikaların olması gereken düzeyde tutulduğu, yolsuzlukların ve iç dış anlaşmazlıkların meydana gelmediği kamu düzeninin sağlandığı ülkelerde politik risklilik çok fazla meydana gelmemektedir. Bu durumda da gerçekleştirilen bu şartların olumlu olması durumunda ülkenin dışarıya karşı olan görünümünü sağlamlaştırmaktadır (Çam,

2014: 110). Politik riskler belirlenirken kalitatif ve kantitatif şeklinde iki farklı yöntem ile belirlenmektedir. Aynı zamanda politik riskler diğer riskleri de etkileyebilen özellikteki risk çeşitlerindedir (Çalışkan, 2002: 56).

3.2.2. Sistemik Olmayan Riskler

Sistemik olmayan riskler değerlendirildiğinde ekonominin geneline etki yapmayan özelliğiyle dikkat çekmekte olup işletmelere kendi bünyelerine göre müdahalede bulunma imkânı tanımaktadır. Sistemik olmayan riskler; finansal risk, endüstri riski olarak çeşitlenmektedir. Yönetim riski de bu grup altında değerlendirilmektedir. Fakat bu çalışmada yönetim riski finansal serbestleşme ile olan bağlantısından dolayı ayrı başlık altında incelenmektedir.

3.2.2.1. Finansal Risk

Finansal anlamda risk incelenirken, verimlilikle ilişkili bir biçimde ortaya çıktığı gözükmektedir. Şöyle ki gerçekleşen verimlilik beklenen verimlilik ile örtüşmüyorsa finansal risk meydana gelmektedir. Ekonomide eğer ki finansal anlamda bir risk durumu oluşturursa bu genel ekonomiyi etkiler ve her alanda etkisini göstermektedir. Finansal riskin meydana geldiği ortama göz attığımızda ise; sermaye artışları gerçekleşirken banka kredilerinin kullanılmadığı ve bunun sermayenin kaynaklarıyla gerçekleştirilmediği görülmektedir. En büyük tehdit altında olan ekonomiler ise artan ihracat potansiyeli olan ekonomilerdir. Satışlarda oluşan istikrarsızlık, rekabet ortamında artış ve yönetimden kaynaklı yanlışlıklar finansal riskin oluşmasında sebep olarak gösterilmektedir. Çünkü belirtilen bu olumsuzluklar gerçekleştiğinde bankaların kredibiliteleri düşmektedir. Bu da finansal riskin baş göstermesine sebebiyet vermektedir (Çabuk, 2014: 107).

3.2.2.2. Endüstri Riski

Değerlendirme kapsamındaki son çeşit olan endüstri riski işletmenin faaliyet gösterdiği alanıyla, işletmenin pazar içindeki durumundan kaynaklanmaktadır. İşletmelerin pazardaki durumları yatırımcıların eylemlerine etki etmektedir. Bir işletme faaliyet gösterdiği pazarda tekel pozisyonunda olması veya tam rekabet şartlarını yerine getirebilmesi yatırımcıların işletmeye olan yaklaşımlarına etki etmektedir. Bir diğer etkide pazarın durumundan kaynaklanmaktadır. Eğer ki işletmenin faaliyet gösterdiği pazarda meydana gelen bir daralma gerçekleşirse bu

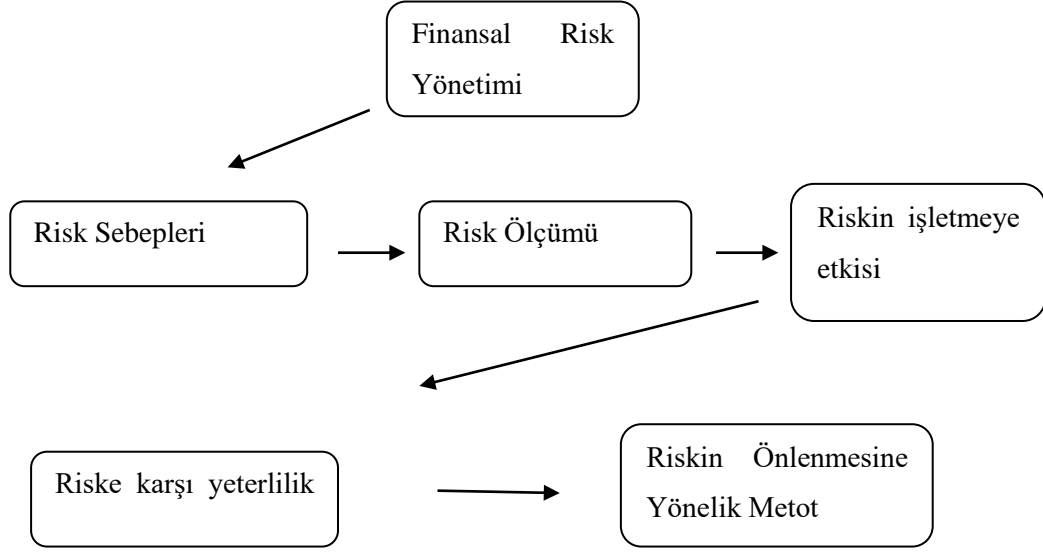

işletmenin pozisyonunun ne olduğuna bakılmaksızın etki etmektedir (Usta ve Demirelli, 2010: 29). Endüstri riski aynı zamanda piyasa riski ile bağdaştırılmaya çalışılmaktadır. Fakat bakıldığında ikisinin birbirinden farklı olduğu dikkat çekmektedir.

3.3. Finansal Serbestleşme ve Risk Yönetimi

Ekonomik anlamda 1970’li yıllarda meydana gelen bir olgu olarak risk yönetimi dikkat çekmektedir. Bunun sebebi daha önce detaylıca işlenen gelişmelerin yanında, özellikle 1940’larda kurulan Bretton Woods para sisteminde bozulmalar meydana gelmesinden ileri gelmektedir. Serbest kur sistemine geçilmesi, faiz oranlarının serbest bırakılması gibi bir takım finansal liberalizasyon gereklilikleri uluslararası bankaları ve şirketleri güç durumda bırakmaktadır. Bu kuruluşlar uluslararası ödemelerini gerçekleştirirken, maddi zarara uğramaktadırlar. Bundan dolayı da finansçılar oluşan riskleri minimuma indirmek istemektedirler. Bir yandan da kâr etmek amacıyla iktisadi araçlar üretilmektedir. 1980-1990 yıllarında piyasalarda oluşan değişimlerden dolayı çokça bilinmeyen ve anlamsal olarak da karmaşaya sebebiyet veren faaliyetler meydana gelmektedir. Bunun nedenleri arasında ise dünyada başlayan küreselleşme akımı ve değişen ekonomik yapı olarak dikkat çekmektedir. Finansal riskin oluşmasında da bu gibi aktörlerin büyük etkisi bulunmaktadır (Küçükkaya, 2011: 94-95). Finansal risk yönetiminin başarıyla gerçekleşebilmesi için beş aşamadan geçmesi gerekmektedir; Bu aşamalar Şekil 1’de anlatılmaktadır;

Şekil 1: Finansal Risk Yönetiminin Başarı Aşamaları

Kaynak: (Sayılğan, 1995: 329)

Şekil 1’de de anlaşılacağı üzere finansal riskin yönetilmesi için ilk önce riskin sebepleri tespit edilmesi gerekmektedir. Daha sonra risk ölçümü yapılarak gerçekleşen riskin işletmeye olan etkileri belirlenmesi gerekmektedir. Riskin etkileri gözetildikten sonra işletmenin gerçekleşecek riske göre yeterliliği ölçülmelidir. Daha sonra ise riske karşı direnç gösterilebilmesi için gerekli olan çözüm metodu uygulanması gerekmektedir. Finansal risk yönetiminde gerçekleştirilmesi gereken kararlar ise Tablo 9’da belirtilmiştir.

Tablo 9: Finansal Risk Yönetiminde Verilecek Kararlar Tablosu

YÖNTEMLER	ÖZELLİKLER	OLUMLU YÖNLERİ	OLUMSUZ YÖNLERİ
Borçlanmak, Bilanço Dengelenmesi	Para ve sermaye piyasasında işlem gerektirir	Uygulanması basit	İşlem maliyetleri yüksek
Future İşlemleri, Opsiyon İşlemleri	Organize piyasalarda işlem gerektirir	Alım-satımı kolay standartlaştırılmış fiyatlandırması kolay	Yeterince esnek değiller. Vade ve miktar ayarlaması açısından uygun değiller.
Swap İşlemleri Forward İşlemleri Opsiyon İşlemleri	Tezgah üstü piyasalarda işlem gerektirir	Esnek vade ayarlamasına uygun	Likidite zorlukları olabilir. Garanti mekanizması yok.

Kaynak: (Sayılğan, 1995: 332)

Tablo 9’da gösterildiği gibi finansal riskin yönetiminde üç yöntem bulunmaktadır. Borçlanarak bilanço dengelenmesi, future işlemleri veya opsiyon işlemleri gerçekleştirilmesi, diğer türev piyasa işlemlerinin gerçekleştirilmesi belirlenecek yollar olarak dikkat çekmektedir. Bu yöntemlerin işlem maliyetlerinin yüksek olması, yeterince esnek olmamaları ve likidite zorluklarına sebep olmaları gibi olumsuz yönleri bulunmaktadır. Aynı zamanda esnek vade ayarlamasına uygun olması, basit olmaları ve fiyatlandırılmasının kolay olması gibi olumlu yönleri de bulunmaktadır (Emhan, 2009: 216-217).

3.4. Küreselleşme ve Kriz

Finansal krizlerin yayılması ve ülkelerin birbirilerinden bu denli etkilenmesinin temel sebebi küreselleşme olarak gösterilmektedir. Özellikle çalışmanın ilk başında kavramsal ve işlevse olarak küreselleşmeden bahsedilmektedir. Tekrar hatırlanacak olursa; küreselleşmenin getirileri ülkelerin birbirleriyle olan uyumlarını kolaylaştırmış ve bütünleşmelerine imkân tanımaktadır. Bu da teknoloji ve iletişim ağının yayılması yoluyla gerçekleşmektedir. Buna karşın, teknoloji ve küreselleşme her zaman iyi sonuçlar vermemektedir. Özellikle bir ülkede meydana gelen finansal anlamda kriz veya daralma süreçlerinde diğer ülkeler hemen haber alabilmekte ve oradaki gelişmeleri en kısa sürede öğrenebilmektedir. Bu durumda ülkelerin bir

birbirinden etkilenmesine ve yerel anlamda ortaya çıkan bir krizin küresel boyuta ulaşmasına sebebiyet vermektedir. Teknolojik gelişmelerin ilerleyiş kat etmesi sermayenin küresel anlamda ulaşımına hizmet etse de, bu gibi durumlarda sorun teşkil etmektedir (Afşar, 2011: 146). Belirtilen bu duruma da en güzel örnek olarak 2008 küresel krizi gösterilmektedir. ABD’de meydana gelen kriz ilk başlarda yerel ve küçük boyutta olmasına rağmen kısa sürede dünya ekonomisini etkiler hale gelmiştir.

Bilindiği üzere 2008 krizi ABD’de basit bankacılık krizi gibi algılansa da Avrupa’da bankalar arasında tansiyonun artmasına sebep olmuştur. Meydana gelen bu sebeplerden dolayı da risk primlerinde artışa gidilmiştir. Risk primlerinin artmasıyla birlikte de pazardaki hareketlilik düşmüştür ve bu da güvensizlik ortamının oluşmasına sebep olmuştur. Para piyasalarındaki dengelerin bozulması meydana gelen bir diğer sorun olarak belirtilmektedir. Finansal piyasalarda ki bu olumsuz gelişmeler reel sektörü de etkisi altına almaktadır. Bu durumdan etkilenen reel sektör de firmalar yatırımlarını erteleme kararı almışlardır ve büyümenin engellenmesine sebep olmuşlardır. Bu durumda dış ticaretin azalışı olarak tezahür etmektedir (Topaloğlu, 2013: 66).

Küreselleşme aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerde geçici zenginlik ve refah düzeyi oluşmasına sebep olmaktadır. Üretim ve istihdamı destekleyen doğrudan yabancı sermaye yatırımları alamayan Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler, kısa vadeli portföy yatırımları almaktadırlar. Bu konjunktürde yapılan yatırımlarla da faiz ve kur arbitrajından fayda elde etmek amaçlanmaktadır. Ülkede gerçekleşen en basit politik veya siyasi sorun oluştuğunda yatırımlar çekilmektedir. Küreselleşme sebebiyle bu anlamda da gelişmekte olan ülkelerde finansal anlamda krizler meydana getirmektedir (Yavas, 2007: 18).

3.4.1. Finansal Kriz

Kriz kelimesi köken olarak Yunancadan “Krisis” kelimesinden gelmektedir. TDK karşılığı buhran yahut zor dönem olarak tanımlanmaktadır (Topaloglu, 2013: 3). Bu çerçeveden yola çıkacak olursak finansal krizi; “önceden bilinmesi ya da öngörülmesi mümkün olmayan ekonomik, siyasi ya da sosyal bazı sıra dışı gelişmelerin etkisiyle ekonomik konjunktür de ters yönlü değişimlerin yaşandığı

bunalım ve daralma dönemi” (Yavas, 2007: 9) olarak tanımlamak mümkün olmaktadır.

Tarihsel sürece göz atıldığında karşımıza çıkan ilk kriz Hollanda, Lale Soğanı krizidir ve 1637 yılında gerçekleşmiştir. Özellikleri incelendiğinde opsiyon sözleşmelerinin ve türev ürünlerin kullanılmaya başlandığı ilk zamanlar olarak dikkat çekmektedir. Bu dönemde yapılan faaliyetler sebebiyle reel sektör ile finansal sektör arasında farklılık meydana gelmiş ve kriz oluşmasına sebebiyet vermiştir. Süreç devam ederken karşılaşılan bir diğer geniş çaplı kriz ise 1720 yılında Fransa’da gerçekleşen Missipi Company krizi olarak ilgi çekmektedir. Bu krizin sebepleri de aynı konjonktürde değerlendirildiğinde; devlet borçları yönetilirken menkul kıymetleştirme uygulanması ve bu minvalde tekelleşmeye imtiyaz tanınmasından kaynaklanmaktadır. Bir diğer büyük etki uyandıran kriz ise yakın tarihte gerçekleşen ve hala konuşulan 1929 yılında meydana gelen büyük ekonomik buhranıdır (Gülbahar, 2017: 3-4).

3.4.2. Küresel Krizin Nedenleri

Finansal krizlere temel olarak değerlendirildiğinde iki şekilde farklılık göstermektedir. Bunlar; bankacılık sektöründen kaynaklı krizler ve döviz krizleri şeklindedir. Bankacılık krizleri ise genel anlamda incelendiğinde bankaların bilançolarında meydana gelen olumsuz durumlarla karşılaşılmasından kaynaklanmaktadır. Dövizden dolayı baş gösteren kriz ise sabit kriz ortamından kurtulamayan ülkelerin yaşadığı parasal krizlerden dolayı meydana gelmektedir. Ele alındığında iki farklı şekilde ortaya çıkan finansal krizlerin meydana gelmesine neden olan argümanlar ise aynı gözükmektedir. Makroekonomik yapıda gerçekleşen olumsuzluk, ters seçim ve ahlaki tehlike, finansal serbestleşme ve sürü psikolojisi olarak bu argümanlar çeşitlenmektedir ve iki türlü çıkış gösteren finansal krizlerde de aynı şekilde teşkil etmektedir. Bu anlamda finansal krizlerin nedenleri olarak değerlendirilmektedir (Gülbahar, 2017: 46).

Bir diğer anlamda finansal krize sebep olan etkenler incelendiğinde karşımıza sürekli olarak ekonomik unsurlar çıkmamaktadır. Politik, teknolojik, sosyokültürel, içerideki ve dışarıdaki eylemlerde meydana gelen hızlı değişimler bir müddet sonra finansal krize sebep olmaktadır. Az önce bahsettiğimiz finansal krizlerin

argümanlarından olan sürü psikolojisi etkiyle de bu krizler küresel bir boyut kazanmaktadır (Yavaş, 2007: 9).

Ekonomilerde, reel hayatta olduğu gibi sebepsiz yere bir olayın vuku bulması mümkün değildir. Krizlere de sebep olan olgular vardır. Küresel krizlerin olguları da bir durumdan etkilenilerek yerelden genele yayılmaktadır. Daha önceki bölümlerde olduğu gibi küresel krize sebep olan olguların uygulamalı anlatılabilmesi için en yakın tarihli olan 2007 küresel krizinin incelenmesi gerekmektedir. Finansal kapitalizm sisteminin mali anlamda küreselleşme oluşturması ve neo-liberal iktisat politikalarının uygulanmasıyla ülke ekonomilerinde meydana gelen bolluk 2007 küresel finansal krizinin temel sebebi olarak gösterilmektedir. 2000-2007 yılları arasında ekonomilerde gerçekleşen finansal bolluk ortamı daha çok risk almayı beraberinde getirmiştir. Finansal anlamda geleceği tam öngöremeden alınan riskler krizin oluşmasına neden olmaktadır. Spekülatif sermaye geçişlerinde meydana gelen yükseliş, uluslararası bankaların gerçekleştirdikleri riskli yatırımlar, finansal türevlerdeki tehlikeli artışlar, fonların yatırımlara aktarılırken kontrolünün kaybedilmesi gibi meydana gelen gelişmeler finansal bolluğa yönelik işleyen ekonomilerde krize sebep olmaktadır (Serindağ, 2012: 3).

3.4.3. Ekonomik ve Politik Krizler

Ekonomik krizlerin tarihi oldukça geriye gitmektedir. 19980 yılından sonraki süreçte ise ekonomik krizler arasında finansal krizlerde katılmıştır. Son 20 yıllık dönemde ise ekonomik krizlerle mücadele edebilmek adına çeşitli teoremler geliştirilmiştir. Krizlerin etkileri şiddetlerine ve etki alanlarına göre ortaya çıkmaktadır (Delice, 2003: 57). Ekonomik krizler aynı zamanda yerel ekonomik krizler ve küresel ekonomik krizler diye de ayrılmaktadır. Bu iki ekonomik krizin etkileri birbirinden farklılık göstermektedir.

Politik krizler ülkeler için gerçekleşecek en tehlikeli kriz türlerindedir. Bunun sebebi ise yarattığı etkilerdendir. Politik kriz gerçekleşen ülkede bölgesini de etkileyen çözümü uzun yıllar alan hatta çözülemeyen süreçler yaşanmaktadır. Örnek olarak Fransa'nın sözde Ermeni Soykırımını yasa tasarısını meclisten geçirdikten sonraki süreç gösterilmektedir. Türkiye ile aralar gerilmiş ve Türkiye yaptırımlar uygulamıştır. Daha sonra Fransa'da yaşayan Türk'ler sokak eylemlerine başlamış ve

ülkede ayaklanma ortamı meydana gelmesi gibi uzun yıllar Türkiye ile Fransa uluslararası alanda yan yana gelmemişlerdir (Erdoğan, v.d. 2013: 59).

3.4.4. Küresel Kriz Yönetimi

Kriz yönetimi, gerçekleşmesi beklenen krize karşılık, kriz belirtilerinin algılanılarak analiz edilmesi aynı zamanda uygulanması süreci olarak ifade edilmektedir. Krizi yönetmekteki başlıca amaç; öngörülen veya öngörülemeyen krizlere karşılık her zaman hazırlıklı olmaktır. Krize karşı mücadele edebilmek için azimli olmak gerekmektedir. Bir diğer ifadeyle de kriz yönetimi hakkında bilgi sahibi olmak gerekmektedir. Kriz yönetiminde yöneticinin, etkin yönetici olup olmadığı belirginleşmektedir. Kriz durumlarında etkin yönetici ise; kişilere olan etkileme gücünü de harekete geçirerek, emri altında çalışanlara krizden kurtulmak için akıl veren ve yön gösteren kişi olarak belirtilmektedir. Normal anlamda ifade edilen yönetici ise bu kadar çok belirgin olmayan olayların ve karmaşık gelişmelerin içerisinde sınırlı bilgide olan yönetici olarak belirtilmektedir (Sarsıcı, 2014: 5).

Krizde de bir takım özellikler bulunmaktadır. Bu özellikler eğer gerçekleşmezse meydana gelen süreç kriz olarak algılanmamalıdır. Aşağıda belirttiğimiz özellikler meydana geldiği zaman sürecin kriz olarak algılanması gerekmektedir;

- I) Kriz tahmin edilemeyen olgudur
- II) Krizin önlenmesi için gerçekleştirilen çalışmalar ve tahminler yetersiz kalır
- III) Kriz, üzerine çalışmakta olan örgütün amacına ulaşması noktasında büyük problemler çıkarır
- IV) Krize karşı gerçekleştirilecek başarılı mücadelenin oluşabilmesi için yeterli düzeyde zaman bulunmaz bunun yanında bilgi eksikliği de mevcuttur
- V) Kriz, acil olarak müdahale ister
- VI) Kriz, yönetecek olan kişilerde gerginlik oluşturmaktadır (Asunakutlu v.d. 2003: 143).

Krizlerin etkisinin azaltılması için bazı tedbirlerin alınması gerekmektedir. Mali anlamda disiplini gerçekleştirmek için anayasal düzeyde kurumsal ve yasal düzenlemeler hayata geçirilmelidir. Bütçe açıklarında sürdürülebilir etkide olanlar belirlenerek hükümetleri bağlayan yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Yüksek faiz

politikası ve rant ekonomisi gibi olumsuz durumlardan uzaklaşabilmek için kamu borçlanmalarında da bir disiplin ortamı sağlanmalıdır. Vergi sisteminde ise herkesi memnun edecek olan tarafsız ve adil şartlarda düzenlemeler gerçekleştirilmelidir. Aksi takdirde vergi dışı piyasanın önüne geçilemeyecektir. Esnek kur sisteminin, döviz piyasasında oluşacak dalgalanmalara karşı önlem olması için uzun dönemde faiz ile döviz kuru sistemi sağlam temeller üzerine oturulmalıdır (Aktan ve Sen, 2001: 8-9). Gerçekleştirilecek olan bu politikalar neticesinde kriz yönetiminde makro anlamda önemli gelişmeler kaydedilmektedir. Kriz yönetiminde ağırlıklı olarak tavsiye edilen ve gerçekleştirilmesi beklenen gelişmelerde bu tabanda seyir etmektedir (Duman, 2004: 55).

3.4.5. Finansal Kriz Çeşitleri

Finansal kriz çeşitleri incelendiğinde para krizi, bankacılık krizi, borçlanma krizi ve sistematik finansal kriz olarak ortaya çıkmaktadır. Krizlerin finansal ve politik anlamda etkileri ve çıkışları söz konusu olmaktadır.

3.4.5.1. Para Krizi

2. Dünya Savaşı'ndan sonra uygulamaya geçirilen esnek kur sistemi bir takım aksaklıklar meydana getirmektedir. 1945 yılında ise gerçekleştirilen Bretton Woods para sistemi ile sistem ABD dolarına sabitlenmektedir. Belirlenen bu sistem 1973 yılına kadar sorunsuz devam etse de bu raddeden sonra sabit kur sisteminin terk edilip, serbest kur sistemine geçilmiştir. Yaşanan bu değişikliğe birçok gelişmekte olan ülke ayak uyduramamıştır. Bu sebeple de para krizi baş göstermiştir. Sabit döviz kuru sistemi işleyişteyken piyasaya katılanlar, aktiflerini yerel para ile biçimlendirmelerine rağmen sistem değişikliğinden sonra aniden yabancı paraya çevirmek istemektedir. Buna karşılık merkez bankasının döviz rezervlerinde tükenme söz konusu olmaktadır. Karşılaşılan bu duruma para krizi denmektedir. Aynı zamanda merkez bankası ekonominin makro birleşenlerindeki hareketlenmelerine karşılık parayı koruyamazsa, yine para krizi meydana gelmektedir (Yavas, 2007: 48).

Para krizlerinin meydana gelme sebeplerinden biride hükümetlerin kalkınmayı sağlamak ve ekonomiyi geliştirmek için parasal yahut finansal nitelikte yapmış olduğu çalışmalardan kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda para krizinin bir başka

ortaya çıkış faktörlerinden biride bir ekonomide meydana gelen mali dengesizlik durumları neticesinde de ortaya çıkmaktadır (Yılmaz, 2014: 93).

3.4.5.2.Borçlanma Krizi

Herhangi bir devletin kamu kesimi veya özel sektöre olan borcunu ödeyememesi sonucunda ortaya çıkan krize borçlanma krizi denmektedir. Hükümetler dış borçlarını ödeyemedikleri zaman kredi arayışlarına girerler ve bunun sonucunda da gerekli imkânı gerçekleştiremezlerse ödemelerin ertelenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda yükümlülüklerin ertelenmesi sonucunda da meydana gelen kriz durumu aynı problemi işaret etmektedir. Diğer bir anlamda devletlerin dış borçlarının anapara yahut faiz kısmını oluşturan tutarların karşılığını gerçekleştiremeyeceğini deklare etmesi durumunda ise dış borçlanma krizi meydana gelmektedir. Bir ülke dış borç krizi ile karşı karşıya kaldığı zaman dikkat çeken ilk etken krizin kalıcı veya geçici etkinliğidir. Genellikle de likidite sağlanması karşılığında ise borçlu ülkelerin bu krizi aşacağı yargısı hâkimdir (Turgut, 2006: 38).

Dış borçlanmaya uluslararası bankalarda etki etmektedir. Özellikle burada gelişmekte olan ülke ekonomilerine yüksek oranda sermaye aktarımı gerçekleştirmektedirler. Bu eylemi gerçekleştirirken gelişmekte olan ülkelerdeki risklilik durumlarıyla ilgilenmemektedirler. Bu durumunda krize sebebiyet verdiği düşünülmektedir (Irmak, 2016: 10).

3.4.5.3.Bankacılık Krizleri

Ekonominin en önemli aktörü konumunda bulunan bankalar bu konumunu kaynak kullananlar ile kaynak arz edenler arasında sağlamış oldukları birleştirme görevinden almaktadır. Bu nedenle de ekonomik anlamda gerçekleşen her türlü olumsuzluktan en çok etkilenen kurumlardır. Bankalar aynı zamanda sermaye tasarruflarının büyümesine yönelik çalışmalar gerçekleştirdikleri için, gerçekleşen finansal krize karşı boyutu ne olursa olsun en duyarlı davranan kurumlardır (Yavas, 2007: 50).

Bankacılık krizine sebebiyet veren unsurlar iki açıdan değerlendirme kapsamına alınmaktadır. Bu değerlendirme kapsamı makro nedenler ve mikro nedenler olarak ayrılmaktadır. Sektörün kendisine ait olan kurumsal yapısı, bu hususla önem arz etmektedir. Öte yandan, risklerde meydana gelen yönetimsizlik bankaların

bilançolarının bozulmasına sebebiyet vermektedir. Güvensizlik ve belirsizlik üreten bu faktörler bankacılık sektöründe beklenmeyen dalgalanmalar meydana getirip bankacılık krizine yol açmaktadır. Tüm bu sebeplerden meydana gelecek krizler ise mikro anlamdaki krizler olarak tanımlanmaktadır. Aynı konjonktürde ele alındığında makro riskler ise; toplam arz-talep, küresel ticaret, iktisadi sistemin yapısı, ülke ekonomisine ait sorunlar ve güçsüzlüklerolarak adlandırılabilir (Irmak, 2016: 10).

3.4.5.4.Sistemik Finansal Krizler

Sistemik finansal krizler, finansal serbestleşme sonrası ekonominin yapılandırılması ve yönetilmesinde olumlu işlerin yapılmaması sonucu meydana gelmektedir. Bu nedenle sistemik finansal krizler genel itibariyle gelişmekte olan ülkelerde görülmektedir. Sistemik finansal krizlerin meydana geliş serüvenine daha derinlemesine bakacak olursak eğer; yurt içinde fon ihtiyacı duyanların, ihtiyaçlarını karşılarken yanlış borçlanma gerçekleştirmeleri ve yatırım yapılacak kaynakların değerlendirilememesi olarak gözükmektedir. Bu anlamda bakıldığı zaman gelişmekte olan ekonomiler finansal serbestleşme sonrası ekonomik kırıngılığa sahip oldukları ve finansal anlamda istikrar tutturamadıkları için sistemik finansal krizler meydana gelebilmektedir (Irmak, 2016: 10-11).

3.5. Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Küresel Krizler ve Risk Yönetimi

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinin krizlere verdiği tepkiler farklılık göstermektedir. Aynı zamanda bu ülkelerde krizlerin meydana gelişleri de farklı olabilmektedir. Bu anlamda gelişmiş ekonomilerin ve gelişmekte olan ekonomilerde krizlerin meydana gelişleri ve gerçekleştirilen eylemler bakımından çalışmanın bu kısmında iki alt başlık halinde değerlendirilmektedir.

3.5.1. Gelişmiş Ülkelerde Küresel Krizlerin Yönetimi

Ekonomisi gelişmiş ülkelerde enflasyon çoğunlukla düşük rakamlardadır ve istikrarlı görüntü çizmektedir. Buna karşılık olarak da bu ülkelerde borçlanmalar uzun vadeli sözleşmelerle gerçekleştirilmektedir. Ayrıca bu ülkelerde yabancı para kullanılmamaktadır. Borçlanmalarda her zaman yerel para tercih edilmektedir. Gelişmiş ülkelerde finansal kriz döviz piyasası yoluyla ilerleyiş kat etmemektedir. Bunun sebebi de meydana gelen sorunlar beklenen enflasyon veya nominal faiz

oranlarında artış yönlü olumsuzluklar meydana gelmemesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü devalüasyonla bu tarz sorunlar çözüme kavuşturulmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi bu ülkelerde borç vadeleri uzun vadeye yayılmasından dolayı faiz oranlarındaki oynamalar firmaların bilançolarına etki etmemektedir. Borçlanmalar genel olarak yerel para ile gerçekleştirildiği içinde devalüasyonlar nedeniyle firmaların bilançolarına bahsedilen anlamda olumsuz bir etki oluşturmamaktadır (Gülbahar, 2017: 20).

Gelişmiş ülkelerde gerçekleşen finansal krizin küresel boyutta meydana getirdiği etkileri idrak edebilmek için yakın tarihte 2007 yılında gerçekleşen küresel krizi incelemek gerekmektedir. Malum olduğu üzere gelişmiş ülkelerde baş gösterip daha sonra gelişmekte olan ülkelerde etkinlik göstermiştir. Finansal krizin baş göstermesiyle birlikte, finansal piyasalar çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Borsada şiddetli düşüşler, kredi piyasalarında gerçekleştirilen faaliyetlerin işlemez hale gelmesi aynı zamanda şirketlerinde ödemelerinde yaşadıkları sıkıntılar ile karşı karşıya kalınmaktadır. Daha önceki bölüm de belirtildiği gibi küreselleşme ile birlikte gelişmiş ülkelerde, ülke kalkınması için yabancı sermaye girişi en önemli araçlardandır. Kriz dönemiyle birlikte gelişmiş ülkelerde doğrudan yabancı yatırımlarında önü kesilmektedir (Sahin, 2012: 25-26).

2008 yılında gerçekleşen krizi ise diğerlerinden ayıran temel özellik gelişmiş ülkelerde meydana gelmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu özelliğiyle 1990 ve 2000’li yıllarda gerçekleşen krizlerden farklı olan 2008 finansal krizi doların değerlemesine neden olmaktadır. Risklerden korunmak için ABD dolarına oluşan talep nedeniyle finansal kriz gerçekleşen ülkelerde paranın değer kaybetmesi etkisi bu sefer söz konusu olmamaktadır (Topaloğlu, 2013: 25-26). Tablo 10’da 2008 Finansal Krizi nedeniyle iflas eden kurum ve kuruluşlar gösterilmektedir;

Tablo 10: 2008 Finansal Krizinde İflas Eden Uluslararası Kurumlar

ÜLKE/DÖNEM	KURUM ADI	BATIRILAN FON TUTARI
7 Şubat/İngiltere	Northem Rock Ulusallaştırıldı	88 milyar sterlin
14 Mart/ABD	Bear Stearns Ticari bir banka tarafından alındı	29 milyar dolar
7 Eylül/ABD	Freddie Mac ve Fannie Mae ulusallaştırıldı	200 milyar dolar
15 Eylül/ABD	Lehman Brother iflas etmiştir	-
17 Eylül/ABD	AIG ulusallaştırıldı	87 milyar dolar
18 Eylül/İngiltere	Lyod TSB, HBOS'u satın aldı	12 milyar pound
29 Eylül/Benelüks	Fortis kurtarıldı	16 milyar dolar
29 Eylül/ABD	Citibank'ı, Washoiva satın aldı	12 milyar dolar
29 Eylül/Almanya	Hypo Gayrimenkul kurtarıldı	71 milyar dolar
29 Eylül/İzlanda	Glitnir kurtarıldı	850 milyon dolar
29 Eylül/İngiltere	Bradford&Bringley kurtarıldı	32,5 milyar dolar
30 Eylül/Belçika	Dexia kurtarıldı	9,2 milyar dolar
30 Eylül/İrlanda	İrlanda bankaları kurtarıldı	572 milyar dolar
7 Ekim/İzlanda	Lansbank ulusallaştırıldı	-
9 Ekim/İzlanda	Kaupthing ulusallaştırıldı	864 milyon dolar
12 Ekim/İngiltere	HBOS, Royal Bank of Scotland, Llyods, TSB, Barclays kurtarıldı	60,5 milyar dolar
16 Ekim/İsviçre	UBS kurtarıldı	59,2 milyar dolar
19 Ekim/ Hollanda	ING sermaye yardımı aldı	10 milyar euro
20 Ekim/ Fransa	Fransa hükümeti 6 büyük bankaya kredi açtı	10,5 milyar euro
27 Ekim/Belçika	KGB	3,5 milyar euro
4 Kasım/Avusturya	Kommunel kredit ulusallaştırıldı. Const.Bank Ulus.ve 5 Av.s Banksına 1euro karşılığı satıldı	-
11 Kasım/Kazakistan	Hükümet 4 büyük bankaya sermaye enjekte etti	3,7 milyar dolar
24 Kasım/ABD	Citigroup sermaye desteği almıştır	40 milyar dolar

Kaynak: (Bacni, 2010: 22)

Tablo 10'da gösterildiği gibi 15 Eylül tarihinde ABD'de Lehman Brother's iflas etmiştir. 7 Eylül tarihinde ABD'de en çok 200 milyar dolar ile fon batırılmıştır. Freddie Mac ve Fannie Mae ulusallaştırılmıştır. 29 Eylül tarihinde İzlanda'da 850 milyon dolar ile Gritnir kurtarılmıştır. Bu fon aynı zamanda batırılan fonlar arasında en aşağı tutarı karşılamaktadır. ABD'de diğer Avrupa ülkelerine kıyasla daha çok etki ettiği gözlemlenmektedir.

2008 Küresel finansal krizin ABD ve Avrupa'da reel piyasaya yansımaları üzerine büyüme oranlarına etki ettiği de gözlemlenmektedir. Aynı zamanda işsizlik ve istihdam oranlarında negatif yönlü yükselişler meydana getirmektedir. 2006 yılında büyüme oranları gelişmiş ülkelerde %3 olarak gerçekleşmektedir. 2007 yılında ise bu oran %2,5'in üzerinde oluşmuştur. 2008 yılında ise gelişmiş ülkelerde büyüme oranı %1,5 2009 yılında ise %0,5 olarak gerçekleşmektedir (Alantar, 2008: 5).

İşsizlik oranları ise gelişmiş ülkelerde 2006 yılında %5'in üzerinde gerçekleşmektedir. 2007 yılında bu rakam %5'e yaklaşmaktadır. 2008 yılında %6'yı gören işsizlik oranları, 2009 yılında %6'nın üzerine çıkmaktadır. ABD'de işsizlik oranları 2006 yılında %4'ün üzerinde gerçekleşmektedir. Aynı şekilde 2007 yılında da bir önceki yıla nispeten bir değişim gözlemlenmemektedir. 2008 yılında %5'in üzerine çıkan işsizlik oranları 2009 yılında ise %6'nın üzerine çıkmaktadır (Alantar, 2008: 7).

Tablo 11: 2005-2010 Dönemi Arasında Ülkelerin TÜFE Artış Oranı (%)

ÜLKELER	2005	2006	2007	2008	2009	2010
ABD	3,4	3,2	2,9	3,8	-0,3	1,4
Almanya	1,9	1,8	2,3	2,8	0,2	1,3
Fransa	1,9	1,9	1,6	3,1	0,1	1,6
İngiltere	2,0	2,3	2,3	3,6	2,1	3,0
İtalya	2,2	2,2	2,0	3,5	0,8	1,6
İspanya	3,4	3,6	2,8	4,1	-0,2	1,5
Japonya	-0,3	0,3	0,1	1,4	-1,4	-0,1
Kanada	2,2	2,0	2,1	2,4	0,3	1,8
<i>Türkiye</i>	8,2	9,6	8,8	10,4	6,3	8,7
Yunanistan	3,5	3,3	3,0	4,2	1,4	4,6

Kaynak: (Bostan ve Bölükbaş, 2011: 108)

Tablo 11'de 2005-2010 döneminde TÜFE oranları gösterilmektedir. Küresel finansal krizin ekonomiye etkilerinden bahsedebilmek için makro ekonomik değişken olan tüketici fiyat endeksine yer verilmektedir. Tablo 11'e bakıldığında 2009 yılında bir önceki yıla kıyasla ABD endeksinde %3,8 gibi bir orandan %-0,3'e sert bir düşüş gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Almanya'da %2,8 oranından 2009 yılında %0,2 oranına iniş gerçekleştiği gözükmektedir. Bu da 2008 küresel finansal krizinin etkilerini ortaya çıkarmaktadır. Türkiye'de ise bu durum %10,4'den %6,3'e sert bir düşüş şeklinde oluşmuştur. Finansal krizin Türkiye'ye olan etkisi de bu anlamda göze çarpmaktadır.

3.5.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Küresel Krizlerin Yönetimi

1990 ve 2001 yılları arası gelişmekte olan ülkeler için kriz dönemi olarak geçmektedir. 2002 ve 2007 dönemi ise refah bolluk dönemi olarak kendini göstermektedir. 1994 yılında Latin Amerika krizi gerçekleşmiştir. 1997 yılında Asya krizi patlak vermiş olup süre gelen zamanda ise 2000 yılında Rusya, 2001 yılında Türkiye ve Arjantin ekonomilerinde finansal krizler meydana gelmiştir. 2002 ve 2007 yılları arasında bolluk yaşanmasının sebebi ise Arjantin ve Türkiye'nin yeniden yapılanma süreci geçirmesinden ileri gelmektedir. Bir önceki başlıkta da gelişmiş ülke ekonomileri değerlendirilirken, 2007 yılında gerçekleşen krizi incelenmektedir. (Serindağ, 2012: 6-7).

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasında önemli araçlardan biride yabancı yatırımlar olarak dikkat çekmektedir. Bahsettiğimiz dönem içerisinde gerçekleşen yabancı sermaye yatırımları gelişmekte olan ülkelerde olumlu izlenimler vermektedir. 2008 yılında Çin 25 M Dolar artış gerçekleştirerek 108,5 M Dolar hacmine ulaşmıştır. Aynı dönemlerde Hindistan 25 M Dolar'dan 40,5 M Dolar hacmine yabancı sermaye yatırımlarını yükseltmişlerdir. Türkiye'de ise 2008 yılında 18.148 olarak gerçekleşen yatırımlar 2009 yılında 7.610 M Dolar olarak gerçekleşmiştir (Şahin, 2012: 28-29).

Gelişmekte olan ülkeler finansal anlamda küresel etkisi bulunan krizi yönetirken düzenleyici ve denetleyici faaliyetler gerçekleştirmektedir. Bu kapsamda yeni yasalar çıkarılarak piyasanın kötüye kullanımı engellenmektedir. Aynı zamanda finansal hizmetler konusunda lisanslama yapılarak sermaye piyasası kurumlarına yeni kayıtlar getirilmektedir. Bu sayede yatırımcıların ve müşterilerin korunması hedeflenmektedir. Gelişmekte olan ülkeler likidite sıkışıklığını aşabilmek için ise daha keskin rekabet ortamına girmektedirler. Gelişmekte olan ülkelere Türkiye cari açığını sermaye hesabı ile finanse etmektedir. Bu durumda faiz hadleri ve enflasyon oranlarında beklenen bir artış gerçekleşmemektedir (Alantar, 2008: 8).

4. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Çalışmanın bu bölümünde finansal serbestleşmeye yönelik literatür araştırması ve krize yönelik literatür araştırması bulunmaktadır. Finansal serbestleşmeye yönelik olan literatür araştırmasında serbestleşme süreci incelenmektedir. Buna ait literatür tablosu Ek1 kısmında yer almaktadır. İkinci bölümde ise krize yönelik literatür araştırması incelenirken Türkiye’de meydana gelen gelişmelere de dikkat çekilmektedir. İkinci bölümün literatür tablosu ise Ek2 ve Ek3 tablolarında gösterilmektedir. Çalışmanın son kısmında ise literatür ile çalışma arasında ki farklılıklar belirtilmektedir.

4.1. Finansal Serbestleşmeye Yönelik Literatür Araştırması

Bu kapsamda ilk olarak finansal serbestleşmeye yönelik anlatıma geçmek gerekmektedir. Bozoklu ve Yılcı (2013) Granger nedensellik testini kullanarak gelişmekte olan ülke ekonomilerinin finansal gelişiminden bahsetmektedir. Finansal büyümenin gerçekleşmesi için finansal serbestleşmenin yerine getirilmesinin yerinde olacağı vurgulanmıştır.

Türkiye’de finansal serbestleşme sürecinin işleyişine bakıldığında bu konuda Savrul ve Özekicioğlu ve Özel (2013) Teorik gözlem tekniğini kullanarak Türkiye’de finansal serbestleşme sürecinden bahsetmektedir. Bu bağlamda 1980 yılında gelen finansal serbestleşme ile birlikte ticari serbestleşme politikaları uygulanmaya başlanmış ve finansal dışa açıklık gerçekleştirilmiştir. 24 Ocak kararlarıyla başlayan politikalar 32 sayılı Kanunla Türkiye’de yabancılara da yerliler kadar hak tanınmasıyla birlikte gerçekleştirilmiştir.

Kolsuz ve Yeldan (2014) neo klasik büyüme modelini kullanarak, Türkiye’nin finansal serbestleşme sonrası büyüme serüvenine dikkat çekmektedirler. Finansal serbestleşme sonrası gerçekleşen büyüme genel itibariyle hizmetler sektörü ve inşaat sektörüne dayalı gerçekleşmektedir.

Adıgüzel (2013) teorik gözlem tekniğini kullanarak finansal serbestleşmenin gerçekleşmesi için meydana gelmesi gereken üç aşamadan bahsetmektedir. Dış

ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar ve sermaye piyasaları olarak ayrılan bu aşamalar, 1980 yılında Türkiye’de gerçekleştirilmiştir.

Bektaş ve Tekin (2013) korelasyon analizi tekniğini kullanarak bankacılık sektörünün finansal sistemin gelişmesinde ve ülkedeki büyüme oranına katkısının öneminden bahsetmektedir. 2012 yılında Türk bankacılık sektörün toplam aktifleri 1.4 Trilyon liraya artış göstermektedir. Bu durum da ülkedeki büyümenin en büyük pay sahibi olduğu vurgulanarak borsada da Lokomotif alan olduğu gözlemlenmektedir.

Yetiz (2016) teorik gözlem tekniğini kullanarak finansal serbestleşmenin önemli ayaklarından biri olan bankacılık sektörüne dikkat çekmektedir. Elde edilen bulgulara göre Türkiye’deki bankacılık sektörünün toplam aktifler içerisindeki payı %90’ları görmektedir. Aynı zamanda bankacılık sektörünün güçlü olması ekonomik büyümeye olumlu yönde etki yapacağı belirtilmektedir.

Mangır ve Acet (2014) teorik gözlem tekniğini kullanarak finansal serbestleşme sonrası büyük önem kazanan ve Avrupa’nın en iyi şekilde yaptığı malların serbest dolaşım hakkına temas etmektedirler. Yapılan çalışmada elde edilen bulgulara göre Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne üyelik süreci de devam etmekte olduğundan özellikle Gümrük Birliği anlaşmasından üzerine düşen yükümlülükleri ihmal etmeden uygulaması gereği ortaya çıkmaktadır.

Aydın ve Ak ve Altuntaş (2013) regresyon tekniğini kullanarak 1970’li yıllarda Latin Amerika ülkelerinin finansal serbestleşmeye yönelik politikaları izlemeye başlamalarının iktisat tarihi anlamında dönüm noktası olduğunu belirtmektedir. Cengiz ve Karacan (2015) teorik gözlem tekniğini kullanarak gelişmekte olan ülkelerin büyümelerine devam etmeleri için yatırımlarına devam etmeleri gerektiğini belirtmiştir

Ak, Altuntaş ve Şimşek (2016) eş bütünleşme analizi ve Granger nedensellik tekniğini kullanarak Türkiye’de ekonomik büyümenin finansal sektörün gelişmesine katkı sunduğunu belirtmektedir. Bu minvalde Türkiye’de yeni kurum ve kuruluşlar

oluşmaktadır. Buradan hareketle reel sektörün gelişmesine de katkı sunacak politikaların belirlenmesi gerekmektedir.

Mercan ve Peker (2013) nedensellik analizi tekniğini kullanarak Türkiye’de finansal sektörün çeşitlenmesinin ekonomik büyümeyi artıracığı belirtilmektedir. Bunun sebebi olarak da finansal sektör eğer çeşitlenirse, reel sektör ile sürekli olarak ilişki içerisinde olduğu için özel sektörün ihtiyaçlarını karşılayabilecektir.

Yanar ve Şahbaz (2013) yatay kesit analizi tekniğini kullanarak gelişmekte olan ülkelerde meydana gelen küreselleşmede gelir eşitsizliği olgusunu düşürerek yoksulluğu azalttığını belirtmektedir. Helhel (2016) regresyon tekniğini kullanarak E7 ülkelerini el almaktadır. Çin, Hindistan, Endonezya, Türkiye, Rusya, Meksika, Brezilya’yı kapsamaktadır. Buna göre bu ülkelerde finansal gelişmişlik arttığı zaman AR-GE ve inovasyona yatırımın arttığı gözlemlenmektedir.

Ayhan (2014) dinamik regresyon tekniğini kullanarak, BRICS ülkelerinin (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika, Türkiye) portföy girişleri ile cari açıklar arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Bu ülkelere gerçekleştirilen portföy yatırımları 2002-2004 yılları arasında ortalama 20.3 milyar dolardan 2010 yılında 224.5 milyar dolara artmıştır. Gönül Akıncı ve Akıncı ve Yılmaz (2014) VAR modeli tekniğini kullanarak meydana gelen finansal serbestleşmenin, finans merkezlerinin küreselleşmesine de olumlu katkılarda bulunduğunu belirtmektedir.

Aslan ve Yılmaz (2015) Solow modeli tekniğini kullanarak finansal gelişme ile finansal büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye bazında açıklamaktadır. Buna göre; 1980 yılından sonra Türkiye’de finansal değişkenler ile milli hasıla arasında etkileşim olduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda finansal gelişmenin de finansal büyümeyle arasında bir bağ olduğunu vurgulamaktadır.

Direkçi ve Kaygusuz (2013) ARDL sınır testi tekniğini kullanarak 1990-2012 yılları arasında sermaye akımlarının makroekonomik değişkenler ile arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Kısa vadeli sermaye akımları, Menkul kıymetler borsası olmak üzere bu fondan yararlanabilecek olan herkesi olumlu yönde etkilemektedir. Likidite gücü ve sermayeyi iyileştirmesinden dolayı istihdamı da arttırmaktadır.

Kesikoğlu ve Yıldırım ve Beştepe (2013) regresyon modelini kullanarak cari açığa sebep olan nedenleri incelemektedirler. Buna göre ülkelerin büyüme oranları, bütçesi ve döviz kuruyla cari açığın arasında bir ilişki bahsedilmektedir. Aynı zamanda

teorik çerçeveden değerlendirme kapsamına alındığı zaman bütçe açığı, faiz oranı ve döviz kurunun, cari açık sorununu aşmada politika aracı olarak kullanılabilceği vurgulanmaktadır.

Demir ve Eminer (2014) teorik gözlem tekniğinin kullanarak finansal serbestleşme süreci ile birlikte özellikle neoliberal politikalar gerçekleştirmekte olan kredi derecelendirme kuruluşlarını incelemektedir. Standart & Poors, Moody's ve Fitch'in faaliyetleri yeterli düzeyde gözükmemektedir. Özçelik (2013) teorik gözlem tekniğini kullanarak finansal serbestleşme sonrası üretilen Neoliberal politikaların ve sermayenin doymazlığının az gelişmiş ekonomilerde ve gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğu arttırdığını vurgulamaktadır.

Tuna ve İsabetli (2014) ARCH ve GARCH tekniğini kullanarak Birçok ülkede finansal serbestleşme sonrası borsanın önem arz ettiğini belirtmektedir. Bu minvalde Türkiye'ye bakıldığı zaman, yatırımcılar ve politika üreticiler piyasaların tesiri altında kalmaktadır. Bu nedenle de risk durumları artmakta ve belirsizlikler meydana gelmektedir. Meydana gelen bu durum volatilité sorununu ortaya çıkarmaktadır. Gerçekleşen bu durumda yatırımları etkilemektedir. Bu nedenle Türkiye'de güven ortamı oluşturularak yatırımcıların ve politika üreticilerinin etki altında kalmayacağı bir ortam sunulmalıdır.

Argun (2016) Gini katsayısını kullanarak Ters-u hipotezi gerçekleştirmiştir. Finansal gelişmenin gelişmekte olan ülkelerdeki gelir eşitsizliğine etkisinden bahsetmektedir. Özşahin (2017) Carrion-i Silvestre testi ve Maki testi kullanarak finansal serbestleşme sonrası önem kazanan borsaların hareketlerine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda BRICST ülkelerini baz almaktadır. Borsalar finansal sistem olmak dışında ülkelerin birbiriyle olan entegrasyonuna olan etkisinden bahsedilmektedir.

Karpuz ve Kızıltan (2014) nedensellik analizi tekniğini kullanarak gelişmekte olan ülkelerin iktisadi kalkınma için sermaye yetersizliği problemini aşamadıklarını ve bu sorunun aşılması için kullanılacak en iyi yöntemin yabancı yatırımlar olduğunu belirtmektedir. Çalışma da aynı zamanda Türkiye'deki kısa vadeli yabancı kaynaklar ile döviz kuru arasındaki nedensellik testi yapılarak yatırımların uzun vadeye yayılması gerekliliği vurgulanmaktadır.

Bölükbaşı ve Yıldıztan (2013) Granger ve Johansen tekniğini kullanarak özellikle 2008 yılından sonra borsalara yönelik çalışmalarına vurguda bulunmaktadır. Buna

göre yapılan analizler sonucu ABD, G-7 ve BRIC ülkelerinin borsalarının birbirinden ayrıştıklarını savunmaktadır.

Kanberoğlu ve Arvas (2014) ARDL tekniğini kullanarak finansal kalkınmanın ekonomik kalkınmaya etkilerinden bahsetmektedir. Türkiye'yi baz alarak gerçekleştirdikleri analizlerinde de finansal kalkınmanın Türkiye'de gelir dağılımına %1 oranında olumlu katkıda bulunduğunu belirtmektedir.

Karaman (2015) teorik gözlem tekniğini kullanarak uluslararası finansal piyasaların ülke ekonomisine katkılarından bahsetmektedir. Ülke olarak analizini ise Türkiye üzerinden gerçekleştirmektedir. 1983 ve 1993 Özal dönemini değerlendiren çalışmada, bahsedildiği iç dinamiklerin güçlü olmasından dolayı değil, uluslararası finansal piyasaların güçlenmesinden kaynaklı Türkiye ihtiyacı olan borçlanmayı düşük maliyetle gerçekleştirmiştir.

Şanlı ve Aksöz (2014) Granger nedensellik modelini ve Johansen-Juselius eş bütünleşme tekniğini kullanarak yurtiçi tasarrufların dış borçlanmaya etkilerini belirtmektedir. Meydana gelen çalışma Türkiye ekonomisi üzerinden gerçekleştirilmektedir. Daha önceki kriz dönemlerinde Türkiye dış borçlanma yoluna gittiği gözlemlenmektedir.

Apaydın ve Açıkalın (2015) teorik gözlem tekniğini kullanarak 1980 sonrası Türkiye ekonomisinin işleyişlerine dokunmuşlardır. Yapılan bu çalışmada dikkat çeken husus, Türkiye'nin yetersiz durumda küreselleşme ve finansal serbestleşmeye uğramasından kaynaklanmaktadır.

Güngen (2014) teorik gözlem tekniğini kullanarak finansal serbestleşme süreci sonrası kurumların ve kuruluşların işleyiş düzeni hakkında değişikliklerden bahsetmektedir. Borç yönetimi hususunda özellik hazine müsteşarlığı serbestleşme sonrası değişim göstermektedir. Hazine neoliberal dönem boyunca likidite sağlama ve finansal derinleşme hedefleri ile işleyiş göstermektedir.

Aydemir ve Genç (2015) birim kök testi tekniğini kullanarak finansal serbestleşme sonrası önem kazanan olgu doğrudan yabancı yatırımlardan bahsetmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar, başka bir ülkede sıfırdan fabrika kurulması yahut hali hazır da bulunan bir şirkete ortak olunması yoluyla veya satın alınması şeklinde meydana gelmektedir. DYY'ler istihdam, teknoloji, işletme bilgisi, uluslararası piyasalarla entegrasyon ve rekabet ortamının kurulması açısından da büyük önem arz

etmektedir. Türkiye’de DYY’lerin ekonomik belirleyicileri pazar büyüklüğü, risk unsuru ve üretim maliyetlerinden oluşmaktadır.

Tuncay (2017) regresyon tekniğini kullanarak finansal serbestleşme sonrası savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye temas etmektedir. II. Dünya Savaşı’nın bıraktığı yıkım tekrara meydana gelmesin diye NATO gibi askeri örgütlenmelerde oluşmaktadır. Bu minvalde gerçekleştirilen araştırmada savunma harcamalarının iktisadi büyümeye negatif yönde etki ettiği gözlemlenmektedir.

Kaya, Çam ve Barut (2016) VAR modeli tekniğini kullanarak finansal serbestleşme sonrası yükselen bir ivme kazanan sermaye piyasalarının dışa açıklığından bahsetmektedir. Buna göre yatırımcılar ellerinde buldukları fonlarını sermaye piyasalarında işleyişe sokmak istediklerinde piyasalara olan güven artmaktadır. Bu minvalde yüksek gelir elde etmek isteyen yatırımcılar politik riski en az olan gelişmekte olan ülkelere yatırım yapmak istemektedirler. Bu durumda hisse senedi piyasalarında değişime neden olmaktadır. Bu değişimde finansal dışa açıklığı etkilemektedir.

Kaya, Demir ve Tıgılı (2016) VAR modeli ve birim kök testi tekniğini kullanarak finansal serbestleşme sonrası gerçekleşen büyüme ve tetikleyicilerine değinmektedir. Finansal serbestleşme gerçekleştikten sonra gelişmiş ekonomilere olan olumlu katkısı ve kazandırdığı ivme bakımından kesin konuşulabilmektedir. Fakat gelişmekte olan ülke ekonomileri için aynı kesinlikte yargıya varılamamaktadır. Türkiye’de de diğer gelişmekte olan ülkeler gibi 1980 sonrasında finansal liberalizasyon ve ekonomik büyüme arasında diğer makro verilerde temel alındığında değişkenlik gösteren bir tutum bulunmaktadır.

Yıldırım ve Çevik (2017) Granger modeli tekniğini kullanarak finansal serbestleşme sonrası dışa açık ekonominin benimsenmesinde özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından nedenlerinden bahsetmektedir. Buna göre; ülkeye yabancı yatırım çekerek finansal piyasaları derinleştirmek ve bu sayede kredi kullanacak olanların etkinliklerini yükseltmek aynı zamanda düşük risk düzeyine sahip projelerin finansmanını gerçekleştirerek milli gelir ve refah düzeyini yukarı çekmek olarak dikkat çekmektedir.

Aydın, Ekinci ve Tüzün(2017) GMM yönetim tekniğini kullanarak finansal serbestleşme sonrası kullanılmaya başlayan esnek döviz kurunun reel sektöre

etkilerinden bahsetmektedir. Özellikle Türkiye’de reel sektördeki yabancı para cinsinden borçlanmasının ekonomik kırılmanın temel sebebi olarak belirtilmektedir.

4.2. Krize Yönelik Literatür Araştırması

Literatür çalışmasının bu bölümünde krize yönelik çalışma gerçekleştirilmektedir. Meydana gelen küresel krizlerin politik ve finansal etkilerinden de bahsedilmektedir. Türkiye’ye olan etkilerinin de bahsedildiği bu bölümde Ek2 ve Ek3 tablolarında gösterilmektedir. Aynı zamanda Ek 2 tablosu son 5 yılı kapsayan güncel nitelik taşımaktadır.

Öztürk ve Ülger (2016) teorik gözlem tekniğini kullanarak finansal krizlerin meydana gelmesinde vergi cenneti olarak adlandırılan ülkelerin rollerinden söz etmektedir. Özellikle finansal kriz sonrasında vergi yükü artan kesimlerin haklı isyanı dikkat çekmektedir. OECD’nin yükselen vergi oranlarıyla gerçekleştirdiği çalışmalarına da değinilmektedir.

Şahin (2013) teorik gözlem tekniğini kullanarak Küresel finansal kriz sonrası bankacılık sektöründe meydana gelen etkilerden bahsetmektedir. Çalışma, G-20 ülkelerindeki krizin etkileri temel alınarak yapılmaktadır. Lehman Brothers’ın 2008 krizinde iflasını açıklamasından sonra G-20 ülkeleri yeniden bir bankacılık sistem kurulması yönünden çalışma başlatmışlardır. Bu çalışmalardan sonra Basel III. kanunları meydana gelmektedir. Finansal sistemde krizin başlaması ve maliyetlerinde artmasından sonra burada meydana gelen kriz diğer alanları da etkilemektedir. Gerçekleştirilen yeni kanuni düzenlemelerde krizin etkilerini azaltarak maliyetleri de düşürmek amaçlanmaktadır.

Erarslan (2016) teorik gözlem tekniğini kullanarak küresel krizler arasında gerçekleşen en son ki kriz 2008 küresel krizine değinmektedir. Yapılan çalışmada ABD’de 2000 yılından beri verilen mortgage sistemi olarak tanımlanan karşılığı olmayan kredilerden kaynaklı olduğu belirtilmektedir. Aynı zamanda FED’in 2007 yılında gerçekleştirdiği faiz artırımını da krizi tetiklemiştir. Finansal krizin üretim ve sanayi sektörüne de sıçramasıyla birlikte uluslararası alanda bir etki göstermektedir.

Balmumcu (2013) teorik gözlem modelini kullanarak finansal serbestleşme hareketlerinden sonra meydana gelen ve ekonomilerde her zaman görülen küresel

krizlerin para politikalarına etkilerinden söz etmektedir. Krizlerin etkilerini uzun süre göstermesi ve merkez bankalarının uyguladıkları politikaların sonuç vermemesi para politikası üzerine eleştirileri meydana gelmesine sebep olmaktadır.

Oktar ve Yüksel (2015) Probit modeli tekniğini kullanarak 1998 yılında Rusya’da meydana gelen bankacılık krizini konu edinmektedir. Gelişmekte olan ülkelere fikir telakki etmesi açısından, Rusya ekonomisi incelenmiştir. Cari açıkta meydana gelen rakamın GSYH’den yüksek olması Rusya’daki bankacılık krizinin en önemli sebepleri arasında gösterilmektedir. Buna ilaveten Rusya’daki bankaların kârlılığının düşük olması da sebepler arasında dikkat çekmektedir.

Avcı ve Altay (2013) regresyon modeli tekniğini kullanarak ekonomik krizlerin önceden öngörülebilirliğini değerlendirmektedir. Yapılan çalışmaya göre 1990-2001 dönemi ile 2009-2007 dönemi kapsam altına alınmaktadır. Buna göre ekonomik krizlerin öngörebilmek için makro değişkenlere dikkat etmek gerekmektedir. Ekonomideki makro araçların durumları göz önünde bulundurularak kriz konusunda önceden öngörü sahibi olunabilmektedir.

Duramaz ve Dilber (2015) teorik gözlem tekniğini kullanarak küresel krizler meydana geldiğinde uygulanan para politikalarından bahsetmektedir. Bu kapsamda gerçekleştirilen çalışmada 2008 küresel krizi incelenmektedir. Herhangi bir kriz ortamında para politikası uygulanması beklenen ve devamlı gerçekleştirilen hareketlerdendir. Fakat bu sefer ekonomiye müdahale imkânının hızlandırılması ve dengenin kurulması için TCMB tarafından genişletilmiş para politikası kuralları uygulanmaktadır. Faiz koridoru ve likidite araçları gibi ilaveler gerçekleştirilerek uygulanmıştır.

Bellet (2013) teorik gözlem tekniğini kullanarak küresel krizlerin, esnek iş gücüne etkisini Türkiye kapsamında değerlendirmektedir. AB’de esnek iş gücü düzenli ve sürekli gerçekleştirilmektedir. Esnek iş gücü diye tabir edeceğimiz öğrenciler, emekli olup çalışanlar, ikinci iş ihtiyacı duyanlarında aynı şekilde kriz dönemlerinde iş talebini arttırdığı gözlemlenmektedir.

Bocutoğlu (2014) teorik gözlem tekniğini kullanarak ABD’de meydana gelen ve bütün dünyayı etkisi altına alan 2008 küresel krizinin nedenlerini ve tetikleyicilerini incelerken kanuni düzenlemelere dikkat çekmektedir. Buna göre yapılan çalışmada,

1933 yılında gerçekleştirilen Glass Steagel yasasının kaldırıp yerine Gram Leach yasasının konulması küresel krizin tetikleyicileri arasında gösterilmektedir.

Karaca (2014) teorik gözlem tekniğini kullanarak küresel krizler hakkında genel bir değerlendirme sunmaktadır. 1997 Asya krizinde ise durum farklılık taşımaktadır. Uluslararası kurum ve kuruluşları varlığın küresel anlamda bir önlem alınmasına yardımcı olmaktadır. Son yaşanan 2008 küresel krizi ise 1929 buhranından sonraki en büyük kriz olarak nitelenmektedir.

Erkuş ve Akcan (2013) değer analizi tekniğini kullanarak ABD’de meydana gelen 2008 kriziyle alakalı nedenleri çalışmasında gerçeğe uygun değer muhasebe metodunun ihtimalini incelemektedirler. Bu kapsamda ABD’li ekonomistlerle yapılan araştırmada, ABD’li ekonomistlerin gerçeğe uygun değer metodunun krize sebep olmadığını belirtmektedirler.

Oktar ve Eroğlu (2015) teorik gözlem tekniğini kullanarak 2007 Küresel krizinin bankacılık sektörüne olan etkilerini değerlendirmektedir. Bu kapsamda krizin bankacılık sektörüne etkilerinden biri olarak gölge bankacılık veya diğer adıyla sanal bankacılık çeşidinin bulunmuş olması dikkat çekmektedir. Yapılması gereken ise gerekli kanuni düzenlemeler ile sanal bankacılığı düzenlenmesi gerekmektedir.

Bilir (2015) teorik gözlem tekniğini kullanarak finansal kriz durumunda piyasa odaklı çözümlerden bahsetmektedir. Firmalar finansal krize girdikleri zaman genel olarak dikkat çeken, ya bir ortaklık kurularak yollarına devam etmeleri ya da iflas vermeleri olarak göze çarpmaktadır.

Altın (2014) VZA modeli tekniğini kullanarak 2008 küresel krizinin sağlık sektörüne etkilerine dikkat çekerek, sektörel bazda bir çalışma yapmaktadır. İnsanlar kriz sebebiyle her ihtiyacında kısma giderken sağlık ihtiyaçlarında bir kısma gerçekleşmemektedir.

Ayaydın (2014) Kolerasyon modeli tekniğini kullanarak gelişmiş ve gelişen piyasaların kriz süresince birbirlerine olan etkilerine değinmektedir. Kriz süresince gelişmiş ve gelişmekte olan piyasalar bulaşma etkisi yapmaktadır ve krizin yayılımı bu şekilde gerçekleşmektedir.

Karakurt ve Akdemir (2016) teorik gözlem tekniğini kullanarak küresel finansal krizin devlet borçlarına etkilerini incelemektedirler. Bu kapsamda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin borç krizleri 2008 küresel kriz temel alınarak

incelenmektedir. Bu minvalde yapılan incelemede gelişmiş ülkelerin krizi gelişmekte olan ülkelere kıyasla daha kolay bertaraf ettikleri gözlemlenmektedir.

Erarslan ve Timurtaş (2015) teorik gözlem tekniğini kullanarak 2008 küresel ekonomik krizinden sonra Avrupa'da meydana gelen borç krizine değinmektedir. Bu kapsamda Yunanistan, Portekiz, İrlanda, İtalya ve İspanya ekonomileri değerlendirme kapsamına alınmaktadır. Avrupa borç krizinin sebebi ulusal sorunlardan kaynaklanmaktadır ve 2008 krizinden kaynaklanmamaktadır.

Deveci ve Değirmen (2014) Granger modeli tekniğini kullanarak ABD'de meydana gelen 2008 küresel krizi analiz etmişlerdir. Analizde Döviz kuru Türkiye için ABD doları, ABD için Euro olarak hesaplanmaktadır. Bu çerçevede ABD için iki açık modeli uygunluk gösterse de Türkiye için bir anlam göstermediği sonucuna varılmıştır. Bu nedenle ABD için kriz önceden tahmin edilebilse de Türkiye için önceden tahmin edilememektedir.

Mercan (2014) panel veri analizi modelini kullanarak 2008 küresel krizinin büyümeye olan etkilerini incelemektedir. Türkiye ve Orta Asya ülkelerinin (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Tacikistan, Özbekistan) temel alındığı çalışmada belirtilen ülkelerin ekonomik büyümelerine en çok ihracat, kamu harcamaları ve özel tüketim fayda getirmektedir. Aynı zaman 2008 küresel krizi belirtilen ülkelerin büyümelerine olumsuz yönde etki etmektedir.

Demirelli ve Ayyıldız (2016) teorik gözlem tekniğini kullanarak 2008 küresel krizinin vergilere olan etkilerinden bahsetmektedir. 2008 krizinden sonra Avrupa'da vergi rekabet şartları değişim göstermektedir. Rekabet yavaşlamış, ülkelerin vergi hasılat yapısı değişim göstermektedir.

Karakurt (2016) teorik gözlem modelini kullanarak küresel krizden dolayı öne çıkan mali yönetime dikkat çekmektedir. Çalışmada mali yönetimi sağlam olan BRICS ülkeleri temel alınmaktadır. Birçok Avrupa ülkesinin küresel krizde kırılan olmasına neden olan şey bağımsız mali denetimlerinin ve mali yönetim programlarının olmamasından kaynaklanmaktadır.

Aktaş ve Şen (2013) trend analiz modeli tekniğini kullanarak 2008 küresel krizi temel alınarak, küresel krizin öncü göstergelerini Türkiye, Yunanistan, ABD ve İngiltere üzerinden incelemektedir. GSMH ve cari açık oranları hariç diğer bütün makro oranlar kriz uyarı göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Zeren ve Demirci (2013) t-test analiz modeli tekniğini kullanarak küresel krizler sonrası Türk bankacılığını incelemektedir. ABD’de meydana gelen 2008 küresel krizinden sonra bankacılık sektörü önemli ölçüde etkilenmiştir. Bankalar kriz döneminde 2 trilyon dolar zarar açıklamışlardır.

Ergün ve Cura (2016) teorik gözlem tekniğini kullanarak krizlerden sonra ortaya konulan ve bireylerin temel haklarını güvence altına alan anayasal iktisat ve Avrupa’daki borç krizini değerlendirmeye almaktadır. Borç krizi nedeniyle ortaya konulan maliye politikalarına karşın bireylerin haklarının ve sorumluluklarının devlet tarafından ezilmemesi için anayasal iktisat kanunları çerçevesinde hareket etmek gerekmektedir.

Tekin (2016) teorik gözlem tekniğini kullanarak sürekli meydana gelen krizler ve iflaslara karşı kredi derecelendirme kurumlarının niteliğini incelemektedir. Son dönemlerde kredi derecelendirme kuruluşları krizleri ve iflasları öngörememektedir. Bu sebeple de yatırımcıyı zarara uğratmaktadır. Bu minvalde kredi derecelendirme kuruluşlarına olan güven sarsılmaktadır.

Gündoğdu (2015) teorik gözlem tekniğini kullanarak krizlerden sonra ülkelerin ağırlıklı kullandıkları ve enflasyon hedeflemesi uygulamasından söz etmektedir. Enflasyon hedeflemesi uygulaması ise merkez bankalarını risk almaya ittiğinden dolayı çok tercih edilmemektedir. Fakat 2008 krizinden sonra gelişmiş ülkelerin krizden çabuk çıkmaları ve gelişmekte olan ülkelerin büyüme istikrarı yakalayabilmeleri için enflasyonu kontrol altında tutmaları gerekmektedir. Bu minvalde enflasyon hedeflemesi uygulaması tercih edilen konuma gelmektedir.

Kaya ve Türkmen (2013) kümeleme modeli tekniği kullanılarak 2008 küresel krizinden etkilenen üst ve orta gelirli ülkeler incelenmiştir. İncelemelerinde dikkat çeken husus aynı tepkiyi veren ülkelerdir. Buna göre kümeleme modeline göre incelenen ülkeler 5’li kümeler halinde ortak tepkiyi vermektedirler. Türkiye, Uruguay ve Kosta Rika ve aynı şekilde Çin, Malezya ve Tayland benzer tepkiyi vermektedirler. Bir başka grup ise Beyaz Rusya, Kolombiya, Dominik Cumhuriyeti, Meksika ve Venezüella’dır. Bosna Hersek, Makedonya ve Polonya bunun yanında da Brezilya, Şili ve Panama aynı gruplarda olup aynı tepkileri veren ülkelerdir.

Bocutoğlu (2015) teorik gözlem tekniğini kullanarak 2007 küresel krizinin tetikleyicileri arasında kredi derecelendirme kuruluşlarını görmektedir. Basel II

Kanunları kapsamında kredi derecelendirme kuruluşları oligopol konuma ulaşmaktadır.

Avcı ve Küçükusta (2013) teorik gözlem tekniğini kullanarak krizin turizme etkisini incelemektedir. Bu kapsamda seyahat acenteleri inceleme kapsamına alınmaktadır. Seyahat acentelerinin kriz dönemlerinde yeni pazarlama politikaları kullandıkları gözlemlenmektedir.

Seyidoğlu (2003) teorik gözlem tekniğini kullanarak küresel kriz kavramını incelemektedir. 1990'lerden sonra başlayan küreselleşme sürecinin etkileri mali krizler olarak meydana gelerek kendini göstermektedir. Bunda da en büyük etken IMF'nin krizlere karşılık uygulamış olduğu politikalarıdır. Krizlere karşılık IMF'nin yaklaşımları ve uygulamış olduğu politikalar, gelişmekte olan ülkeleri daha zor durumların içine sürüklemektedir.

Yeldan (2009) teorik gözlem tekniğini kullanarak 2008 küresel krizinden bahsetmektedir. ABD merkezli meydana gelen mortgage krizinin de küresel etkileri olmuştur. Kredi piyasalarında meydana gelen çalkantılar biranda küresel bir etkiye kavuşmaktadır. ABD'de Bear Sterns, İngiltere'de Northern Rock gibi bankalarını kurtarma operasyonu düzenlenmiştir. Devam eden süreçte, Freddie Mac, Fannie Mae gibi yatırım ve sigorta şirketleri kamulaştırılmıştır. Ardından Lehman Brothers ve Merrill Lynch gibi 150 yıldır faaliyet gösteren yatırım şirketlerinin iflaslarını açıklaması üzerine gerçekleşen kriz biranda ortamı kasıp kavurmuş, bütün piyasaları etkisi altına alarak küresel bir etki oluşturmaktadır.

Kutlu ve Demirci (2011) teorik gözlem tekniğini kullanarak 2008 Küresel krizinin sebeplerinden bahsetmektedir. Yaşanılan krizin ortaya çıkmasında ki temel sebep olarak ABD'de subprime krizidir. Önder (2009) teorik gözlem tekniğini kullanarak 2008 küresel krizinin yaygınlık sebeplerine temas etmektedir. Temel neden olarak iktisatçıların başarısızlıkları olarak gösterilmektedir.

Ayrıçay (2010) Anket modeli tekniğini kullanarak küresel krizinden en az etkilenen sektörlerle temas etmektedir. En az etkilenen sektörler; kimya, petrol, kauçuk ürünleridir.

Işık ve Duman (2012) teorik gözlem tekniğini kullanarak küresel krizleri genel çerçevede değerlendirme kapsamına almaktadır. 1929 ekonomik buhranı ve 2008

küresel krizi aynı anda ele alınabilmektedir. İki kriz arasındaki benzerliklere ve farklılıklara dikkat çekilmektedir.

Karabıçak (2010) teorik gözlem tekniğini kullanarak küresel krizin tetikleyicilerinden bahsetmektedir. Küresel krizi tetikleyen nedenlerin başında dış ticarete meydana gelen açıklar yer almaktadır. Kibritçioğlu(2011)teorik gözlem modelini kullanarak küresel ekonomik krizlerin meydana geliş sebeplerini değerlendirmektedir. Gelişmiş ülkelerde meydana gelen doğal afetler, ticari daralmalar, yahut gelişmiş ülkelerde meydana gelen dış ödemeler dengesinin bozulması gibi etkenlerde küresel krizlerini sebepleri arasında gösterilecek niteliktedir.

Ateş (2010) teorik gözlem tekniğini kullanarak küresel krizlerin gösterdiği reaksiyonlardan bahsetmektedir. Küresel krizler her ülkede farklı reaksiyon göstermektedir. Bazı ülkelerde durgunluklara bazı ülkelerde ise kalıcı depresyonlara sebep olmaktadır.

Afşar (2011) teorik gözlem tekniğini kullanarak finansal krizlerin sebeplerini incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre finansal krizler yatırım durumlarının olumlu neticeler verdiği ve istikrar elde edilen piyasalarda bir takım sebepler nedeniyle fonların efektif olarak kanalize olmayışından kaynaklanmaktadır. Bu duruma örnek olarak 2008 finansal krizi gösterilmektedir. Belirtilen bu durum bir bakıma finansal krizin tanımı olarak algılanmaktadır.

Turan (2011) teorik gözlem tekniğini kullanarak finansal kriz sürecinde bahsetmektedir. Süreç Türkiye’de yatırım risklerinin artması ve finansal krizin yaşanılacağına yönelik beklenti oluşmasıyla başlamaktadır. Daha sonraki süreçte döviz kurunun aşırı derecede değerlenmesi ve bankacılık sektöründe oluşan döviz krizlerinin oluşmasıyla devam etmektedir.

Er (2011) regülasyon modeli tekniğini kullanarak finansal sistemin cazibesinden ve kriz sebeplerinden bahsetmektedir. Finansal piyasalarda kriz yaşanmasının sebepleri arasında liberalleşmeden sonra gerçekleştirilen özelleştirmeler deregülasyon çalışmalarından sonra gerçekleşen asimetrik bilgiler ve piyasalarda yaşanan başarısızlıklardan kaynaklanmaktadır.

Delice (2013) teorik gözlem tekniğini kullanarak finansal krizlerin sebebi olarak küreselleşmeden bahsetmektedir. Küreselleşme sebebiyle finansal sistemler

uluslararası alanda birbirlerine entegre olmuş durumdadırlar. Akbulut (2010) teorik gözlem tekniğini kullanarak finansal krizlerin tetikleyicilerinden bahsetmektedir. Son finansal krizi faiz hadlerinin en düşük seviyede olması nedeniyle gayrimenkul değerlerinde değişim olmayacağı kanısı tetiklemiştir.

Aybar ve Özgöker ve Akma (2009) teorik gözlem tekniğini kullanarak son meydana gelen 2008 finansal krizinin etkilerine temas etmektedir. Talep düşmesi meydana gelmiş ve işsizlik oranlarında ciddi artışlar meydana gelmektedir. Bu durum toplumsal etki olarak da değerlendirilebilmektedir. Yaprak(2009)teorik gözlem tekniğini kullanarak finansal krizlerin istihdama etkisi ve verdiği hasarlara değinmektedir. Finansal krizlerin en büyük etki ettiği nokta istihdam noktası olarak gözükmektedir.

Yücel ve Kalyoncu (2010) teorik gözlem tekniğini kullanarak finansal krizlerin ekonomi üzerine bıraktıkları etkilerine temas etmektedir. Aynı zamanda krizin derinliğine de dikkat çekmektedirler. Finansal krize derinlik kazandıran etkenlerden biride küreselleşme döneminde ortaya çıkan ve bütün dünyayı saran teknolojidir. Bu nedenle para ve finans kurumları olası kriz ortamında reel sektöre göre daha çabuk etkilenmekte ve daha çabuk refleks kabiliyeti de bulunmaktadır.

Fırat ve Aydın (2013) teorik gözlem tekniğini kullanarak küreselleşmenin krizlerdeki rolünden bahsetmektedir. Finansal alanda küreselleşmenin etkisiyle gerçekleşen değişken yapı krizi tetikleyen olgulardan olmaktadır.

Bocutoğlu ve Ekinci (2009) teorik gözlem tekniğini kullanarak küresel krizle meydana geldiğinde gerçekleştirilen faaliyetlere göz atmaktadır. İlk gerçekleştirilen müdahale para politikası olmaktadır. Daha sonraki süreçlerde bu müdahalenin bir etkisi olmadığı saptanmaktadır. Bu sebeple de maliye politikası uygulanmaya başlanmaktadır. Erol ve Erol (2015) teorik gözlem tekniğini kullanarak gelişmekte olan ülkelerin küresel kriz sürecinde merkez bankalarının politikalarından söz etmektedir. Merkez bankalarının para politikaları genişleyici nitelik taşımaktadır. Para piyasaların da yan etkisi bulunmaktadır. Ekonomi politikasının ucuz para piyasasına kapılma riskini doğurmaktadır.

Şimşek (2008) teorik gözlem tekniğini kullanarak finansal krizlerle mücadeleden bahsetmektedir. Bu kapsamda maliye politikası araçlarının uygulanması gerektiğini

vurgulamaktadır. Aras ve Öztürk (2011) teorik gözlem tekniğini kullanarak finansal krizlerin neden olduğu köklü değişkenlerden bahsetmektedir. 1 Temmuz 2002 tarihinde, küreselleşmenin de etkisiyle AB ortak birimi olan Euro'ya geçmişlerdir. Gerçekleşen bu değişimden sonra AB üyesi ülkeler maliye politikalarını ellerinde tutmalarına rağmen para politikalarını AB'nin organlarına bırakmaktadırlar.

Engin ve Yeşiltepe (2009) teorik gözlem tekniğini kullanarak Euro'ya geçen AB ülkelerinde ki olumsuz gidişattan söz etmektedir. Euro'ya geçen ve olumsuz sonuçlar alan AB ülkeleri ortaya konulan para politikalarını uygulamamışlardır. Bu duruma karşılık AB ise gerçekleştirilen para birliğinin sürdürülebilirliği için birtakım kriterler ortaya koymaktadır. Bu kriterler ise Maastricht kriterleri denmektedir. Bahsini ettiğimiz bu kriterler daha önce de söylemiş olduğumuz 2002 tarihinden önce yayımlanmıştır ve uyum sağlamayan ülkelere ise yaptırımlar uygulanması kararlaştırılmıştır.

Öniş ve Kutluay (2012) teorik gözlem tekniğini kullanarak 2008 finansal krizinden sonra Avrupa'daki ekonomik birliğe temas etmektedir. Gerçekleştirilen ekonomik birlik, 2008 küresel krizinden sonra Avrupa'yı daha çok zor duruma düşürmektedir. Genel itibariyle finansal kriz AB ülkelerinin sorumsuz politikalarından kaynaklı yaygınlık kazanmaktadır. Altay ve Çelebioğlu (2015) regresyon tekniğini kullanarak ülkemizde iç ve dış kaynaklı birçok sebepten kriz meydana geldiğini belirtmektedir. Bunun en ağır sonuçlar doğurana 2001 krizine temas edilmektedir. Uluslararası ticarete yüksek katma değere ve teknolojiye sahip ülkeler belirleyici rol üstlenmektedir. Bu ülkelerin küresel pazarlarda ileri düzeyde olmalarından dolayı para politikaları sağlam temeller üzerinde olmaktadır. Bu durumda ithalat maliyetlerini minimize etmektedir.

Ayaz (2016) teorik gözlem tekniğini kullanarak krizlerin sektörlere etkisinden bahsederken, turizm sektörünü incelemektedir. 1994 ekonomik krizi, Kasım 2000 ekonomik krizi, 2001 krizi ve 2008 küresel krizi incelenmiştir. Yapılan çalışmaya göre; uluslar krizler dış aktif turizme etkisi olumlu olarak seyir etmektedir. Küresel krizlerin ise Türkiye'deki turizme etkisi olumsuz seyir etmektedir. Konak ve Kendirli (2014) GARCH tekniğini kullanarak küresel finansal krizin Türkiye'de borsaya etkileri incelenmektedir. Buna göre 2005 ve 2012 tarihleri arasında BIST 100 endeksi haftanın günleri olarak incelenmektedir. Yapılan çalışmada küresel finansal

krizin borsaya olumsuz etkilerinin yansımalarının yanı sıra aynı zamanda günler arasında istikrarı da olumsuz yönde etkilediğine değinilmektedir.

Bayar ve Kılıç (2014) betimsel analiz tekniğini kullanarak küresel krizin bankacılık sektöründe bir başka alt işlev dalı olan bireysel emeklilik sistemine etkilerini değinmektedir. Çalışma Türkiye'yi kapsamaktadır. Küresel ekonomik kriz Türkiye'de bireysel emeklilik sistemini olumsuz yönde etkilemektedir. Bireysel emeklilik fonlarının toplam net varlık değerindeki artışı azalmaktadır. Aynı zamanda hisse senedi ağırlıklı emeklilik fonları da getiri sağlamamaktadır.

Çatal (2014) 2008 küresel krizinin otomotiv sektörüne olan etkilerine değinmektedir. Bu çalışmada BIST'te işlem gören firmalar temel alınmaktadır. Kriz nedeniyle firmaların finansman giderleri artmaktadır. Aynı zamanda likidite oranlarında düşen firmaların, net işletme sermayelerinin de azalmasına sebep olmaktadır. Bunun yanında kârlılık oranlarının da azalış göstermesi gibi problemler nedeniyle firmalar bu krizden olumsuz yönde etkilenmektedir.

Göker (2013) teorik gözlem tekniğini kullanarak 2008 küresel krizinin Türkiye'de maliye politikalarına etkisinden bahsetmektedir. Küresel kriz sonrası maliye politikalarına ağırlık verilmiştir. Bu maliye politikaları üç farklı şekilde gerçekleşmiştir. İlk olarak krizden sonra 1929 Büyük Buhran dönemindeki tecrübeler göz önünde bulundurularak canlandırma paketleri gerçekleştirilmiştir. İkinci maliye politikası ise 2010 yılında kamu borçlarının artması nedeniyle kemer sıkma politikaları olarak hayat geçirilmiştir. Bu iki politikalarda uluslararası ekonominin krizden yeni çıkması nedeniyle düşük seviye iyileştirme hareketi etkisinde kalmıştır. Üçüncü maliye politikası ise düşük büyüme oranları sebebiyle sıkı vergi politikası etkisiyle daha fazla daralma ihtiyacı yaşanmaktadır. Mali tuzaktan endişesi nedeniyle de ekonomi tehdit altındadır.

Torun ve Özdemir (2015) VZA modeli tekniğini kullanarak 2008 finansal krizlerinin Türk Bankacılığına etkisini incelemektedirler. Türkiye'de bankacılık sektöründe krize dirençli olanlar yerli bankalar olarak göze çarpmaktadır. Bu minvalde yerel bankalar etkinliklerine devam ederken yabancı bankaların etkinlikleri olumsuz yönde krizden etkilenmektedir. Selimoğlu ve Orhan (2015) oran analizi ve diskriminant analizi kullanarak finansal başarısızlığı sektörel olarak incelemektedirler. Bu minvalde BIST'te işlem gören tekstil sektöründeki firmalar değerlendirme

kapsamına alınmaktadır. Belirtilen sektörde 27 işletme bulunmasına karşın, 25'i işlem kapsamına alınmaktadır. İşletmelerin 14'ü finansal açıdan başarısız konumda bulunmaktadır. Finansal açıdan başarılı olan işletmelerin sayısı ise 11'i geçmemektedir. Kılıç v.d. (2013) teorik gözlem tekniğini kullanarak 2008 küresel krizinin Türkiye'nin lokomotif sektörlerinden inşaat sektörüne olan etkisi değerlendirilmektedir. Bu kapsamda bakıldığı zaman konut talebi ve konut arzı arasındaki denge 2006 yıllarında kaçırılmıştır.

Topaloğlu (2014) TOPSİS modeli tekniğini kullanarak Türkiye'de krizlerin metal eşya ve makine sektörüne olan etkisini incelemektedir. Finansal krizden etkilenen firmalar sektörde dalgalanmaya sebep olmuştur.

Özdemir (2013) anket modeli tekniğini kullanarak 2008 küresel krizinin Türkiye'de reel sektöre etkilerini incelemektedir. Araştırma kapsamında Malatya 1. Organize Sanayi Bölgesi ve 2. Organize Sanayi Bölgesi analiz edilmiştir. Buna göre reel sektör dış ticaretin daralması ve üretimin azalması buna mukabil kapasite kullanım oranlarında azalış gerçekleşmektedir. Aynı zamanda ekonomik küçülerek işsizlik artmıştır. Tüketici memnuniyeti de bu dönemde azalış kaydetmektedir.

Özgüven (2011) TOPSİS modeli tekniğini kullanarak küresel krizin sektörel etkilerine temas etmektedir. 2008 küresel krizi gerçekleştiğinde Türkiye'de perakendecilik sektöründe bir daralma meydana gelmemiştir. Oktar ve Dalyancı (2010) probit modeli tekniğini kullanarak Türkiye'deki finansal krizlerin sebeplerini incelemektedir. Türkiye finansal krize her zaman açık konumda olmasıyla dikkat çekmektedir. Bunun nedenleri olarak da finansal açığı, sorunlu iç ve dış finansal koşullar altında olması sebep olarak gösterilmektedir. Kaya ve Gülhan (2010) VZA modeli tekniğini kullanarak finansal krizlerin sektörel olarak etkilerine göz atmaktadır. BIST'e kayıtlı olan metal eşya ve makine sektörlerine ait farklı sektörlerden 25 firma üzerine yapılan çalışmada, krizden önce ve sonraki 3 aylık performansların değerlendirilmesi yapılmaktadır. Türkiye'de işletmeler krizden önce kaynaklarını daha efektif bir kullanım durumundadır.

Marangoz ve Uluyol (2010) anket modeli tekniğini kullanarak Türkiye'de krizin sebeplerine değinmektedir. Bir ekonominin gelişmesini sağlayan temel faktörlerden biride tüketimdir. Fakat ülkemizin ekonomisi gelişmekte olan ekonomi olması sebebiyle yeterli düzeyde harcamalar meydana gelmemektedir. Ezer(2010)teorik

gözlem tekniğini kullanarak Türkiye ekonomisini etkileyen küresel krizlerden söz etmektedir. Türkiye ekonomisini etkileyen en önemli küresel krizlerden biride 1929 yılında gerçekleşen ekonomik buhrandan kaynaklanmaktadır. Batırel(2008)teorik gözlem tekniğini kullanarak krizin Türkiye'ye ve dünyada etkilerini kıyaslamaktadır. Özellikle 2001 yılında gerçekleşen krizden sonra Türkiye'nin sağladığı tecrübenin etkisiyle, bankacılık sektöründe dünya krizi ile aynı şekilde etkilenmemektedir.

Özdemir ve Keskin ve Özüdoğru (2011) teorik gözlem tekniğini kullanarak krizin Türkiye'de sektörel etkilerini incelemektedir. Sektörel anlamda bakıldığı zaman ilk dikkat çeken tarım sektörü olmaktadır. Çelik ve Direkçi(2013)ADF modeli tekniğini kullanarak Türkiye'deki krizlerin tarihçelerine dikkat çekmektedir.

Yıldız ve Durgun (2010) teorik gözlem tekniğini kullanarak 2008 küresel krizinin Türkiye'de turizm sektörüne etkisini değerlendirmektedir. Gerçekleşen istihdam daralmasından sonra en büyük etki turizm sektöründe meydana gelmektedir.

Özsuca (2003) teorik gözlem tekniğini kullanarak uluslararası rekabetlerden kaynaklı Türkiye ekonomisinde krizler meydana gelmesinden bahsetmektedir. Küreselleşmeden sonra gerçekleşen ülkeler arası rekabette özellikle iş gücü ücretlerinin dibe vurması gelişmekte olan ülkeleri yoğun etki altında bırakmaktadır.

Murat ve Mısırlı (2012) anket modeli tekniğini kullanarak krizin reel sektöre etkisine göz atmaktadır. Türkiye'de gerçekleşen krizden en çok KOBİ'ler etkilenmektedir.

Gerni v.d. (2005) regresyon modeli tekniğini kullanarak Türkiye'de krizlerin meydana gelişi ve politik sebeplerini incelemektedir. Bu kapsamda liberal ekonomi sebebiyle gerçekleşen kırılgan döviz kuru ve faiz oranı yapısından kaynaklanmaktadır.

Ay ve Karaçor (2006) teorik gözlem tekniğini kullanarak küresel krizlerden sonra Türkiye'de gerçekleşen büyüme oranlarına temas etmektedir. Sürdürülebilirliğin devamı için gelişimi tamamladık yetisine kapılmadan istikrarı koruyarak gerekli adımları atmaya ve yapısal düzenlemeleri yapmaya devam edilmesi gerekmektedir.

Öztürk ve Gövdere (2010) teorik gözlem tekniğini kullanarak Türkiye ekonomisinin 2008 küresel krizinden ithalat ve ihracat olarak etkilerinden bahsetmektedir. Türkiye ekonomisi için temel sorun ihraç pazarlarında gerçekleşen daralmadan kaynaklanmaktadır. Bu dönemde sadece petrol ihracatı yapan ülkelere gerçekleştirilen ihracat oranlarında bir daralma meydana gelmemiştir. Oğuz (2011)

teorik gözlem tekniğini kullanarak 2008 krizinde Türkiye Devleti'nin izlemiş olduğu politik stratejiden bahsetmektedir Türkiye Devleti sermaye ile yakın ilişkiler kurarak sanayileşme ve istihdam politikalarını yönlendiren bir rol üstlenmektedir. Apak ve Yılmaz(2012)teorik gözlem tekniğini kullanarak 2008 Küresel krizine karşı alınan önlemlerden bahsetmektedir. Likidite sorununu minimum düzeye indirmek hedeflenmektedir. Diğer bir yandan da Türkiye iç talebi arttırarak, ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek ve nihai olarak da işsizlik sorununa çözüm getirmek istemektedir.

Alpaslan (2012) teorik gözlem tekniğini kullanarak Türkiye'ye yakınlığıyla bilinen ve uzun zamandır politik sorunların en derin haliyle mücadele eden Suriye krizinin yansımalarından bahsetmektedir. Reel sektöre etkisi Suriye'ye mal satan firmalara olmaktadır. Arap dünyasında ihracat yapan firmalar da etkilenmektedir. Çiçek v.d.(2010) regresyon modeli tekniğini kullanarak Türkiye'de borçlanmanın maliye politikası kullanarak gerçekleştirilmesinden bahsetmektedir. Dış borçlanmada artış olduğu zaman GSYİH'ye oranı negatif olarak gerçekleşmektedir. Eğer bu borçlanma iç borçlanma ise GSYİH'yı pozitif olarak etkilemektedir. Selçuk(2010)teorik gözlem tekniğini kullanarak politik etkilerinden bahsetmektedir. Diğer ülkelere göre bankacılık sistemi sağlam temeller üzerine oturtulan Türkiye'de dış kredi bağlantılarında da daralma olmasının etkisiyle sorunlu kredilerin oranı yükseliş göstermektedir.

Alptekin (2009) teorik gözlem tekniğini kullanarak 2008 krizinin finansal etkilerinden bahsetmektedir. Uluslararası alanda tarihin en yüksek işsizlik oranlarına ulaşıldığı krizde ülkemizde de aynı şekilde etkileri olmaktadır. Bu anlamda reel sektör için teşvik yasaları çıkarılmaktadır. Finansal piyasaların önündeki tıkanıklığı açmak için bankacılık sektöründe yapısal düzenlemeler gerçekleştirilmektedir.

Yanar ve Kerimoğlu (2011) Johansen eş bütünleşme nedensellik analiz modeli tekniğini kullanarak 2008 küresel krizinin finansal anlamda etkilerinden bahsetmektedir. 2008 krizi Türkiye ekonomisinde büyümeye yönelik olumsuz etki oluşturmaktadır. Yapılan analiz sonuçlarında yeterli büyümenin gerçekleşmemesi enerji tüketimine hem de cari açığa etki etmektedir. Sevinç (2013)Granger analiz modeli tekniğini kullanarak Türkiye'de krizlerin dövize etkisinden bahsetmektedir.

Türkiye’de krizden dolayı dövizde oynamalar meydana gelmektedir. Büyükşalvarcı (2011) ampirik analiz modeli tekniğini kullanarak 2001 ve 2008 krizlerinde BIST’e kayıtlı imalat firmalarının performanslarından bahsetmektedir. Yapılan araştırmada iki kriz döneminde de hisse senedi oranlarının, piyasa değeri oranlarının getirileri arasında pozitif bir ilişki olduğu dikkat çekmektedir. Bu da firmaların reel ve finansal anlamda etkileri arasında bir farklılık olmadığını göstermektedir.

Korkmaz ve v.d. (2010) düzeltme etkisi modeli tekniğini kullanarak Türkiye ekonomisiyle finansal kriz arasındaki ilişkiyi kurmaktadır. Türkiye ekonomisi finansal krizlere açık bir konumdadır. Bunun sebebi olarak da Türkiye ekonomisinin açık bir ekonomi olmasından kaynaklanmaktadır.

Literatüre bakıldığında kriz, ekonomi ve Türkiye’ye etkileri genel olarak yüzeysel bir görüntü çizmektedir. Çalışmanın farklılığı burada ortaya çıkmaktadır. Bölümün başından ele alınacak olursa finansal serbestleşme ve küreselleşmenin tanımları, çalışmada ayrıca yapılmaktadır. Daha sonra tekrar literatüre bakıldığında uluslararası alanda, küresel krizin etkileri aynı düzeyde devam etmektedir. Ülkeler hakkında yeterli bilgiler verilmemektedir. Çalışmada gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkeler ayrıca ele alınmaktadır. Bunun yanında gelişmiş ülkelerin sürükleyici ekonomileri ve gelişmekte olan ülkelerin sürükleyici ekonomileri belirlenerek finansal serbestleşme süreci ele alınmaktadır.

Aynı zamanda finansal serbestleşme süreci ülkesel olarak ele alınarak kat ettiği yol incelenmektedir. Krizlerin belirginleşmesinde veya krizlerin meydana gelmesinde risklerin payını göz ardı etmemek gerekmektedir. Risklerinde çeşitleri vardır ve hemen her ekonomi de ortaya çıkmaktadır. Literatürde risklere çok fazla değinilmese de çalışmada risk kavramı ele alınmaktadır. Aynı şekilde finansal krizler ve riskler, çeşitlerine kadar ayrılarak incelenmektedir. Gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkelere göre de süreç ayrıca değerlendirilmektedir. Bu şekilde finansal krizlerin yönetiminden bahsedilmektedir. Gerçekleştirilen bu kısım literatürde bulunmamaktadır.

Diğer bir yandan finansal serbestleşme sürecinin ekonomilere olan getirileri II. Dünya Savaşı’ndan itibaren incelenmektedir. Özellikle bu dönemlerde meydana gelen politik gelişmeler ve bu politik gelişmelere karşı oluşan krizler ekseninde

küresel anlamda kurulan kurum ve kuruluşları ayrıca değerlendirilmektedir. Kurulan kurumların amaçları ve işlevleri belirtildikten sonra dünya ekonomisinde meydana gelen olumsuz durumlara karşı göstermiş olduğu reflekslerde belirtilmektedir. Belirtilen bu durumlar çalışmanın bir sonuca varması hususunda katkı sağlamaktadır. Devam eden yazında bundan sonraki bölüm olan son bölümde de aynı şekilde finansal serbestleşme sonrası gerçekleşen ekonomik ve politik krizler değerlendirilmektedir. Gerçekleşen bu krizlerin Türkiye ekonomisine etkileri literatürden farklı olarak incelenmektedir.

5. FİNANSAL SERBESTLEŞME SONRASI KRİZLERİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİSİ

Finansal serbestleşme sonrasında dünyada ve Türkiye’de birçok gelişme meydana gelmiştir. Çalışmanın bu kısmında değişen ekonomik sistem sonrası meydana gelen uluslararası krizler ve bu krizlerin Türkiye ekonomisine etkileri değerlendirilmektedir. Bu anlamda aynı zamanda 1980 sonrası dönemde Türkiye’de politik ve sosyal olarak da birçok gelişmeler meydana gelmektedir. Bu kapsamda ilk önce Türkiye’de küreselleşme öncesi meydana gelen krizler değerlendirme kapsamına alınarak ortak veya benzer noktalarına dikkat çekilmektedir. Daha sonra dünyada küreselleşme öncesi gerçekleşen krizlerde ABD, İngiltere ve Fransa ekonomileri değerlendirilmektedir. Aynı zamanda finansal serbestleşme sonrası krizlerden de 1990 yılından sonra meydana gelen ve uluslararası etkiye sahip olan Avrupa krizi, Latin Amerika krizi, Rusya ve Brezilya krizi ve Türkiye krizi değerlendirilmektedir. Türkiye ekonomisi uluslararası alanda bu krizlerden etkilendiği gibi bahsedilen dönemlerde gerçekleşen politik bunalımlardan da geçmiştir. Bu sebeple 27 Mayıs 1960 İhtilâli ile başlayan politik bunalım süreci daha sonra 22 Şubat 1962 Darbesi, 12 Mart 1971 Muhtırası, 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi, 28 Şubat 1997 Süreci, 27 Nisan 2007 E-muhtırası, 15 Temmuz 2016 Askeri Darbe Girişimi gibi gelişmelerde bu bölümde değerlendirilmektedir. Böylelikle meydana gelen bu gelişmelerin ekonomiye olan etkileri makro ölçekte analiz edilmektedir.

5.1. Türkiye’de Küreselleşme Öncesi Krizlere Genel Bakış

Türkiye’de küreselleşme meydana gelmeden önce gerçekleşen krizler yüzeysel anlamda bu kısımda değerlendirilmektedir. Tarihçesi olarak çalışmamızın birinci bölümüne Türkiye’deki krizlerden bahsedilmektedir. Kriz tarihçesi Osmanlı döneminden itibaren ki süreci kapsamaktadır. Bu bağlamda dikkati çeken ilk kriz 1929 Ekonomik Buhranı olmaktadır. Küresel nitelik taşıyan krizin meydana gelmesiyle Türkiye ilk defa krizle tanışmıştır. ABD’de üretim ve çalışmanın tam kapasiteyle devam etmesi sebebiyle öngörülememiştir ve iktisatçılar tarafından krizin nedeni olarak ortak bir görüş belirtilememiştir. Türkiye ekonomisine etkisi ise ödemeler bilançosu açıkları olarak dikkat çekmektedir. Aynı zamanda paranın değer

kaybetmesine de neden olmaktadır (Darıcan, 2013: 42). Türkiye’de finansal sektör krizden etkilenmemiştir. Çünkü bu dönemde Türkiye’de borsa bulunmamaktadır. Bu nedenle de Avrupa’da da yükselen faşizm nedeniyle devletçi politikalara geçilmektedir. Krizden önceki dönemde dışa açık ekonomi ile ithalat ve ihracat eksenli bir büyüme hedefleyen Türkiye bu anlamda hedeflerinden de uzak kalmaktadır (Aracı, 2010: 20-21).

Tablo 12: 1929 Krizi sürecinde Türkiye’de İthalat-İhracat oranları (milyon TL)

YIL	İHRACAT	İTHALAT
1923	84	144
1928	173	223
1929	154	256

Kaynak: (Aracı, 2010: 20-21)

Tablo 12’de gösterildiği gibi ihracat oranlarında 1923 ile 1928 yılları arasında artış gözlemlenmektedir. Fakat 1928-1929 yılları arasında düşüş meydana gelmektedir. Bu durum 1929 ekonomik buhranının etkilerini göstermektedir. Aynı zamanda ithalat oranlarında ise artış devam etmektedir. Türkiye ekonomisine ithal ikameci etkisi bulunmaktadır.

1946 yılına gelindiğinde Hasan Saka hükümeti döneminde bir diğer ekonomik kriz ile karşı karşıya kalınmaktadır. Bu süreci idrak edebilmek için Türkiye’nin önceden edindiği borçlarına göz atmak gerekmektedir. 1939 yılında Türkiye’nin dış borcu döviz cinsinden 236 M\$ bandında hesaplanmaktadır. Yıl 1940’a geldiğinde İngiltere ve Fransa’dan 164 M\$ imtiyaz gerçekleştirilmektedir. Devam eden süreçte ise 1942’de 100 milyon mark Almanya’dan borç sağlanmaktadır. Sürecin sonuna gelindiğinde ise tarih 1945’i göstermekteydi ve Türkiye’nin toplam dış borcu 439 M\$ bandına artış göstermektedir. II. Dünya Savaşı’nın etkisiyle de artan asgari masraflar ekonomik büyümenin önünü tıkamaktadır. TL’nin de yüksek oranda değerlenmesiyle birlikte ekonomik büyüme bu durumdan gittikçe daha olumsuz etkilenmektedir. Bu yaşanan gelişmelerden sonra 1946 yılında devalüasyon gerçekleştirilmiştir. Yapılan devalüasyon sonrasında dış borç, kurunda etkisiyle yerli parayla 707 milyon liraya yükseliş göstermiştir. 1946 yılı krizinin sebep ve etkisi bu şekilde gerçekleşmiş bulunmaktadır (Karabıçak, 2000: 53).

1954 ve 1958 yılları arasındaki dönemde ekonomik kriz meydana gelirken Adnan Menderes yönetiminde hükümet etmektedir. Bu dönemde gerçekleşen ekonomik krizler dış ticaret açıkları ve döviz yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Süre gelen kriz ortamından kurtulmak için ise 1947 yılında Türkiye'nin üye olduğu IMF istikrar politikaları uygulanmaktadır (Karabıyık ve Uçar, 2010: 41).

Ekonomik krizlerden bir diğeri olan 1969 ekonomik krizi dikkat çekmektedir. Fakat bu dönemi 1970 ve 1980 dönemi olarak değerlendirmek gerekmektedir. Bu dönemde iki büyük petrol krizleri meydana gelmiş devalüasyonlar gerçekleşmiş ve ödemeler dengesinde meydana gelen bozukluklar, dış borç sorununun çözümsüzlüğüne sebebiyet vermektedir. Yurt içi tasarruflarda ve ihracatta ki oranların düşüşte olması sebebiyle 10 Ağustos 1970 tarihinde tekrar bir devalüasyon gerçekleştirilmiştir ve bahsettiğimiz on yıllık süreç bu şekilde başlamaktadır. Gerçekleşen son devalüasyondan sonra 1 Dolar, 9 TL iken, 14.85 TL'ye artış göstermektedir. Devam eden süreçte ise 1974 yılında birinci petrol krizi meydana gelmiştir. Petrol şoku sebebiyle ödemeler dengesinden bozulmalar meydana gelmiştir. Yurtdışında çalışan Türk işçileri sayesinde gerçekleşen döviz girişi ise bu anlamdaki etkiyi hafifleten sebeplerden olmaktadır (Karabıçak, 2000: 54-55).

İkinci petrol krizi ise 1978 yılında meydana gelmiştir. Gerçekleşen ikinci petrol krizi, doğrudan gelirlerimize etki etmektedir. Gerçekleştirilen ihracat gelirlerinin büyük bir kısmı petrol ithalatına gitmektedir. Aynı zamanda Kıbrıs Barış Harekâtı sebebiyle ABD tarafından ülkemize konulan ambargonun etkisiyle de ihracatımızda bu dönemde düşüşler gözlemlenmektedir (Temiz, 2010: 72).

Türkiye'nin bulundurduğu rezervlerin beklenenden daha kısa sürede tükenmesi ve uluslararası mali kuruluşların yardımlarına son vermeleri kriz ortamından daha zor duruma düşülmesine sebep olmaktadır. İlerleyen süreçte gelişmeler bu şekilde devam edince Türkiye uluslararası özel sermaye piyasalarına başvurarak borçlanmaktadır. Fakat ödemeler zamanında ve gününde gerçekleştirilememiştir. Üst üste gelen bu gelişmeler sebebiyle 1977 yılında Türkiye tarihindeki en büyük dış ödemeler krizi meydana gelmiştir. Meydana gelen gelişmeler sonrasında döviz ve dış ödemelerdeki bozulmaların etkisiyle Türkiye birkaç sente muhtaç duruma düşmektedir. Bu dönemde dar boğazdan çıkmak için IMF ile stand-by anlaşması yapılmak

istenmektedir. Hedeflenen ise kamu istihdamının aşağı çekilmesi, KİT'lere zamlar ve dış ödemeler dengesinin sağlanmasıdır. Siyasi krizler sebebiyle ise bu hedefler gerçekleştirilememiştir (Karabıçak, 2000: 54-55).

5.1.1. 27 Mayıs 1960 İhtilâli

Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduktan sonra gerçekleşen ilk darbe olarak dikkat çekmektedir. Bu tarih aynı zamanda Türkiye'nin darbelerle tanışma tarihi olarak değerlendirilmektedir. Adnan Menderes dönemi incelenirken ilk önce ekonomik problemler ve politik sorunlar değerlendirilmektedir. Daha sonra Türkiye'de gerçekleşen ilk darbe girişimi değerlendirme kapsamına alınmaktadır. Bu dönemde ilk olarak 1950-1953 yılları arasında pahalılıktan söz etmek mümkün gözükmektedir. Kore Savaşı'nın muhtemel etkileriyle birlikte tarımda fiyatlar artış göstermektedir. Bu durum aynı zamanda ülkeye önemli ölçüde döviz girdisi sağlamıştır. Fakat yabancı sermaye girişlerinin beklenen oranda gerçekleşmemesi ve cari açığın kısa vadeli planlamalarla kapatılması yönünde belirlenen hedefler ile birlikte dış borç alımında meydana gelen sıkıntılar cereyan etmektedir. Bu durumda ekonomik problemlerin derinleşmesine sebep olmaktadır. 1954 yılın da ekonomik kriz kendini göstermeye başlamaktadır. Bu dönemde Türkiye borçlanma hususunda bütün kalemleri değerlendirerek her çeşit borca girmiş bir ülke konumundadır. Bu durum da Avrupa Ödeme Birliği'nde Türkiye'yi en borçlu ülke olarak göstermektedir. Bu dönemde borcu 233,9 milyar dolar olarak belirtilmektedir. Meydana gelen bu durumlar sebebiyle eskiye nispeten, kolay dış borç finansmanı elde edemeyen Türkiye'de reel piyasalarda, ekonomik göstergelerin etkisiyle bozulma meydana gelmiştir. Aynı zamanda seçim sebebiyle tarımsal ürünlere yüksek fiyatlar belirlenmesi de enflasyonun yükselmesine sebep olmuştur. Devam eden süreçte dış ticaret açığı artarak, ödemelerde gecikmeler ve sorunlar meydana gelmiştir. Piyasalarda daralma meydana gelerek, kara borsa ivme kazanmıştır. Döviz ithalatı da aynı şekilde artış göstermiştir. Bu dönemde Demokrat Parti'nin ekonomik formül olarak liberal bir anlayış göstermesinden dolayı ithalatın önündeki engeller tamamen kaldırılmıştır. Fakat bu durumda ithalatın yüksek ivme kazanarak ihracatında olumsuz ivme ile seyir etmesi sebebiyle cari açığın artmasına neden olmaktadır. Aynı dönemde tarımda düşüş göstermesiyle döviz darlığı meydana gelmiştir. Türkiye uluslararası kuruluşlardan yardım talep etmiştir fakat bu kuruluşlar istikrar

programlarını dikta ettikleri için bu dönemde ilerleme kat edilememiştir (Demir, 2009: 326-327).

Devam eden süreçte Başbakan Adnan Menderes ABD ve Japonya gibi ülkelerden yardım talebinde bulunmuştur fakat bu konuda talep reddedilerek muvaffak olunamamıştır. 4 Ağustos 1958 yılında Türkiye IMF ile içerisinde istikrar şartnamelerinin de olduğu bir program anlaşması hususunda uzlaşmaya varmıştır. Bu durumda yardım talep edilen ülkelere gerekli yardımın bulunamamasından kaynaklanmaktadır. Anlaşma gereği Türk Lirasının dolar karşısındaki değeri; 2.80 liradan, 9.02 liraya düşürülmüştür. Bu durum paranın %322 devalüasyona uğraması anlamına gelmektedir. 359 milyon dolar yardım alınmıştır ve 700 milyon dolar tutarındaki borçların vadesi ötelenmiştir. Enflasyon oranı ise bu dönemde %20 dolaylarına artış göstermektedir. Meydana gelen bu ekonomik sıkıntılar karşısında Adnan Menderes halkı ve muhalefeti ikna edememiştir. Demokrat Parti bu durumu memleketin bundan önce hiç yatırım almamasından kaynaklandığını belirtmektedir. Fakat yine de meydana gelecek olan 27 Mayıs İhtilâli öncesi Adnan Menderes'in halk desteğini kaybetmesine sebep olmuştur (Demir, 2009: 333-334).

Adnan Menderes döneminde dikkat çeken bir diğer ekonomik gelişme ise Marshall Yardımlarıdır. Türkiye'de farklı kesimler tarafından hala tartışılan bir konu olmasına rağmen Başbakan Adnan Menderes, Türkiye'nin Marshall Yardımlarıyla insanca yaşanılabilir bir refaha geçişi olarak belirtmektedir (Inan, 2002: 329-330).

Adnan Menderes döneminde dış politikaya bakıldığı zaman genel itibariyle ABD ile Sovyetler Birliği arasında bir denge kurulması ve tarafsız kalınması dikkat çekmektedir. Bu iki devletin mücadelelerinde Türkiye aktör olmaktan uzak konumdadır. Fakat bu durum ABD tarafından, Türkiye'nin Moskova'ya yaklaşması olarak da algılanmaktadır. Adnan Menderes'in Moskova'ya ziyareti 27 Mayıs darbesi nedeniyle iptal edilmiştir. Bu durumda darbeye CIA bağlantısı olduğu söylentilerini arttırmaktadır. Aynı zamanda darbenin bildirisi okunurken NATO ve CENTO gibi uluslararası kurumlara olan bağlılığa dikkat çekilmesi de aynı şekilde bu ihtimali kuvvetlendirmektedir (Seydi, 2011: 14).

Ekonomik gelişmeler bu şekilde iken iki politik kriz üstüne gerçekleşmiştir. Kıbrıs Meselesi ve buna bağlı olarak literatüre 6-7 Eylül olayları diye kaydedilen politik krizlerdir. Burada en çok dikkat çeken diğer bir sorun ise Başbakan Adnan Menderes'in geçirmiş olduğu uçak kazasıdır. Kıbrıs sorunu ilk olarak NATO bünyesinde de görüşülmüştür. Meksika delegesinin vermiş olduğu barışçıl öneriyle birlikte devam eden süreçte Yunanistan tarafı, Kıbrıs'ta sadece Yunan hâkimiyetinin gerçekleşmesinin mümkün olmayacağı hususunu kabullenmiştir. Buna mukabil olarak ise batının istediği şekilde Türk-İngiliz-Yunan görüşmesini kabul etmiştir. 1959 yılında Zürih'de Türk-Yunan görüşmeleri gerçekleşmiştir. Başbakan Adnan Menderes 16 Şubat 1959 tarihinde Türk-İngiliz-Yunan görüşmelerini gerçekleştirmek amacıyla, kurmaylarıyla beraber Londra'ya hareket etmiştir. Fakat yoğun sis sebebiyle Başbakanın uçağı havaalanına iniş gerçekleştirememiştir. Bu nedenle Londra havaalanından, Gatwich havaalanına "Sev" adlı uçak sevk edilmiştir. Burada Başbakanın uçağı düşmüştür. Uçaktan Başbakan Adnan Menderes sağ olarak kurtulmuştur fakat Turizm Bakanı Server Somuncuoğlu ve 16 kişi hayatını kaybetmiştir. Aynı şekilde 9 kişi ise yaralı olarak uçaktan çıkmıştır. Bu durum Türkiye'de iktidar ile muhalefet arasındaki politik çekişmelerin yumuşamasına vesile olmuştur. Türkiye'de büyük üzüntüye sebep olan bu olay karşısında Başbakan Adnan Menderes radyo yayını gerçekleştirerek vatandaşlarına seslenmiştir (Konca, 2011: 53-54).

5 Eylül 1955 tarihinde ise Atatürk'ün, Selanik'teki evinin yakınlarında bombalı eylem gerçekleşmiştir. Patlayan bomba basında "Atamızın evine saldırı" şeklinde yer almıştır. İnsanlar sloganlar atarak Taksim meydanına toplanmıştır. Kıbrıs Türk Cemiyeti'nin himayesinde gerçekleşen eylemler büyük bir kitle hareketliliğine sebep olmuştur. Meydana gelen eylemlerde gayrimüslimlere ait olan ev ve dükkânlar yağmalanmıştır. İstanbul'da meydana gelen olaylara şehir dışından da çok sayıda insanlar katılarak destek vermişlerdir. Bu nedenle Beyoğlu, Kâğıthane, Nişantaşı, Şişli, Karaköy, Beyazıt, Kumkapı, Yedikule gibi semtlerde büyük hasarlar meydana gelmiştir. 30 kişilik kışkırtıcı bir grup tarafından gerçekleştirilen olaylarda gayrimüslimlere yönelik olarak gerçekleştirilen yakma, yağmalama olaylarında emniyet güçleri yeterli müdahalede bulunmamıştır (Demir, 2012: 43-44).

26 Mayıs 1960 günü Başbakan Adnan Menderes'in Eskişehir'e ziyaretinde darbenin sesleri gelmeye başlamıştır. Şehre geldiğinde tepkiyle karşılanan Adnan Menderes daha sonra kendisini karşılayacak olan 40 kişilik subayı selamlamak üzereyken biranda o grubun sırtını dönmesiyle birlikte ikinci defa şok olmuştur. Daha sonra konuşma yapmaya morali bozuk çıkan Başbakan Adnan Menderes'in mikrofonunun telleri dahi kesilmiştir. Daha sonra yapılan toplantıda TSK'nın hükümete bağlılığı bildirilmiştir fakat toplantıya katılan subaylardan birkaçı ihtilal çalışmaları arasında yer almaktadır. Onuruna verilen akşam yemeğinde bir subayın kendisine gül uzatmasıyla morali biran düzelen Başbakan Menderes'e daha sonra İstanbul Üniversitesindeki profesörlerin sessiz yürüyüş başlattığı haberleri gelerek tekrar keyfi kaçmıştır. Ertesi günü 27 Mayıs 1960 tarihinde ordu yönetime el koyarak demokrasiye son vermiştir (Yıldız, 2013: 110-111).

27 Mayıs 1960 sabahı TSK tarafından; Demokrat Parti'nin otoriter tutum sergilediği, halkın arasına kin ve öfke gibi duygular oluşmasına neden olarak kardeş kavgasına sebep olduğu aynı zamanda politik anlamda dikta uyguladığı gerekçe gösterilerek yönetime el konulmuştur. Darbenin bildirisini Alparslan Türkeş radyodan okumuştur. Ayrıca gerçekleştirilen darbe askeriye içerisinde emir komuta zincirine göre gerçekleşmemiştir. Düşük rütbeli subaydan oluşan darbeci topluluk "Milli Birlik Komitesi" adını alarak, anayasayı fesih etmiştir. Aynı zamanda Başbakan Adnan Menderes, Cumhurbaşkanı Celal Bayar olmak üzere birçok Demokrat Partinin de tutuklanarak cezaevine göndermiştir. Bir diğer tutuklananlar arasında Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun ve Kore Gazisi Tahsin Yazıcıyı da tutuklamışlardır. Gerçekleşen bu durumda ordu içerisindeki hiyerarşik düzene de bu darbenin karşı olduğunu göstermektedir (Keskin, 2011: 44-45).

27 Mayıs 1960 darbesi daha öncede belirtildiği üzere Türkiye'de gerçekleşen ilk darbedir. Bu anlamda bakıldığında 20 yıl boyunca sürececek olan darbelere ve politik krizlere açılan ilk kapı niteliği taşımaktadır. 27 Mayıs darbesini politik getirileri şu şekilde dikkat çekmektedir; Milli Birlik Komitesi, Anayasa Komisyonu, Yüksek Adalet Divanı, Yüksek Soruşturma Kurulu gibi kurumlar darbe sonrası oluşturulan ve politik gelişmelere yön veren kurumlar olarak dikkat çekmektedir (Kumlu, 2009: 46-47).

Tutuklanan Demokrat Parti yetkilileri, Yassıada'da yargılanmışlardır. 14 Ekim 1960 tarihinde tarihe geçecek olan Yüksek Adalet Divanı kurulmuştur. Duruşmalar 15 Ekim 1961 yılında son bulmuştur. Mahkeme neticesine göre 282 kişinin idamı talep edilmiştir. 31 Kişi ömür boyu hapis cezasına çarptırılmıştır. Geri kalan 418 kişi ise 6 aydan 20 yıla kadar olan değişken cezalara çarptırılmışlardır. Yüksek Adalet Divanından 15 kişinin idamı talep edilmiştir. Bundan sonraki süreçte Milli Birlik Komitesi 3 kişinin idamına karar vermiştir. Başbakan Adnan Menderes, Dış İşleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Maliye Bakanı Hasan Polatkan hakkında idam kararı çıkarılmıştır. 16 Eylül 1961 tarihinde Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın idamı gerçekleştirilmiştir. 17 Eylül 1961 tarihinde ise Başbakan Adnan Menderes'in idamı gerçekleştirilmiştir. 27 Mayıs'tan sonra Demokrat Parti yönetimini olduğu gibi tasfiye eden Milli Birlik Komitesinin hedefinde ikinci sırada siyasilere sonra askeriye içerisinde yaşlı ilerlemiş olan komutanlar gelmektedir. Bu kapsamda 235 general ve 5000 subay emekli edilmiştir. Askeriyedeki değişim gençleşme hareketi olarak karşılansa da, Başbakan Adnan Menderes ve arkadaşlarının idamı Türk milletinin kalbinde izi silinmeyecek bir yara açmıştır. Devam eden süreçte özellikle sıkı yönetimin çekilmesinden sonraki seçimlerde bile Türk milleti, Adnan Menderes çizgisine en yakın olan partilere oy verdiği gözlemlenmektedir (Köse, 2010: 16-17).

Darbenin Türkiye ekonomisine yansımaları olmuştur. Tablo 13'de Başbakan Adnan Menderes dönemine ait ekonominin makro ekonomik göstergeleri ve darbenin yapıldığı yılın ekonomik göstergeleri değerlendirilmektedir.

Tablo 13: 27 Mayıs 1960 Darbesinin Makro Ekonomik Etkileri (%)

YILLAR	BÜYÜME ORANI	ENFLASYON ORANI	İŞSİZLİK	KİŞİ BAŞI GSMH \$
1955	7.9	7.1	7.3	286
1956	3.2	16.9	7.8	322
1957	7.8	18.7	8.2	414
1958	4.5	15.1	8.7	481
1959	4.1	19.5	9.1	583
1960	3.4	5.3	9.6	358

Kaynak: (Küçükaslan, 2007: 69)

Tablo 13’de gösterildiği gibi 1955 yılında %7.9 olarak gerçekleşen büyüme süreci her yıl düşerek 1960 yılında %3.4 olarak gerçekleşmiştir. Enflasyon oranlarında ise her yıl gerçekleşen artış gözlemlenmektedir. İşsizlik oranlarında ise her yıl gerçekleşen artışın yanı sıra kişi başına düşen GSMH’de meydana gelen azalış darbeye giden sürecin makro ekonomik göstergeleri olarak gözükmektedir. Darbe yılında sadece enflasyon oranlarında azalış meydana gelse de, işsizlik, büyüme ve GSMH’de olumsuz tablo devam etmektedir. Aynı şekilde bü

Tablo 14’de ise darbeden sonra Türkiye ekonomisinin temel göstergeleri verilmektedir.

Tablo 14: 27 Mayıs 1960 Darbesinden Sonra Türkiye’de Ekonomik Göstergeler

YILLAR	ENFLASYON (%)	TL/\$ KUR
1961	2,9	9,04
1962	5,7	9,04
1963	4,2	9,04
1964	1,2	9,08
1965	8,1	9,08

Kaynak: (Küçükaslan, 2007: 65)

Tablo 14’de gösterildiği gibi darbeden sonra ekonomi üzerindeki olumsuz bir hava göze çarpmaktadır. 1962 yılında %5,7 olan enflasyon oranları 1965 yılında %8,1 dolaylarına yükselmektedir. Aynı zamanda döviz kurunda artışların devam ettiği gözlemlenmektedir. Bu da bize darbenin etkisinin sonraki dönemlerde makro ölçekte devam ettiğini göstermektedir.

5.1.2. 22 Şubat 1962 Darbesi

27 Mayıs darbesinden sonra sivil hayata geçiş için seçimler yapılmıştır. Fakat ordunun içinde tekrar darbe yapılmasını ve ordunun yönetime el koymasını isteyen bir grup bulunmaktadır. Bu gurubu ise Kurmay Albay Talat Aydemir ve arkadaşları oluşturmaktadır. 1962 yılı Ocak ayında bu taleplerini Genelkurmay Başkanına iletse de ordu içerisinde yüksek oranda reddedildiği gibi aynı zamanda dönemin Genelkurmay Başkanı tarafından da reddedilmiştir. Bütün bu olan bitenlere rağmen darbe isteğinden vazgeçmeyen Talat Aydemir 22 Şubat 1962 yılında ilk müdahale denemesinde bulunmuştur. Harp okulu öğrencileri ve Harp okuluna bağlı bulunan

tanklar Ankara’da başlıca önem arz eden yolları denetim altına almışlardır. Tüm bunlar olup biterken Başbakan İsmet İnönü ve Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel Çankaya Köşkü’nde toplantı gerçekleştirmektedirler. Aynı zamanda Cumhurbaşkanı muhafız alayı da darbeci tarafta duran Fethi Gürcan’ın emrine geçmiştir. Dönemin Başbakan ve Cumhurbaşkanı Hava Kuvvetlerine geçerek orada darbecilere karşı olan mücadeleyi yönetmişlerdir. Üst düzey birçok komutanın destek vermemesinden dolayı darbe girişimi olumsuzlukla sonuçlanmıştır. Talat Aydemir ve arkadaşları başarısız olmuşlardır. Yaşanan tüm bu hadiselerle rağmen Başbakan İsmet İnönü çeşitli mazeretler göstererek darbecileri affetmiştir. Gerçekleştirilen disiplinsiz hareketlerin tekrar etmesi durumunda cezaların verileceğini belirtmiştir (Köse, 2010: 28-29).

Ertesi sene tarihler 22 Mayıs 1963’ü gösterdiğinde Kurmay Albay Talat Aydemir tekrar darbe girişiminde bulunmuştur. Durumun önceden istihbaratını alan İsmet İnönü, ikinci darbe girişimini de bastırmıştır. Aynı zamanda daha önce verdiği sözde duran İsmet İnönü, Talat Aydemir ve Fethi Gürcan’ı idam ettirerek, Harp Okulu öğrencilerini de bir daha geri dönemeyecek şekilde okuldan attırıştır (Köse, 2010: 30). Bu darbe girişiminin ekonomiye etkilerini anlaşılması için o dönemin ekonomik verilerine göz atmak gerekmektedir. Tablo 15’de sektörel büyüme hızlarının durumu belirtilmektedir.

Tablo 15: 1962 Darbesinden Sonra 1963-67 Dönemi
Sektörel Büyüme Oranları (%)

SEKTÖRLER	1963	1967
Tarım	4.2	3.2
Sanayi	12.3	9.7
Hizmetler	6.8	7.9
İnşaat	10.7	8
Ulaştırma	10.5	7.2
GSYİH	6.9	6.4
GSMH	7	6.7

Kaynak: (Küçükaslan, 2007: 67)

Tablo 15’de gözüktüğü gibi darbe girişiminin reel sektörde daralma meydana getirmesine sebep olmuştur. Hemen bütün sektörlerde bir negatif yönlü artış

meydana gelmiştir. Bu durumda bize makro anlamda ekonomide meydana gelen sorunları göstermektedir.

5.1.3. 12 Mart 1971 Muhtırası

1971 muhtırası TSK tarafından Türk siyasetine verilmiş bir ultiatom niteliği taşıyan bir başka politik kriz olarak dikkat çekmektedir. 1969 yılından itibaren dünyada başlayan halk hareketlerinden Türkiye’de etkilenmiştir. Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de öğrenci ayaklanmaları başlamıştır. Değişim taleplerinin en büyük nedeni ise 1961 yılında yapılan Anayasanın kurumsal anlamda gelişim göstermemesinden kaynaklanmaktadır. Söz konusu anayasa yürütmenin faaliyetlerini daraltmaktaydı ve sınırlamalar oluşturmaktadır. 1961 anayasası aynı zamanda yapılaş serüveni nedeniyle de halk nezdinde kabullenilmemiştir. Anayasanın yapılmasında temsilciler arasında bulunmayan çoğunluk 1971 yılına kadar eleştirilerini arttırarak devam ettirmiştir daha sonra değişim talepleri öğrenci ayaklanmalarına neden olmuştur. Bütün dünyada o dönem demokrasi talepleri oluşmasına rağmen Türkiye’de değişim demokrasiden otoriterliğe kaymıştır ve 12 Mart 1971 muhtırası radyodan okunmuştur. Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanları muhtırayı birlikte imzalamışlardır. TSK, hükümetin istifasını istemiştir ve Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlı kalınarak yeni bir yönetimin oluşmasını belirtmiştir. Aynı zamanda TSK, taleplerinin yerine getirilmemesi durumunda ordunun yönetime el koyacağını belirtmiştir (Akıncı, 2014: 66).

Muhtıra okunduktan sonra Bakanlar Kurulu gerçekleşen beklenmedik bu gelişme karşısında istifalarını sunmuşlardır. Daha sonra askerinin belirlediği sivil isim olan Nihat Erim Başbakanlık makamına oturtulmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi fes edilmemiştir. TBMM daha çok askeri müdahaleyi yapanlara, danışma meclisi konumunda işleyiş göstermiştir. Siyasette sol aydınlar muhtıranın verilmesini coşku ve heyecan ile karşılayarak 27 Mayıs darbesi gibi bunun sadece sağcılara yönelik bir operasyon olduğunu düşünmüşlerdir. Fakat aradan çok fazla bir zaman geçmeden bu durumun böyle olmadığı görülmektedir. 12 Mart muhtırasının verildiği gün Çankaya’ya istifasını veren Süleyman Demirel’in yerine Nihat Erim başa getirilmiştir fakat kurulan bu hükümete CHP’nin üye vermesine CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit tepki göstermiştir. Bunun sonucu olarakta istifasını

sunmuştur. Ardından milli şef olarak anılan İsmet İnönü'yü indirerek CHP Genel Başkanlık koltuğuna oturmuştur. Muhtıranın verildikten sonraki süreçleri siyasette bu şekilde krizler meydana gelmesine sebep olmuştur (Kumlu, 2009: 71-72).

Tablo 16'da 1971 askeri muhtıra müdahalesinin Türkiye Ekonomisinin temel ekonomik göstergelerine etkileri gösterilmektedir.

Tablo 16: 12 Mart 1971 Muhtırasının Türkiye Ekonomisine Temel Etkileri

YILLAR	ENFLASYON(%)	TL/\$ KUR	İHRACAT(\$)	İTHALAT(\$)	DIŞ BORÇ (%)	İHRACAT/ GSMH (%)
1970	6,7	10,92	588,5	947,6	1.891,0	3,09
1971	15,9	15,14	676,6	1.170,8	2.177,0	3,92
1972	18,0	14,30	885,0	1.562,6	2.291,0	4,03
1973	20,05	14,28	1.317,1	2.086,2	2.654,0	4,71

Kaynak (Küçükaslan, 2007; 65)

Tablo 16'daki göstergelerden de net olarak anlaşılacağı üzere muhtıranın Türkiye ekonomisine etkileri ağır olmuştur. Muhtıra gerçekleşmeden önce de 27 Mayıs darbesiyle büyük sarsıntı yaşayan Türkiye ekonomisi sivilleşme yoluyla bu durumu üzerinden atmaya çalışırken bu sefer de muhtıra ile karşı karşıya kalmıştır. Görüldüğü gibi 1970 yılında enflasyon %6,7 düzeyinde ve tek hanelerde seyir etmektedir. Fakat muhtıradan sonra yaklaşık sekiz dokuz puan artış göstererek %15,9 bandına ve çift haneli rakamlara ulaşmıştır. Devam eden süreçte enflasyon 1973 seçimlerine kadar %20,5 düzeylerine kadar ulaşmaktadır. Aynı durum ithalat ve ihracatta da gözükmemektedir. Daha çok halk hareketlerinin başlamasına ve ekonomide bozulmalara neden olmaktadır.

5.1.4. 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi

Türkiye ekonomisindeki demokrasiye vurulan en ağır darbelerden biri olarak dikkat çeken bir diğer darbe, 12 Eylül 1980 darbesidir. Etkisi yılları bulan bir politik bunalım olarak değerlendirilmektedir (Kumlu, 2009; 82).

Tablo 17'de 12 Eylül 1980 darbesine giden süreçte Türkiye ekonomisinin temel göstergelerinin yanı sıra darbenin ekonomiye etkisine de değinilmektedir.

Tablo 17: 12 Eylül 1980 Darbesinden Önce ve Sonra Ekonomik Göstergeler

YIL	ENFLASYON (%)	TL/Kur	İHRACAT (M\$)	İTHALAT (M\$)
1975	10,1	14,56	1.401,1	4.738,6
1976	15,6	16,17	1.960,2	5.128,6
1977	24,1	18,09	1.753	5.796,6
1978	52,6	24,63	2.288,2	4.599,0
1979	63,9	35,21	2.261,2	5.069,4
1980	107,2	77,54	2.910,1	7.909,4

Kaynak: (Küçükaslan, 2007; 65)

Tablo 17’de gözüktüğü gibi darbe dönemine kadar olan süreçte ekonomik veriler çok sağlıklı olmaması ve üstüne üstlük olarak da darbe gerçekleşmesi ekonomiyi krize sokmuştur. 1979 yılında enflasyon %63,9 iken 1980 yılında %107,2 gibi iki haneli rakamlardan üç haneli rakamlar yüksek ölçüde artış kat etmiştir. Aynı şekilde de kur oranlarına bakıldığında Türk Lirasında meydana gelen değer kayıplarını gözler önüne sermektedir. Yapılan ihracatta ithalat oranlarını karşılamamaktadır (Akbayır, 2013; 57).

5.1.5. Küreselleşme Öncesi Ekonomi ve Kriz İlişkisi

Ekonomi ve kriz kavramları sadece küreselleşme ve finansal serbestleşme süreçleri meydana geldiğinde ortaya çıkmamıştır. Tarih boyunca ekonomide durgunluk, canlılık ve bunalım süreçleri belirli periyotlarla meydana gelmektedir. Özellikle sanayi devrimi gerçekleştikten sonra bu alanda çalışan pek çok düşünür olmuştur. Fakat bunlar arasında en dikkat çeken ise Shumpeter olmaktadır. Kapitalizmi 1787-1938 yılları arasında değerlendiren Shumpeter, denge halindeki ekonomide yenilik meydana geleceği üzerine görüş beyan etmektedir. Gerçekleşen yenilikten sonra ise dengeden uzaklaşarak ekonomik canlılığın meydana geleceğini savunmaktadır. Bu sebeple de kapitalizmde yeniliğin süreci harekete geçiren olarak nitelenmektedir. Bu bahsedilen olgu iktisadi sürecin birinci aşamasıdır ve ekonomik canlılık sebebiyle fiyatlar ve faiz oranları yukarıya çıkmaktadır. Devam eden süreçte ise iktisadi sürecin ikinci aşamasında geçilmektedir. İkinci safhada yeniliklerde azalışlar meydana gelmektedir ve bu durumda fiyatlar ve faiz oranlarının düşmesine etki

etmektedir. Bu sürecin sonunda da ekonomi durgunluğa bir diğer adıyla dengeye tekrar döner. Durgunluk devam ettiği zamanda ekonomik bunalıma dönüşmektedir. Shumpeter ekonomi ve kriz arasındaki ilişkiyi küreselleşme öncesi dönemi ele alarak bu şekilde açıklamaktadır.

Tablo 18’de küreselleşme öncesi dönemde ekonominin devreleri dönemleriyle birlikte değerlendirilmektedir (Dolunay, 2009; 173).

Tablo 18: Küreselleşme Öncesi Ekonomik Kriz Dönemleri

EKONOMİNİN DEVRELERİ	DÖNEMLERİ
Canlanma	1787-1800
Durgunluk	1801-1813
Bunalım	1814-1827
Yeniden Canlanma	1828-1842
Canlanma	1843-1857
Durgunluk	1858-1869
Bunalım	1870-1884-85
Yeniden Canlanma	1886-1897
Canlanma	1898-1911
Durgunluk	1912-1924-25
Bunalım	1926-1938

Kaynak: (Dolunay, 2009; 174).

Tablo 18’de bahsedildiği gibi ekonomik durgunluklardan hemen sonra bunalım süreçlerine geçilmektedir. 1801-1813 durgunluğundan sonra hemen ertesi süreçte 1814 yılında bunalıma girilmiştir. 1858-1869 durgunluk süreçlerinden sonra da aynı şekilde bunalım süreci gelmektedir. Aynı şekilde 1912-1924 durgunluk dönemlerinden sonra da 1926 yılında bunalım süreci meydana gelmektedir. 1929 Buhranı olarak bilinen sürecin aslında 1926 yılında ilk olarak kendini gösterdiğinin dikkatini çekmektedir. Dikkat çeken bir diğer husus ise durgunluk süreçlerinin 10 ile 13 yıl sürmesidir. Aynı şekilde durgunluktan hemen sonra gelen bunalım sürecinde 10 ile 13 yıl gibi bir süre sürmektedir. Sanayi devriminden sonra başlayan ekonomi ve kriz arasındaki derin ilişkinin gösterildiği yukarıdaki tabloya bakıldığında

Shumpeter'in kapitalizmin hem iç döngüsü hem de krizler ve ekonomi ile ilgili açıkladığı ilişkiyi de nitelemektedir.

Küreselleşme öncesi dönem hakkında ekonomi ve kriz ilişkisine dair bahsedilmesi gereken bir diğer düşünür ise Kondratieff'in görüşleri olarak dikkat çekmektedir. Kondratieff çalışmasında ABD, İngiltere ve Fransa'ya ait fiyat endekslerini değerlendirme kapsamına alarak bir çalışma gerçekleştirmektedir. ABD fiyat endeksi 18. Yüzyıldan itibaren mevcut gözükmektedir. Fransız fiyat endeksi ise 1850'li yılların sonlarından itibaren gözükmektedir. Bu süreçte fiyatlar genel düzeyinde her türlü sapmalar ve dalgalanmalar meydana gelmektedir. 1780 ile 1920 arasındaki dönem incelenmektedir. Buna mukabil olarak fiyatların yükselişindeki ilk uzun dönem 1789-1814 yılları arasındadır ve 25 yılı kapsamaktadır. Bu serüven ilk uzun dönemli yükseliş olarak dikkat çekmektedir. İkinci uzun dönem ise 1849 yılında başlamıştır. Bu dönem 24 yıl sürmüştür ve 1873'te sona ermiştir. Fakat burada dikkat çeken husus ABD'de meydana gelen gelişmeler olmaktadır. İngiltere ve Fransa'dakinden farklı olarak 1866 yılında ABD'de çıkan iç savaş krizin tavana ulaşmasına sebep olmuştur. Meydana gelen politik kriz, ekonomik krizin artışına sebep olmuştur. Bu dönem ise 1873'te son bulmuştur. İkinci uzun dönemin son bulması da aynı şekilde uzamıştır. Bu dönemde kriz ortamının son bulması tam 23 sene sürmüştür ve toplamda ikinci uzun dönemin etkilediği süre 47 seneye tekabül etmektedir. Fiyatlar genel düzeyindeki üçüncü yükseliş dönemi ise 1896 yılında başlamıştır ve 1920 yılına kadar sürmektedir. Bu dönem ise 24 yıl sürmüştür. Fiyatlar genel düzeyindeki bu artış Napolyon Savaşlarının hemen ardından başlamaktadır. 1790-1813 dönemlerinde faiz oranlarında artışlar meydana gelmektedir. Bu dönemde aynı zamanda mal fiyatlarında daralmanın meydana geldiği dönem olarak da dikkat çekmektedir (Aydoğuş v.d. 2009; 4-5).

Burada dikkat çeken hususlardan birisi bu üç dönemin başlangıcına sebep olan yine politik bir kriz olan Napolyon Savaşlarıdır. Aynı zamanda etkileri ise Makro anlamda faizlere yönelik gerçekleşmektedir ve faiz oranlarında artışların meydana gelmesine sebep vermektedir. Bu durumda küreselleşme öncesindeki ekonomi ve kriz ilişkisinde fiyat endeksleri, faizler ve politik gelişmeler krize sebep ve etki olmaktadır.

5.2. Küreselleşme Sonrası Krizler

Bu kısımda küreselleşme sonrası krizler politik krizler ve ekonomik krizler olmak üzere ayrıca değerlendirilmektedir. 1980 yılından sonraki dönemleri kapsayan kriz çeşitlerinde 1992-1993 Avrupa Para Krizi, 1994-1995 Latin Amerika Krizi, 1998 Rusya Krizi, 1999 Brezilya Krizi, 2001 Türkiye Krizi, 2002 Arjantin Krizi, 2008 Küresel Krizi incelenmektedir. Aynı zamanda 27 Mayıs 1960 İhtilali, 22 Şubat 1962 ayaklanması, 12 Mart 1971 muhtırası, 12 Eylül 1980 müdahalesi, 28 Şubat süreci, 27 Nisan 2007 e- muhtırası, 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi politik krizler bölümünde ele alınmaktadır.

5.2.1. Ekonomik Krizler

Ekonomik krizler Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan beri süre gelen zaman diliminde Türkiye ekonomisinde her zaman var olmaktadır. Türkiye ekonomisinde kırılma süreci olarak değerlendirme kapsamında tutulan finansal serbestleşme süreci 1980 yılında meydana gelmiştir. Finansın Türkiye’de de oluşumunu tamamlamasından sonraki süreçlerde, ekonomik krizlerin yanında finansal krizlerde meydana gelmektedir. Bu kısımda 1980 yılından sonra gerçekleşen ekonomik ve finansal krizler değerlendirilmektedir.

5.2.1.1. 1992-1993 Avrupa Para Krizi

1992-1993 yıllarında meydana gelen kriz APS’den kaynaklı olarak meydana gelmiştir. Diğer bir anlamda ERM olarak adlandırılmaktadır. Önceki bölümlerde Avrupa’da meydana gelen para birleşiminden bahsedilmektedir. Gerçekleşen para birleşiminden sonra Almanya’da kamu borcu ve enflasyonist baskılar meydana gelmektedir. Meydana gelen bu sebeplerden dolayı daraltıcı para politikaları Almanya’da hayat geçirilmiştir. Ekonomilerinde problemler olan diğer ülkeler para birimlerini marka sabitlemelerinden dolayı mali genişleme gerçekleştirmeden aynı şekilde daraltıcı para politikaları gerçekleştirmek durumunda kalmışlardır. Meydana gelen bu sebeplerden dolayı da bu ülkelerde resesyona meydan gelmiştir. Bu minvalde 1992 yılında Avrupa Para Krizi diğer adıyla ERM krizi meydana gelmiştir. 1992 yılının Eylül ayında krizin ilk dalgası meydana gelmiştir. Bu dalgadan kendini savunamayan Birleşik Krallık ve İtalya, para birimlerini birlikten geri çekmişlerdir. 1993 yılının Ağustos ayında krizin ikinci dalgası gerçekleşmiştir. Portekiz ve İspanya

gerçekleşen ikinci dalgadan sonra Alman Markı'na karşı paralarını devalüe etmek zorunda kalmışlardır. Gerçekleşen bu gelişmeden sonra ise ERM'nin yani Avrupa Para Birliği Mekanizması'nda çöküş meydana gelmiştir. İkinci nesil para krizi olarak kayıtlara geçen bu krizin yapısal nedenleri olarak, Almanya'nın birliğe katılarak uyumsuz makro ekonomik politikalar sergilemesi gösterilmektedir.

Aynı zamanda sistemin tasarımındaki hatalar ve üye ülkelerinin ekonomik anlamda birbirleriyle bütünleşme gerçekleştirememesi de yapısal nedenler olarak değerlendirilmektedir (Bayar, 2014; 217-218).

Yüzeysel anlamda bakıldığı zaman ERM krizinin sebebi Almanya'da meydana gelen gelişmelerden hatta faiz oranlarının düşük olmasından dolayı, Almanya'da borçlanıp yatırımcıların diğer ülkelerde yatırımlarını gerçekleştirmeleri olarak dikkati çekmektedir. Fakat derinlemesine bakıldığında, krizden önce uygulanan gevşek maliye politikası ve sıkı para politikası yöntemlerinden verim alınamaması sebep olarak gözükmektedir. Ayrıca paralarını Alman Markı'na bağlaması yüzünden resesyon durumuna düşen diğer Avrupa ülkeleri de göz önünde bulundurulacak olursa, döviz kurunun sabit olmasından dolayı, değerli durumdaki paraların, finansal serbestleşmeden kaynaklı uygulanan çelişkili politikaların etkisiyle meydana gelmiş bulunmaktadır (Yayv.d. 2001: 31-32).

ERM krizinin Türkiye'ye olan etkileri neticesinde bir diğer finansal kriz olan 1994 krizine neden olmuştur. Bu nedenle hükümetin gerçekleştirdiği yapısal faaliyetler bir sonraki başlıkta değerlendirilmektedir. Belirtilen bu dönemde ulusal para, uluslararası alanda dolaşım halinde olan sıcak paranın spekülasyonuna açık hale gelmiştir. Ardından da döviz kuru aşınması meydana gelen faiz oranlarıyla entegre olmuştur. Merkez Bankası ise döviz kuru ve faiz oranları üzerindeki etkisini kaybetmiştir. Bir diğer gelişme ise tüketim ve ihracat hacminde meydana gelmiştir. Gelir dağılımı ile giderler arasındaki denge bozulmuştur. Mali piyasalarda kredibilitenin bozulmasına sebep olmuştur. Bu sürecin sonunda ise 1994 finansal krizi meydana gelmiştir (Ardıç, 2004: 98).

5.2.1.2. 1994-1995 Latin Amerika Krizi

Krizin başlangıç yeri olarak Meksika gösterilmektedir. Aslında bir diğer ismiyle Meksika krizi olarak da literatürde yer almaktadır. Kriz gerçekleşmeden önce,

Meksika'da peso ile piyasa enstrümanlarını ihracını gerçekleştirmek zor bir hale gelmektedir. Bu da krizin habercisi olarak değerlendirilmektedir. Bu duruma karşılık hükümet finansal kâğıtları dolara endeksli olarak çıkarılması yönünde karar vermiştir. Ayrıca özel sektördeki bazı şirketlerde bu tutumu destekler nitelikte tavır sergilemekte olup dolara endeksli finansal kağıtlar çıkarmaya başlamışlardır. Bu durumda yatırımcılarda pasonun devalüe edileceği beklentisini oluşturmaktadır. Meksika bankaları ise bu kağıtları alarak ABD'den dolar borçlanmak için aracı olarak kullanmışlardır. ABD'nin ise 1993'ten itibaren para politikasını sıkılaştırması ve aşamalı bir şekilde faiz oranlarında artışa gitmesi krizin haberci gelişmeleri olarak değerlendirilmektedir. 1994 yılında ise Meksika'da seçim süreci meydana gelmesi sebebiyle, para politikası ve maliye politikasında gerçekleşmesi beklenen politikalar gerçekleştirilememiştir. Aynı zamanda Meksika'da gerçekleşen siyasi suikastler de politik belirsizlik meydana gelmesine sebep olarak krizin derinleşmesine mahal vermiştir. Kriz sebebiyle döviz rezervlerinde sert düşüşler meydana gelmiştir, 1994 yılının ocak ayında 29 milyar dolar olan döviz rezervi, Aralık ayına gelindiğinde 6 milyar doları görmüştür. Gelişmeler olumsuz yönde devam ederken Meksika pesosu %15 devalüe edilmiştir. 1994 yılının ekim ayında ise dalgalı kur sistemine geçilmiş bulunmaktadır. Yapılan müdahalelere rağmen borsa çökmüş, faiz oranları ise yüksek seviyelere çıkmıştır. Meksika'da bankacılık sektörü kurtarılmak istense de bankalar özelleştirilirken holdingler yapılması, beklentinin karşılanmasına engel teşkil etmiştir. Bu holdingler bankacılıkla alakalı yeterli olmadıklarından dolayı, finansal serbestleşme sonrası gerçekleşen deregülasyonların etkisinde de kalarak yetersiz bir bankacılık oluşmasına sebep olmuşlardır. Meydana gelen bu gelişmeler yüzünden bankaların risklilik oranı yükselmiştir. Aynı zamanda riskli kredilerinde artmasına sebep olan bu durum karşılığında kredilerin çoğunu ipotekli krediler yahut tüketim ve konut kredileri oluşturmuş bulunmaktadır. Meksika'da gerçekleşen bu kriz Latin Amerika'nın diğer önemli ekonomileri Arjantin ve Brezilya ekonomisini en derinden etkileyerek yayılma göstermiştir. ABD bankaları bu ülkelerdeki yatırımlarını krizi gerekçe göstererek yatırımlarını aşağıya çekmişlerdir. Brezilya'da borsanın düşmesine sebep olan kriz Arjantin ekonomisinin ise resesyona girmesine sebep olmuştur (Yay v.d. 2001: 33-34).

Özellikle bu dönemlerde gerçekleşen krizlerden sonra esnek kur politikası önem kazanmaktadır. Aynı zamanda kısa vadeli borçların meydana gelmesine engel olacak istikrarlı bir finans temeli de aynı şekilde dikkat çekmektedir (Çil, 2008: 19).

Finansal serbestleşme sonrası Latin Amerika ülkelerinde ve diğer gelişmekte olan ülkelerde krizlerin küresel anlamda sürekli meydana geldiği dönem olarak dikkat çekmektedir. Dönem olarak 1980 ve 2000 yılları aralığında meydana gelen küresel çaptaki krizlerden Latin Amerika ülkeleri de çeşitli anlamda etkilenmektedir. Bu bağlamda belirtilen dönem arası Latin Amerika ülkelerinin büyüme rakamları Tablo 19’da gösterilmektedir.

Tablo 19: Latin Amerika Ülkelerinin 1980-1999 Büyüme Oranları (%)

ÜLKELER	1980-85	1986-90	1991-97	1996	1997	1998	1999
Arjantin	-1.1	0.4	2.6	4.2	8.4	3.9	-3.1
Bolivya	-1.4	2.3	4.0	4.1	4.3	4.7	2.5
Brezilya	2.5	2.0	3.0	2.8	3.0	-0.1	0.5
Şili	2.3	6.5	7.4	7.2	7.1	3.4	-1.0
Kolombiya	2.6	4.6	4.0	2.0	3.2	0.4	-5.1
Meksika	3.1	1.5	2.9	5.2	7.0	4.8	3.7
Peru	0.6	-0.8	5.4	2.6	7.5	0.3	3.5

Kaynak: (Çil, 2008; 20).

Tablo 19’da gösterildiği gibi %7.4 ile 1991-97 arası dönemde en çok Şili büyüme kat etmiştir. Şili’nin küresel krizden en az etkilenen ülke olduğu dikkat çekmektedir. En az büyümeyi ise aynı dönemler arasında %2.6 ile Peru gerçekleştirmiştir. Krizin başlangıç yeri olan Meksika’da büyüme %2.9, Brezilya’da %3.0 olarak gerçekleşmiştir. Daha sonraki dönemlerde Brezilya ekonomisi her geçen yıl daralmıştır.

Latin Amerika krizi, Meksika’da başlayıp diğer ülkelere yayılım göstermesi nedeniyle “tekila etkisi” yaptığı söylenmektedir. Fakat dikkatlice incelendiğinde bu kriz en çok Meksika’yı etkilemiştir. Aynı zamanda Brezilya ve Arjantin gibi ülkelerde sarsılmalara neden olsa da, Meksika kadar büyük etkisi bulunmamaktadır.

Kolombiya gibi diğer Latin Amerika ülkelerinde ise kısmı etkisinden söz edilmektedir (Delice, 2008; 68).

1990 yılının başında bireysel bankacılık alanında gelişmeler artmıştır. Bu durumda tüketici kredilerinde artışlar meydana gelmiştir. Tüketimin teşvik edilmesine sebep olmuştur. Türk banka sisteminin Euro piyasalarından elde ettiği ucuz fonları dayanaklı tüketim mallarına yönelik tüketici kredisi olarak kullandırmıştır. Gerçekleşen bu gelişmeler bankalarda açık oluşmasına neden olmuştur. 1994 krizinin ağır finansal kriz olarak Türkiye ekonomisini etkilemesinin temel sebebi olarak değerlendirilmektedir (Coşkun, 2004: 42).

Krizin Türkiye’de başlama sebebi ise uluslararası kredi derecelendirme kuruluşu Moody’s’in Türkiye’nin kredi notunu düşürmesiyle başlamıştır. Gerçekleşen bu eylemden sonra Türkiye ekonomisinde; hükümet yönünü iç borçlanmaya itmiştir. Sıcak para girişi meydana gelmiştir. Faizler ve döviz yatırımları konusunda en kârlı seçenek olmuştur. Meydana gelen bu durumdan sonra belirsizlik, enflasyonist beklentiler ve devalüasyon konusunda beklentiler artmıştır ve 5 Nisan kararları ilan edilmiştir (Coşkun, 2004: 45).

5 Nisan kararları ile borçlanma ihtiyacının azaltılabilmesi için kamu gelir ve gider dengesinin tutturulması amaçlanmıştır. Aynı zamanda ödemeler bilançosunda meydana gelen açıklar kapatılarak fiyat istikrarının oluşması da amaçlanmaktadır. Yapısal anlamda değişimler gerçekleştirilerek kalkınmanın sürdürülebilir hale gelmesi hedeflenmektedir. Bu bağlamda KIT’lerin de özelleştirilmesi hedeflenmektedir (Erkişi, 2007: 201).

5.2.1.3. 1997 Güneydoğu Asya Krizi

Güneydoğu Asya ülkeleri; Endonezya, Malezya, Filipinler, Güney Kore, Tayland’dan oluşmaktadır. İsmine A5 ülkeleri dendiği gibi Asya-5 ülkeleri de denmektedir. 1997 Yılında Güneydoğu Asya’da meydana gelen kriz diğerlerinden farklılık arz etmektedir. Diğer krizlerde olduğu gibi para politikalarından kaynaklı sebeplerden dolayı değil bizatihi reel sektördeki dengesizlikler yüzünden meydana gelmiş bulunmaktadır. Rusya ve Brezilya’da gerçekleşen krizlerin tam tersi olarak A-5 ülkeleri mali anlamda güven vermekte aynı zamanda kamu borcunda düşük

oranlarda seyretmektedir. Diğer krizlerden olan bir diğer fark ise Meksika krizinde olduğu gibi cari açık oluşmasının sebebi aşırı tüketimden kaynaklı olarak değil, yatırımın kontrolsüz patlamasından kaynaklanmaktadır. Bu anlamda kriz sermaye hesabı krizi olarak dikkat çekmektedir. Krizin sebepleri ise derinlemesine incelendiğinde yapısal olduğu gözlemlenmektedir. Finansal serbestleşmenin zamansız gerçekleşmesi, idarenin etkisizliği, sermaye akımlarının yönetmek için gerekli aksiyonları meydana getirilememesi sebep olarak dikkat çekmektedir. Krizin dikkat çeken yönlerinden biride bölgesel olarak meydana gelmesidir. Bu sebeple de çözüm yolu aynı şekilde bölgesel olacak şekilde gerekmektedir (Delice, 2003: 68).

Asya Krizi ülke ekonomilerinin daha sağlam yapıda olması sebebiyle diğer krizlere benzememektedir. Yine de beklenmedik sonuçlara meydana gelmiştir; sermaye piyasaları çökmüş, firmaların ve bankaların iflasları, geniş kapsamlı durgunluk gibi tahmin edilenden daha büyük etkilere sahiptir. Krize düşen A-5 ülkelerinde mali araçlar etkin rol oynamışlardır. Tayland'da bankaların dışındaki mali kuruluşlar yatırımcılara döviz yoluyla spekülatif yatırımcılara borç desteğinde bulunarak bu anlamda dikkat çeken bir uygulama gerçekleştirmişlerdir. Güney Kore'de bankalar kısa vadeli borçlanma talebinde bulunmuşlardır. Aynı zamanda büyük ölçekteki şirketlerin spekülatif yatırımlarına destek olmak için bu anlamda da borç desteğinde bulunmuşlardır. Bütün bunların arkasında ise Tayland mali şirketleri ile Güney Kore bankalarının arkalarındaki siyasi desteğin güçlü olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sayede her iki kurum ve kuruluşlarda riskli eylemlerden kaçınmışlardır. 2 Temmuz 1997 tarihinde Tayland meydana ekonomik huzursuzluklar nedeniyle ulusal para Baht'ı dalgalanmaya bırakmıştır. Daha sonra Baht %15 değer kaybı yaşamıştır. Tayland'ın gelişmelerden sonra IMF'ye başvurmasından sonra, ekonomik huzursuzluk Güney Kore ve Endonezya'ya da yayılım göstermiştir. Aynı şekilde bu ülkelerde IMF'ye başvurmak zorunda kalmışlardır. Krizin ülkelere yayılım gösterme sebepleri bakıldığı zaman her ülkeye göre bu sebepler farklılık göstermektedir. Fakat bölge ülkeleri dış piyasada aynı seviyede birbirlerine rakip olduklarından Tayland'ın dolara endekslenmeyi gerçekleştirmesi gibi gelişmeleri birbirlerinden takip ederek uygulamaktadırlar. Bu durumda yayılımın ortak sebepleri olarak bize bir anlam vermektedir. Aynı zamanda diğer makro değişkenler ve ülke içi rekabet unsurları ise yayılım konusunda her ülkeye göre farklılık arz etmektedir. Kriz patlak verdikten 6

ay sonra, Tayland'ın kredi notu 4, Endonezya'nın 5, Güney Kore'nin kredi notu ise 9 puanın üzerinde düşüş göstermiştir (Öztürk, 2003: 173-174).

1990-1997 yılları arasında ise Asya'da özel sektöre açılan banka kredilerinin yüzdelik dağılımı Tablo 20'de verilmektedir.

Tablo 20: Asya'da Özel Sektöre Açılan Banka Kredileri Yıllık Dağılımı (%)

ÜLKELER	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Kore	20,78	12,55	12,94	20,08	15,45	20,01	21,95
Endonezya	17,82	12,29	25,48	22,97	22,57	21,45	46,42
Malezya	20,58	10,79	10,80	16,04	30,65	25,77	26,96
Filipinler	7,33	24,66	40,74	26,52	45,39	48,72	28,79
Singapur	12,41	9,77	15,15	15,25	20,26	15,82	1,68
Tayland	20,45	20,52	24,03	30,26	23,76	14,63	19,80
Çin	19,76	20,84	43,52	24,58	24,23	24,68	20,96
Tayvan	21,25	28,70	19,46	16,18	10,00	6,00	8,92
HongKong	n.a	10,17	20,15	19,94	10,99	15,75	20,10

Kaynak: (Yay v.d., 2001: 37).

Tablo 20'de gösterildiği gibi 1997 krizinde en az kredi dağılımı %1,68 ile Singapur gerçekleştirmiştir. Daha sonra ise %8,92 ile Tayvan gelmektedir. En çok kredi dağılımı %46,42 ile Endonezya'da gerçekleşmiştir. Daha sonra ise %28,79 ile Filipinler gelmektedir. Hong Kong ve Kore'de sırasıyla %21,95 ve %20,10 olarak kredi dağılımı gerçekleşmektedir. Bu durum bankacılık sektörünün içinde bulunduğu daralmayı da göstermektedir.

Asya ülkelerinde bankaların GSYİH'ya oranına göre yabancı para yükümlülükleri artış göstermektedir. Buna göre 1993 yılından 1997 yılına Tayland'da %11 düzeyinden %27 düzeyine, Filipinler'de %6 düzeyinden %17 düzeyine, Güney Kore'de %4 düzeyinden %a. düzeyine (yüksek yabancı para riski limiti) artış göstermektedir (Yay v.d. 2001: 37).

1996 yılı ve 1998 yılları arasında Türkiye'de kısa süreli hükümetler ile ekonomideki belirsizlik ortadan kaldırılamamıştır. Aynı zamanda uygulanması istenen istikrar programları da hayata geçirilememiştir. Ekonomiye rahatlatmak için bir defalık

kaynak bulmaktan ileriye gidilememiştir. 1995 yılında Türkiye ekonomisindeki büyüme, 1997 yılında Güneydoğu Asya’da ve 1998 yılında Rusya’da meydana gelen krizden dolayı sona ermiştir (Erkişi, 2007: 203). Güneydoğu Asya krizi ve Rusya krizi Türkiye ekonomisini birlikte etkilemiştir. Bu nedenle bir sonraki başlıkta bu iki krizin etkileri değerlendirilmektedir.

5.2.1.4. 1998 Rusya ve Brezilya Krizi

Literatür incelendiği zaman Rusya ve Brezilya Krizi ayrı olarak değerlendirme kapsamına alınmaktadır. Fakat bu çalışmada aynı dönemlere denk gelmesi nedeniyle birlikte değerlendirilmektedir. Bu sayede iki krizin bir birine olan etki ve benzer noktaları kesişmek istenmektedir.

İlk olarak Rusya krizini anlatmadan önce kriz öncesi döneme göz atmak gerekmektedir. Birinci bölümde Rusya ekonomisinden bahsedilmekte ve 1990’lı yılların başında gerçekleşen finansal serbestleşme sürecine temas edilmektedir. Rusya bu kapsamda yerel parasını uluslararası piyasalarda etkin hale getirmesi sebebiyle risklere daha müsait bir görüntü çizmektedir. Genel hâkim görüş ise 1998 yılında yaşanan bankacılık krizinin temeli bu yıllarda atılmaktadır. Rusya krizinde iki neden dikkat çekmektedir. Asya krizinde meydana gelen petrol fiyatlarından kaynaklı düşüş sebebiyle oluşan cari açık ve yüksek borçluluk olarak dikkat çekmektedir. Kriz süreci boyunca Rusya’nın döviz gelirlerindeki daralma nedeniyle borçların ödenmesinde oluşan zorluklar piyasalarda tedirginliğe neden olmaktadır. Tedirginlik nedeniyle oluşan ve rublenin devalüe edileceği söylentileri olumsuz durumun daha derinleşmesine sebep olmuştur. Buna karşılık merkez bankasının devalüasyonla mücadele edebilmek amacıyla piyasaya dolar satmaya başlaması da yetersiz bir çaba olarak kalmış hatta rezervlerin azalması sebebiyle devalüasyonu zorunlu olması hali ile karşı karşıya kalınmıştır. Buna karşılık Rusya yıl 1998’i gösterdiğinde moratoryum ilan etmiştir ve borçlarını ödeyemeyeceğini duyurmak zorunda kalmıştır. Kriz nedeniyle Rusya’da bankalar çeşitli olumsuzluklara maruz kalmıştır. Rus bankası Ruble cinsinden tuttıkları hazine bonoları nedeniyle zarara uğramışlardır. Bu olumsuz durumlar sebebiyle halk bankalardan paralarını çekmek için büyük bir baskı oluşturmuştur. Buna karşılık Rusya Merkez Bankası zor duruma düşen bankalara destek olmak durumunda kalmıştır (Oktar ve Yücel, 2015: 331-

332). Kriz süreci boyunca Rusya ekonomisinin makro göstergeleri Tablo 21’de gösterilmektedir.

Tablo 21: 1998 Rusya Krizi Döneminde Ekonominin Makro Göstergeleri (%)

GÖSTERGELER	1996	1997	1998
Büyüme Oranı	-3.4	0.9	-4.9
Enflasyon Oranı	21.8	11	84.4
İşsizlik Oranı	9.6	10.81	11.89
Cari Açık/GSYİH	2.7	-0.02	0.08

Kaynak: (Oktar ve Yüksel, 2015: 332)

Tablo 21’den anlaşılacağı üzere en büyük etki enflasyon oranlarına etmektedir. Krizden önce %21.8 olan oran krizden sonra %84 dolaylarına artış göstermektedir. Aynı zamanda büyümedeki negatif göstergeler ve işsizlik oranlarında tek haneden çift hanelere çıkılması da aynı derecede ekonominin vahametini göstermektedir.

Rusya finansal krizinin mali boyutlarının etkisi yüksek olması bakımından aynı zamanda kurumlarla alakalı reform ihtiyacının da habercisi olarak dikkat çekmektedir. 17 Ağustos 1998 tarihinde borçlar hakkında moratoryum ilan edildiği zaman meydana gelen Ruble’nin devalüasyonu ve yenilik çalışmaları kapsamında Rus bankaları 27 milyar dolar gibi bir tutarı bulan kamu menkul kıymetlerinin nominal değeri üzerinden zararlara ve kayıplara maruz kalmışlardır. Dış borç yükümlülükleri büyük oranda artan bankalar sebebiyle, bankacılık sektörü ve Ruble çökmüştür. Bu gelişmelerden dolayı da reel sektörde bilançolarda bozulmalar meydana gelmiştir ve finansal krize değişim göstermiştir (Delice, 2003: 68-69).

Brezilya krizine gelecek olursak eğer çalışmanın birinci bölümünde Brezilya ekonomisinde gerçekleştirilen finansal serbestleşme süreci ve bu kapsamda uygulanan plan ve programlar değerlendirilmektedir. Aynı şekilde enflasyonla mücadele ve uygulanan para politikaları da detaylıca incelenmektedir. 1999 yılına kadar önemli reformlar ve değişimler gerçekleştirerek gelen Brezilya ekonomisi bu dönemde de önemli bir kriz dönemi geçirmiştir. Özellikle kurdaki dalgalanmalar nedeniyle ve Rusya’daki krizin etkisiyle de kriz süreci daha derinlemesine gerçekleşmiştir.

Brezilya ekonomisi 1994-97 arasındaki dönemde büyümedeki artışlar ve enflasyondaki tek haneler dikkat çekmektedir. Ekonominin bu iyi görüntüsünün yanında hükümetler mali ve ticari anlamda oluşan açıklarla mücadele edebilmek adına istikrarsız politikalar izlemişlerdir. Bu kapsamda 1995-99 dönemi arasında sermayeyi çekebilmek adına uygulanan yüksek faiz oranları GSMH'ye olan oranını iki kat arttırarak %45'e yükselmesine sebep olmuştur. 1998 yılında ise seçim döneminin etkisiyle bütçe açıkları %8 oranında artış göstermiştir. Kamu açıklarını finanse edebilmek için iç borçlar kullanılmaktadır. Cari açıklar ise sermaye akımları ile finanse edilmektedir. Sermaye ise yüksek oranda değerli para ve geniş cari açıklar kullanılarak desteklenmektedir. GSMH'de sağlanan operasyonel denge 1997 yılında %4 açığa dönüşmüştür. Bu açığın oluşmasındaki temel sebep ise devlet bankalarında meydana gelen bütçe açıkları ve hazinenin tarımı ve ihracata destek olan bankaların sermayelerini büyütmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Krizin etkilerinden bir diğeri döviz kuru olarak dikkat çekmektedir. Bu dönemde kur bir önceki on yılın %30 üzerinde seyir etmektedir. Paradaki aşırı değerlendirmenin sebebi olarak ise %11 olan ihracatın bu dönemde %4'lere gerilemesinden dolayı olduğu düşünülmektedir. Aynı şekilde cari açık, GSMH'nin %5'ine ulaşmıştır. Cari açıkların ve Mali açıkların bu kadar artmasına karşılık Rusya'da meydana gelen krizinde etkisi nedeniyle kurda önemli oranda artışlar meydana gelmektedir. Bütün bu gelişmelere karşılık Brezilya'da krize karşı sıkı maliye politikası, enflasyon hedeflemesi ve dış destekten oluşan mücadele programları uygulanmıştır. Buna göre 35 milyar dolar dış yardımın yanı sıra 1999 yılı için enflasyon hedefi %8.2, 2000 yılı için %6 ve 2001 yılı için %4 olarak belirlenmiştir (Yay v.d.2001: 41-42).

Türkiye ekonomisi 1995 yılında başlayan hızlı büyüme trendini Güneydoğu Asya ve Rusya'da gerçekleşen mali kriz nedeniyle kaybetmiştir. Bir önceki bölümde de belirtildiği gibi bu iki krizin sonuçları birlikte değerlendirilmektedir. Hükümet ise ayırım gözetmeksizin iki krize karşı aynı refleksi göstermiştir. Bu iki krizin Türkiye ekonomisine bıraktığı sonuç 1999 yılında ortaya çıkmıştır. Büyüme % -6,1 ve enflasyon %70 olarak gerçekleşmektedir. Hazineye ait olan yıllık bileşik faiz oranları %106 oranlarında yani üç hanelere çıkmıştır ve taşınamaz hale gelmiştir. Hiperenflasyon durumu meydana gelen ülkede bu dönemde siyasi seçimlerinde gerçekleşmesi belirsizliği daha da içinden çıkılmaz bir hale sokmuştur. Seçimlerden

koalisyon hükümeti galip çıkmıştır ve ekonomiyi iyiye yönlendirmek için IMF ile masaya oturulmuştur. Anlaşma yeni bir nitelik taşımak yerine daha önceki stand by anlaşmasının devamı niteliği taşımaktadır. Koalisyon hükümeti Temmuz-Aralık aylarını kapsayan yakın izleme anlaşmasını başlatmıştır. Genel bütçede faiz dışı fazlanın, vergilerdeki artışlara bağlı olarak GSMH'nin %4'ü oranında fazla verdirilmesi, enflasyonda mücadele amacıyla özelleştirmeden elde edilen gelirlerin kullanılması, SGK'daki açıkların giderilmesi, enflasyonla mücadele için sıkı para politikası gibi maddeler IMF ile anlaşmada bulunmaktadır. Aynı zamanda kamu maaşları ve devletin tarıma desteğinin beklenen enflasyon nispetinde gerçekleştirilmesi ve bankacılık sisteminin güçlendirilmesi de ilgili maddeler arasında bulunmaktadır. Fakat Haziran 1999'dan sonra IMF ile tekrar görüşme yapılarak 1 Ocak 2000 yılında stand by anlaşmasına döndürülmüştür. (Erkisi, 2007: 203-204).

5.2.1.5. 2000-2001 Türkiye Krizi

Daha önce incelenen krizlerin Türkiye ekonomisine çeşitli etkileri olmuştur. Fakat 2000-2001 döneminde gerçekleşen kriz kadar hiç bir kriz Türkiye ekonomisine derin bir etkide bulunmamıştır. Bu dönemde meydana gelen finansal kriz ekonominin reel kısmını derinden etkilediği kadar, siyasal ve toplumsal olarak da büyük sonuçlar doğurmuştur. Bu kapsamda bakıldığında krizin politik kısmı da dikkat çekmektedir. Krizin sorunlarına derinlemesine bakılacak olursa eğer, yapısal ve makro ekonomik sorunlar, bankacılık sistemindeki problemler, sabit kurun etkileri, finansal serbestleşmenin ve buna mukabil yabancı sermaye girişlerinden kaynaklanan çeşitli şoklar, aynı zamanda politik anlamda meydana gelen istikrarsız görüntü ve dış şoklar olarak dikkat çekmektedir. Meydana gelen bu nedenlerden dolayı derinlemesine bir finansal kriz gerçekleşmesi için gerekli olan bütün şartların meydana gelmiş olması da ayrıca dikkat çekmektedir (Delice, 2003: 69).

1999 yılının makro göstergelerine bakıldığında TÜFE'ye bağlı enflasyon %65, büyüme oranı -%6, iç borcun GSMH'ye oranı %29 ve cari açık ise 1.36 milyar olarak gözükmektedir. Daha önce değerlendirilen Meksika krizi ve Asya krizleriyle benzerlik teşkil eden yanı, Türkiye'de de kriz öncesi yabancı sermayede artış yaşanmasıdır. Burada yabancı sermaye olarak tarif ettiğimiz aksiyonlar, portföy

yatırımları ve kısa vadeli sermaye yatırımlarını kapsamaktadır. Bu dönemde Türkiye, Meksika ve Tayland kadar krizden önce döviz rezervleri bulunan bir konumdadır. Üstelik tüm bu rezervi, cari açıklar, yüksek faizler ve iç borçlar gibi çeşitli olumsuzluklara rağmen saklayabilmektedir. Meksika ve Tayland gibi ülkelerden farklı olarak gözüken yanı sıra ise, Türkiye'nin faiz oranları ve iç borç gibi sorunlarının bu ülkelerden yüksek oranda olmasından kaynaklanmasıdır. IMF ile faizlerle mücadele kapsamında yapılan anlaşmanın tezahürü olarak, 1999 yılının son çeyreğini kapsayan dönemde faizler %103 oranından 2000 yılında ikinci şok olarak meydana gelecek olan Kasım krizine kadar %40 seviyelerine doğru azalış kat etmiştir. Fakat devam eden süreçte 2000 yılına gelindiğinde ekonomik olarak beklenen olumlu gelişmeler gerçekleşmemiştir. Türkiye'de ihracat gelirleri azalmasına rağmen ithalat ve borçlanma da denge sağlanamamış, cari açığın GSMH'ye oranında %4 artış yaşanmıştır. Enflasyon ise %27 seviyelerine artış göstermiştir. Meydana gelen bu durumlar sebebiyle de devalüasyon beklentisi piyasaları sarmıştır. Ülkedeki yabancı yatırımcılar da 4 milyar 800 milyon TL tutarındaki yatırımlarını ülkeden çekmişlerdir. Piyasaya para sürmek gibi bir zorunluluğun içine düşen Merkez Bankası 24 milyar 433 milyon dolar olan brüt tutar rezervini kullanmıştır. Bu dönemde Kasım şokunun derinleşmesini önlemek amacıyla IMF'den 7.5 milyar dolar yardım kredisi alınmıştır. Bu kriz ortamı 2001 Ocak ayında dağılmış borsada olumlu anlamda bir artış meydana geldiği gibi aynı zamanda döviz rezervleri de 25 milyar doların üzerine çıkmıştır. Fakat 19 Şubat 2001 tarihinde gerçekleşen ve Başbakan ile Cumhurbaşkanı arasında meydana gelen politik kriz gelişmelerin tekrardan olumsuz yöne çevrilmesine sebebiyet vermiştir (Öztürk, 2003: 176-177).

Başbakan ve Cumhurbaşkanı arasında yaşanan politik gerilimin etkisi ekonomiye ters etki yapmasının yanı sıra aynı zamanda Merkez Bankasının sabit kurdan dalgalı kur sistemine geçişinde ekonomiye şüphesiz olumsuz etkileri bulunmaktadır. Tablo 22'de politik krizin ekonomiye etkilerinden bahsedilmektedir.

Tablo 22: 16 Şubat 2001 Tarihli Politik Krizin Ekonomiye Etkileri (TL)

DEĞİŞKENLER	16 ŞUBAT 2001	19 ŞUBAT 2001
Döviz Rezervi	27 milyar 943 milyon	22 milyar 581 milyon
Borsa Paritesi (IMKB)	10169 (puan)	8683 (puan)
Gecelik faiz	%50	%6200
Dolar	688 bin	962 bin

Kaynak: (Delice, 2003: 177)

Tablo 22’de gösterildiği gibi 16 Şubat 2001 tarihinde gerçekleşen ve Başbakan ile Cumhurbaşkanı arasında geçen politik krizden sonra gecelik faiz oranlarındaki %50’den %6200’e yüksek orandaki artış, borsada meydana gelen aşırı düşüş ve döviz rezervlerindeki artışın yanı sıra paranın dolar karşısındaki değer kaybetmesi gibi ekonomiye ağır bedelleri olmuştur.

Şubat ayında gerçekleşen bu gelişmelerden sonra dalgalı kur sistemine geçme kararının da etkisinden dolayı IMF ile bir dizi anlaşmalar yapılarak “Güçlü Ekonomiye Geçiş” programı hayata geçirilmiştir. Bu anlamda birtakım hedefler belirlenmiş, program hedefleri ve Türkiye’nin makro hedefleri ayrıca uygulamaya alınmıştır. İktisatçılar ve reel piyasadan bu programla ilgili olarak krizin en başı olan 1999 yılında henüz o kriz ülkeyi etkilemeden önce uygulanması gerekliliği düşünülmüştür. Bu kapsamda baktığımız zaman program hedefleri; reel piyasayı içeren önlemlerin alınması, yasal düzenlemelerin yapılması ve takvimsel olarak belirlenen düzenleme tarihlerinden dışarıya çıkılmaması aynı zamanda kamu finansman sorunlarına kökten çözüm getirecek yapısal sorunların çözüme kavuşturulmasını kapsamaktadır. Türkiye’nin makro hedefleri ise enflasyonda 2002 yılına kadar olan bir süreci kapsamaktadır ve %20 dolaylarına kadar bir azalış hedeflenmektedir. Aynı zamanda cari açığın daralması ve ithalat-ihracat dengesinin 2002 yılına kadar dengelenmesi hedeflenmektedir (Yay v.d. 2001: 49-50).

5.2.1.6. 2008 Küresel Krizi

2007-2008 döneminde meydana gelen ve finansal dalgalanmaların sonucunda küresel bir etkiye kavuşan krizin bir diğer adı mortgage krizidir. ABD’de gayrimenkul ağırlıklı sebeplerden ödeme gücü sınırlı olan bireylere ödeme gücünden fazla kredi açılarak daha sonra açılan kredilerin geri gelmemesinden kaynaklı

meydana gelmiştir. Daha önce incelenen krizlerle ilgili ortak ve farklılık arz eden yönleri de bulunmaktadır. Kriz sürecinde izlenen politikalar, piyasanın yapısı ve bu duruma ilaveten denetimde meydana gelen eksiklikler krizin derinleşmesine sebebiyet vermiştir. Aynı zamanda finansal fiyatların yüksek düzeyde gösterilmesi, finansal yeniliklerin yönetimindeki yetersizlikler sonucunda finansal firmalarında bilançolarında bozulmalara sebep olmuştur. Aynı zamanda gösterilen bu misaller krizin yıkıcı etkilerini kapsamaktadır ve diğer krizlerle olan ortak yönler olarak dikkat çekmektedir (Öztürk ve Gövdere, 2010: 382-383).

Küresel krizin Türkiye'ye etkilerine bakılacak olduğu zaman Avrupa ve ABD'deki kadar yıkıcı bir etkisi olmadığı gözlemlenmektedir. Türkiye bu durumdan tecrübeli ülke olduğu için diğer ülkelere nazaran daha az etki etmiştir. Yurtdışı sermayeli bankaların dahi merkezlerinde meydana gelen sorunlar Türkiye şubelerinde meydana gelmemiştir(Selçuk, 2010: 22-23).

5.2.2. Politik Krizler

Politik krizlerin değerlendirme kapsamına alındığı bu kısımda Türkiye'de meydana gelen politik krizler ve bunların etkileri değerlendirilmektedir. Bu kapsamda; 27 Mayıs 1960 İhtilâli, 22 Şubat 1962 tarihinde gerçekleşen ayaklanma, 12 Mart 1971 muhtırası, 12 Eylül 1980 müdahalesi değerlendirilmektedir. Aynı zamanda 28 Şubat 1997 süreci, 27 Nisan 2007 e-muhtıra bildirgesinin yanı sıra, bu zamana kadar halkın nezdinde en ağır sonuçları olan, 12 Eylül 1980 müdahalesinden bahsedilmektedir. Daha sonra masum insanların ve sivil vatandaşların askeriye içerisindeki bir grup vatan hainleri tarafından kanlarının dökülmesine sebep olan 15 Temmuz 2016 darbe girişimi değerlendirme kapsamına alınmaktadır.

5.2.2.1. 28 Şubat 1997 Süreci

28 Şubat 1997 tarihinde gerçekleşen politik bunalım aynı zamanda post modern darbe olarak tanımlanmaktadır. Diğer darbelerden farklı noktaları sadece belli bir kesimi hedeflemiş ve o kesimin gücünü zayıflatmak için gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda yasaklar ve kısıtlamalar da sadece bu kesimin hassasiyet gösterdiği noktaları hedef almaktadır. Özellikle Necmettin Erbakan siyaset hayatına başladığı zaman Türkiye'de İslâmi kesim hızlı bir ilerleyiş kat etmiştir Özellikle Necmettin Erbakan'ın Libya ve İran ziyaretleriyle düğmeye basıldıktan sonra 28 Şubat 1997

yılında MGK tarihin en uzun toplantısını gerçekleştirmiştir. 8 saat 45 dakika süren toplantıda laikliğin korunması ve gerekirse yasaların tekrar gözden geçirilmesi hedeflenmiştir. Buna mukabil olarak ise ilk önce tarikatlarla ilgili yaptırımlar gelmiş ve tarikatlara bağlı yurt ve dersliklere MEB'in bünyesine katılmak istenmiştir. Aynı şekilde vakıf ve diğer teşkilatlanmaların ise kapılarına kilit vurulmak istenmiştir. Bunların yanında ise Türkiye'deki İslam kesim in her türlü eylem ve faaliyetlerine sınırlama getirilmesi yönünde 18 maddelik bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Daha sonra TSK medyaya yapılan açıklamada; şeriatçılıkla mücadele edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda imam hatipler kapatılmıştır, kamu, üniversite, okul ve herhangi bir devlet dairelerinde başörtüsü yasaklanmıştır (Küçükaslan, 2007; 122-123).

Tablo 23'de bu sürecin ekonomiye etkileri incelenmiştir.

Tablo 23: 28 Şubat 1997 Sürecinin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri

YILLAR	Enflasyon (TEFE) (%)	TL/\$ KUR	DIŞ BORÇ (Milyon \$)
1996	74,6	81,137	79.637
1997	81,0	151,428	84.891
1998	70,2	260,039	96.906
1999	62,9	417,580	101.781
2000	32,7	623,685	119.664

Kaynak: (Küçükaslan, 2007; 124)

Tablo 23'de 1997 yılının bir önceki yıla kıyasla enflasyon oranlarındaki artış gösterilmektedir. Döviz kurundaki 81,137'den 151,428'e gerçekleşen artış politik bunalımın piyasalara olan etkisini göstermektedir. Aynı şekilde dış borç oranlarındaki artışta politik bunalım etkisi olarak dikkat çekmektedir.

28 Şubat 1997 sürecinden önce de diğer darbelerde olduğu gibi ekonomi bugünkü haliyle kıyaslandığından olumlu gözükmemektedir. Fakat siyasete yapılan bu gibi müdahaleler iyiye dönük kıvılcımları da söndürmektedir. Tablo 22'de görüldüğü gibi enflasyon oranı 74,6 olarak gözükmektedir. 1997 yılında ise enflasyon oranı %81

oranlarına yükselmiştir. Bu sürecin hayat pahalılığı olarak etkisi bu şekilde dikkat çekmektedir. Aynı şekilde ithalat oranlarındaki artış ve ihracatın ithalatı karşılayamaması ve dış borç artışı da ekonomik etkisi olarak değerlendirilmektedir. (Gülmez, 2014; 88-89).

5.2.2.2. 27 Nisan 2007 E- Muhtıra Süreci

Tıpkı bundan önceki muhtıra gibi Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden önce meydana gelen bir başka politik bunalım olarak dikkat çekmektedir. Fakat diğerlerinden önemli ölçüde farklı meydana gelmiştir. İlk olarak muhtıra bundan önceki muhtıra ve darbeler gibi radyo ve televizyonlardan okunmamıştır. TSK'nın internet sitesinden yayınlanmıştır ve bu nedenle adına e-muhtıra denmektedir. Diğer bir önemli farklılık ise dönemin siyasi iktidarı AK Parti hükümeti ve genel başkanı aynı zamanda Başbakan Recep Tayyip Erdoğan liderliğinde büyük tepkiyle karşılanmıştır. O dönem AK Partili milletvekili ve aynı zamanda Meclis başkanı Cemil Çiçek tarafından karşı metin adeta TSK'nın yaptırımlarına ve tehditlerine karşı bir manifesto niteliği taşıyan açıklama yapılmıştır (Akıncı, 2013; 52-53).

Gece saat 23:20'de gerçekleştirilen açıklamada aşağıdaki ifadeler yer verilmiştir;

“Son günlerde, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde öne çıkan sorun, laikliğin tartışılması konusuna odaklanmış durumdadır. Bu durum Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından endişe ile izlenmektedir. Unutulmamalıdır ki, Türk Silahlı Kuvvetleri bu tartışmada taraftır ve laikliğin kesin savunucusudur. Ayrıca, Türk Silahlı Kuvvetleri yapılmakta olan tartışmaların ve olumsuz yöndeki yorumların kesin olarak karşısındadır, gerektiğinde tavrını ve davranışlarını açık ve net bir şekilde ortaya koyacaktır. Bundan kimsenin şüphesinin olmaması gerekir. Özetle Cumhuriyetimizin kurucusu Ulu Önder Atatürk'ün “Ne mutlu Türk'üm diyene!” anlayışına karşı çıkan herkes Türkiye Cumhuriyeti'nin düşmanıdır ve öyle kalacaktır.” (Kaya, 2013; 50).

Burada dikkat çeken önemli durumlardan biride TSK'nın değişmekte olan toplum yapısına ve teknolojik gelişmelere ayak uydurmakta zorlandığıdır. Yapılan bu açıklama ise toplum nezdinden vücut bulamamıştır. Akıllarda sadece sanal ortamda yapılan ilk muhtıra olarak kalabilmiştir. Devam eden süreçte ise 29 Ağustos 2011 tarihinde açıklama TSK'nın internet sitesinden kaldırılmıştır (Kaya, 2013; 50-51)

Muhtıra açıklandıktan bir gün sonra 28 Nisan 2007 tarihinde saat 15:15'te hükümet adına Cemil Çiçek basın karşısına geçmiştir. Daha önce hiç olmayan bir şey olmuş ve bu sefer iktidar boyun eğmek yerine dik bir duruş sergilemiş muhtıraya karşı olduklarını bildirmişlerdir. Yapılan açıklamada şu ifadelere yer verilmektedir;

“Bu açıklama hükümete karşı bir tutum olarak algılanmıştır. Kuşkusuz demokratik düzende bunun düşünülmesi dahi yadırgatıcıdır. Öncelikle söylemek isteriz ki Başbakan'a bağlı bir kurum olan Genel Kurmay Başkanlığı'nın herhangi bir konuda hükümete karşı bir ifade kullanması demokratik bir hukuk devletinde düşünülemez. Genel Kurmay Başkanlığı hükümetin emrinde, görevleri Anayasa ve ilgili yasalarla tayin edilmiş bir kurumdur. Anayasamıza göre Genel Kurmay Başkanı görev ve yetkilerinden dolayı Başbakan'a karşı sorumludur.”

Cemil Çiçek'in yaptığı açıklamadan Türkiye'de askeri vesayetlerin egemenliğinin artık nihayete erdiği ortaya konmaktadır. Aynı zamanda bu alanda ilk defa bir iktidarın askeri bir baskıya karşı direnmesi ve muvaffak olması açısından ise dikkat çekmektedir (Devran ve Özcan, 2017; 13-14).

Bu muhtıranın ekonomik etkilerinden bahsetmemiz mümkün gözükmemektedir. İktidarı boyunca ekonomiyi iyi yöneten AK Parti hükümeti ülkenin selameti için muhtıradan sonra erken seçim kararı almıştır. Bu karardan sonra muhtıraya çok büyük tepki gösteren Türk Milleti bir önceki oyda oranı %34 olan AK Partiye bu defa %46,5 oy vererek tekrar seçmiştir. Seçimin gerçekleşmesi nedeniyle de ülkedeki istikrar ortamı devam etmiştir. Buna mukabil olarak da gerçekleşen politik kriz ekonomik bir etki oluşturmadan savuşturulmuştur. Aynı zamanda bu durum Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanı olmasına giden yolun önünü de açmış bulunmaktadır (Devran ve Özcan, 2017; 16).

5.2.2.3. 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi

15 Temmuz darbe girişimi bundan önceki başlıkta olan e-muhtıra gibi başarısızlıkla sonuçlanan bir başka darbe girişimidir. Söz konusu darbe girişimi AK Parti hükümeti zamanında meydana gelmiştir. Askeri personelin tamamını değil sadece belli bir kısmı tarafından oluşturulduğu için askeri kalkışma veya darbe girişimi olarak adlandırılmaktadır (Baykara, 2017; 4).

Bu darbe Ordu içerisinde sadece bir grup rütbeli asker tarafından gerçekleştirilmiştir. TSK'nın büyük çoğunluğu bu darbeye karşı çıkmıştır fakat bilanço yine de ağır olmuştur. Diğer bir yandan Türkiye'nin ekonomik anlamda ve yatırımlar anlamında devam eden gelişmelerine de engel olunmak istenmiştir. Bu darbede meydana gelen gelişmeler bundan önceki darbelerdekinden farklı olarak cereyan etmiştir. Halka ateş açılmıştır. Darbeciler Cumhurbaşkanı'na suikast düzenlemeye çalışmışlardır. İstanbul'da birinci köprü olarak geçen Boğaz Köprüsü tanklar tarafından kapatılmıştır. Fakat bütün bu olaylar meydana gelirken halkın sokaklara çıkarak olan bitene bundan öncekiler gibi tepkisiz kalmayışı karşısında başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Türk Milleti gerçekleştirilmeye çalışılan darbe girişimini püskürtmüştür (Karagöl, 2016; 43-44).

Darbe girişimine piyasaların ilk tepkisi Tablo 23'de belirtilmiştir;

Tablo 24: 15 Temmuz Darbe Girişimine Piyasaların İlk Tepkisi

PARİTELER	15 TEMMUZ	18 TEMMUZ	19 TEMMUZ	20 TEMMUZ	21 TEMMUZ
BIST 100	82,825	81,110	78,338	74,309	72,255
DOLAR	2,89	3,01	3,05	3,06	3,07
EURO	3,21	3,33	3,36	3,37	3,38

Kaynakça: (Kılıçaslan, 2017; 56)

Tablo 24'de görüldüğü üzere piyasaların ilk tepkisi beklenen seviyede gerçekleşmiştir ve Euro, Dolar Paritesinde yükselme meydana gelmiştir. Borsada aynı şekilde olumsuz tepkiler vererek değer kaybı yaşayarak devam etmiştir. Darbecilerin, borsa binasına da baskın yaptıklarını unutmamak gerekmektedir.

Darbenin döviz kuruna etkisi 2016 Ağustos ayından itibaren bakıldığında 2,8 civarlarında olan dolar kurunun bir sonraki ayda 3'ün üzerine çıktığı gözlemlenmektedir. 2017 yılında ise 3,5'in üzerinde seyir etmesi kalkışmanın etkisini gözler önüne sermektedir (Kılıçaslan, 2017: 57).

Darbenin faiz oranlarına etkisini değerlendirildiğinde; 2016 yılının Ağustos ayına bakıldığı zaman faiz oranlarının %8'in üzerine çıktığı gözlemlenmektedir. Daha sonraki süreçte ise 2017 yılına kadar artış devam etmektedir (Kılıçaslan, 2017: 58).

Darbe girişiminin enflasyon oranlarına etkisine bakıldığında; 2016 yılının Temmuz ayında ise %8'inde üzerine çıkmıştır. 2017 yılına kadar devam eden artışlar sonucunda oranlar %12'lere gelerek çift hanelere ulaşmıştır. 15 Temmuz hain darbe girişiminin ekonomiye bir diğer etkisi ise enflasyon oranlarının tek hanelerden çift hanelere çıkışı olarak değerlendirilmektedir (Kılıçaslan, 2017: 60).

5.3. Türkiye'de Temel Makro Ekonomik Göstergeler

Bu kısımda Türkiye ekonomisinin temel makro ekonomik göstergeleri iki bölümde değerlendirilmektedir. Makro ekonomik göstergeler olan Öncü göstergeler, eşanlı göstergeler ve artçı göstergeler finansal serbestleşme öncesi ve finansal serbestleşme sonrası ayrılarak değerlendirme kapsamına alınmaktadır. Temel makro ekonomik göstergelerin ise tanımını yapmakta fayda vardır;

Öncü Göstergeler; Reel GSMH' da her hangi bir değişiklik meydana gelmeden, ekonominin makro göstergelerinde değişimler meydana getiren ve büyüme getiren durum olarak nitelendirilmektedir

Eş Zamanlı Etkili Göstergeler; Makro ekonomik göstergelerin Reel GSMH ile eş zamanlı olarak değişim gerçekleştirmesine neden olan durum olarak nitelendirilmektedir

Artçı Göstergeler; Reel GSMH oranında meydana gelen değişikliklerden sonra, değişim gösteren makro ekonomik göstergeler olarak nitelendirilmektedir. Öncü göstergeleri zıttı olarak işleyiş göstermesiyle dikkat çekmektedir (www.ekodialog.com, Erş. Tarh. 06.05.2018).

5.3.1. Finansal Serbestleşme Öncesi

Finansal serbestleşme sonrası temel makro ekonomik göstergeler üç alt başlık halinde detaylıca ele alınmaktadır. Bu bağlamda ekonominin artçı göstergeleri, öncü göstergeleri ve eş zamanlı etkili göstergeleri değerlendirilmektedir.

5.3.1.1. Öncü Göstergeler

Temel ekonomik göstergeler içerisinde; Menkul kıymet borsa endeksleri, yeni işyerlerinin açılması, yeni inşaat ruhsatları, sanayide işçi çıkarma oranları, tüketim malları için yeni talepler, fabrika ve ekipman yapım anlaşmaları veya siparişleri gibi unsurlar öncü göstergeler arasında gösterilmektedir. Aynı zamanda duyarlı

fiyatlardaki değişimler, satıcıların performansları, işçilerin ortalama haftalık çalışma saatleri ve stoklardaki değişimlerde bu kapsamın içinde yer almaktadır. Bu bölümde finansal serbestleşme öncesi değerlendirmesi sebebiyle Menkul kıymet borsa endeksleri yer almamaktadır. Ayrıca 1980 öncesi ekonomi ile ilgili detaylı ve olgun veri bulunmaması sebebiyle, sanayide işçi çıkarma, tüketim malları için yeni talepler, fabrika ve ekipman yapım anlaşmaları veya siparişleri gibi unsurlar değerlendirme kapsamı dışında tutulmaktadır.

Bu bağlamda yeni inşaat ruhsatlarını değerlendirme kapsamına almak için aşağıdaki tabloda 1980 yılından önce sektördeki ruhsatlı yapılan bina sayısı ve değerleri gösterilmektedir;

Tablo 25: 1980 Öncesi Ruhsatlı İnşaat Yapımı ve Değeri

YILLAR	BİNA SAYISI	YÜZ ÖLÇÜMÜ(M2)	DEĞER (TL)
1964	10.301	1.858.622	511.308
1969	39.744	8.023.278	2.782.598
1974	48.068	9.809.293	7.318.095
1979	57.351	15.635.864	80.261.486

Kaynak: (Tük, 2014; 395)

Tablo 25’de 1980 öncesi değerler beşer yıllık aralıklarla verilmektedir. Bina sayısındaki artışlar ruhsatlı binalar baz alınarak değerlendirme kapsamına alındığı için aynı zamanda yeni inşaat ruhsatlarını da göstermektedir. Bu minvalde tabloya bakıldığında 1964 yılında 10.301 olan bina sayısı, 1969 yılında 39.744 dır. İlerleyen dönemlerde de aynı şekilde artış devam etmektedir. Bunu tablonun geri kalan kısmında yüz ölçümü payları ve değerleri de takip etmektedir. Aynı şekilde pozitif yönlü bir artış ile 1979 dönemine kadar devam etmektedir.

5.3.1.2. Eşzamanlı Etkili Göstergeler

Ekonominin bir diğer unsuru olan eş zamanlı etkili göstergeler arasında sanayi üretim endeksi, tarım dışı sektörlerdeki çalışanların sayısındaki artış, sanayi ve ticari satışların göstergeleri yer almaktadır. 1980 öncesi ekonomi ile ilgili detaylı ve olgunlaşmış veri bulunmaması sebebiyle, tarım dışı sektörlerdeki çalışan sayısı yer almamaktadır. 1980 öncesi dönemde sanayi ve ticari satışların göstergeleri ve aynı

zamanda sanayi üretim endeksine fikir oluşturması bakımından Tablo 26’de faydalanılmaktadır.

Tablo 26: 1980 Öncesi Sanayi ve Ticari Satışların Göstergeleri (milyon TL)

YILLAR	GİRDİ	ÇIKTI	KATMA DEĞER
1950	1.273	2.002	730
1960	8.965	14.895	5.930
1970	35.357	63.899	28.542
1979	633.294	1.027.851	394.557

Kaynak: (TÜİK, 2014; 250)

Tablo 26’da imalat sanayi onar yıllık aralıklarla değerlendirme kapsamına alınmış olup sadece 1980 sonrasını da görebilmek adına 1979 yılı verileri de inceleme kapsamına alınmaktadır. 1950’li yıllardan itibaren imalat sanayi toplamı incelenen tabloda girdi fiyatları olumlu yönde artış göstermektedir. Aynı şekilde çıktılarının artış göstermesi dikkat çekmektedir. 1950 yılından sonra elde edilen katma değer yüksek düzeyde artış göstermektedir. Daha sonraki dönem dilimlerinde katma değerde meydana gelen artışlar, her dönem bir önceki döneme oranla yüksek oranda artış göstermektedir. Katma değerde meydana gelen bu artış olumlu yönde değerlendirilmektedir.

5.3.1.3. Artçı Göstergeler

Ekonominin bir diğer göstergesi artçı göstergelerdir. Bu bağlamda; sanayi ve ticaretteki stoklar, birim üretimdeki işçi maliyetindeki değişimler, tüketici borçlarının gelirlerine oranı ve banka faiz oranlarındaki değişim unsurları bu gösterge içerisinde değerlendirilmektedir. 1980 öncesi ekonomi hakkında özellikle mikro düzeyde yeterli veri bulunmamasından kaynaklı olarak sadece 1980 öncesindeki faiz hadleri ve işçi maliyetleri değerlendirme kapsamına alınmaktadır. Tüketici borçları husus değerlendirme kapsamına alınmamaktadır.

Tablo 27’de ekonominin artçı göstergelerinden olan banka faiz oranlarındaki değişimler değerlendirilmektedir.

Tablo 27: 1980 Öncesi Banka Faiz Oranlarındaki Değişimler (%)

YILLAR	Tasarruf Mev. Faiz Oranı	TCMB Reeskont Faiz Oranı	Gecelik Faiz Oranı
1970	9,00	9,00	-
1975	9,00	9,00	-
1979	20,00	10,75	-

Kaynak: (Tüik, 2014; 575)

Tablo 27’de gösterildiği gibi 1980 yılından önce faiz oranlarında çok büyük değişimler meydana gelmemiştir. Fakat bu durum yine de iyi bir göstere değildir. Bunun nedeni olarak ise faiz oranlarının çift haneli rakamların sınırında gezmesinden kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda 1979 yılında ise bir önceki yıla kıyasla faiz oranlarında büyük bir artış meydana gelmiştir. Gecelik faiz oranlarında bir hareketlenme gözükme de reeskont faiz oranında 1979’un bir önceki yılına kıyasla %1,75 artış gerçekleşmiş olup aynı yılın bir önceki yılına kıyasla tasarruf mevduatı faiz oranlarında ise %11,00 artış meydana gelmiştir.

Artçı göstergeler arasındaki bir diğer unsur işçi maliyetleridir. 1980 yılından önce imalat sanayindeki çalışan sayısı ve maliyetleri tablo 27’de değerlendirilmektedir.

Tablo 28: 1980 Öncesi İmalat Sanayinde Çalışan Maliyetleri (milyon TL)

YILLAR	İŞ YERİ SAYISI	ÜCRETLİ ÇALIŞAN SAYISI	ÇALIŞANLARA YAPILAN YILLIK ÖDEMELER
1950	2.618	162.859	236
1960	5.503	295.989	1.697
1970	4.820	504.054	7.389
1979	7.441	777.926	151.035

Kaynak: (TÜİK, 2014; 250)

Tablo 28’de İmalat sanayinde çalışanlara yapılan ödemelerin toplamının verildiği ilk dikkat çeken kısım iş yeri sayısındaki artıştır. Bu durum üretimin devamı için önem arz etmektedir. Aynı şekilde tabloda da gözüktüğü gibi ücretli çalışan sayısında da artış gerçekleşmektedir. Meydana gelen bu durum ise istihdamın artışı olarak değerlendirilmektedir. Çalışanların maliyetleri ise diğerlerinde olduğu gibi artarak devam eden bir diğer unsur olarak dikkat çekmektedir ve tablonun ana temasını

oluşturmaktadır. 1980 öncesindeki dönemler on yıllık dönemlere ayrıldığında yukarıdaki tabloda çalışan maliyetlerinin ise her dönem artarak devam ettiği dikkat çekmektedir.

5.3.2. Finansal Serbestleşme Sonrası

Ekonomik göstergelerin finansal serbestleşme sonrasında ele alındığı bu bölümde bir önceki bölüm gibi üç başlık altında ele alınmaktadır. Bu bağlamda ekonomiye ait olan öncü göstergeler, eş zamanlı etkili göstergeler ve artçı göstergeler 1980 yılı sonrası baz alınarak değerlendirilmektedir.

5.3.2.1. Öncü Göstergeler

Ekonominin göstergeleri arasında olan öncü göstergelerin kapsadığı unsurları 1980 öncesi öncü göstergelerin anlatıldığı başlık altında bulunmaktadır. Bu kapsamda 1980 sonrası öncü göstergelerin değerlendirildiği bu başlık altında en olgun veriler ruhsatlı inşaat yapımı, açılan ve kapanan şirketler, stoklardaki değişimler hakkında bulunmaktadır. Bu nedenle de belirtilen unsurlar değerlendirilmektedir. Son olarak ise öncü göstergelerin genel değerlendirmesi yapılmaktadır.

Tablo 29'da gösterildiği gibi yeni yapılan binalar ve yüz ölçümleri değerlendirme kapsamına alınmaktadır. Yapılan yeni binalar hesaplanırken ruhsatlı binalar değerlendirme kapsamına alındığı için yeni inşaat ruhsatlarını da bize göstermektedir;

Tablo 29: 1980 Sonrası Ruhsatlı İnşaat Yapımı ve Değeri

YILLAR	BİNA SAYISI	YÜZ ÖLÇÜMÜ (M2)	DEĞER (TL)
1980	63.301	17.385.113	145.303.510
1981	57.232	15.469.876	166.449.933
1982	54.156	15.945.153	210.283.601
1983	54.532	15.930.263	297.299.969
1984	57.201	15.882.190	445.820.397
1985	52.183	15.489.192	675.053.659
1986	71.461	22.297.407	1.524.261.391
1987	80.520	26.385.592	2.421.119.259
1988	83.714	28.777.442	5.131.898.299
1989	94.789	35.588.105	9.761.683.378
1990	94.489	33.169.629	14.424.549.318
1991	92.388	32.590.638	27.305.193.000
1992	105.293	38.359.909	56.522.107.000
1993	101.702	39.153.372	98.800.515.000
1994	99.993	37.054.113	183.159.221.000
1995	96.661	37.509.886	330.304.980.000
1996	104.776	41.764.477	659.075.144.000
1997	106.406	45.166.855	1.378.973.558.000
1998	91.816	42.166.845	2.254.934.012.000
1999	86.777	38.499.532	3.081.051.406.000
2000	90.849	42.462.925	4.879.976.504.000
2001	86.155	40.178.879	7.417.320.699.000
2002	47.094	31.676.425	7.634.637.406
2003	41.342	30.936.681	9.037.065.131
2004	40.792	31.028.172	10.306.575.645
2005	64.126	50.324.600	18.445.263.149
2006	73.383	57.207.320	25.050.689.452
2007	68.056	63.403.212	30.416.729.696
2008	76.069	70.957.036	39.002.256.405
2009	94.772	94.567.729	49.359.423.320
2010	82.131	85.281.468	47.368.597.975
2011	98.339	105.650.512	66.953.825.400
2012	96.852	106.746.058	71.026.384.350
2013	121.049	137.402.564	97.271.562.864

Kaynak: (Tük, 2014; 395)

Tablo 29’de dikkat çeken ilk husus bina sayılarıdır. Bu bize aynı zamanda yeni inşaat ruhsatlarını da göstermektedir. 1980 yılında 63.301 olan bina sayısı 1985 yılında gerileyerek 52.183 olmuştur. Daha sonraki yıllarda artışlar meydana gelse de 2005 yılında 64.126 bina sayısı bir önceki yıla göre kıyaslandığında düşüş göstermektedir. Değerlere baktığımız zaman ise 2000 yılında en yüksek seviyeye çıktığı görülmektedir.

Finansal serbestleşme sonrasında ekonominin analiz edilmesi için öncü göstergeler arasındaki bir diğer unsur açılan ve kapanan şirketler olarak dikkat çekmektedir.

Tabloda 30’da finansal serbestleşme gerçekleşikten sonra açılan ve kapanan işletmeler değerlendirilmektedir.

Tablo 30: 1980 Sonrası Açılan ve Kapanan Şirketler

YILLAR	KURULAN	KAPANAN	KURULAN (%)	KAPANAN (%)
1985	13.917	981	35,8	15,0
1986	16.043	1.095	15,3	11,6
1987	21.128	798	31,7	-27,1
1988	20.481	847	-3,1	6,1
1989	14.882	1.286	-27,3	51,8
1990	18.699	644	25,6	-49,9
1991	17.942	264	-4,0	-59,0
1992	27.816	232	55,0	-12,1
1993	43.841	218	57,6	-6,0
1994	48.573	690	10,8	216,5
1995	56.046	595	15,4	-13,8
1996	553.03	631	-1,3	6,1
1997	67.898	949	22,8	50,4
1998	57.377	1.584	-15,5	66,9
1999	27.083	1.408	-52,8	-11,1
2000	33.161	1.887	22,4	34,0
2001	29.665	2.464	-10,5	30,6
2002	30.842	3.667	4,0	48,8
2003	32.259	5.346	4,6	48,2
2004	40.919	7.660	26,8	40,9
2005	47.401	8.886	15,8	16,0
2006	52.699	9.471	11,2	6,6
2007	55.350	9.954	5,0	5,1
2008	49.003	9.578	-11,5	-3,8

Kaynak: (www.tuik.gov.tr, Erş. Tarh: 23.04.2018)

Tablo 30 iki bölüme ayrılmaktadır. Tablonun sol kısmı sayı olarak açılan ve kapanan şirketlerin adedini vermektedir. Aynı zamanda sağ tarafı ise bir önceki yıla göre yüzdelik olarak değişimi göstermektedir. Şirketlerin açılmasında ve kapanmasında bir istikrara gözükmemektedir. Bu da ticaret için iyi bir analiz olarak değerlendirilmemektedir. 2000 yılı hariç diğer yıllarda kurulan şirketlerin kapanan şirketler oranı bir önceki yıla göre yüksek gözükmektedir. Fakat 2000 yılında bir önceki yıla göre %22,4 gerçekleşen şirket açılışı gerçekleşmiştir. Aynı yılın bir önceki yılına göre ise %34 şirket kapanışı gerçekleşmektedir. Diğer yıllara nazaran bu yılda kapanan şirket oranının açılan şirket oranına farkı en yüksek olduğu şekilde dikkat çekmektedir.

Tablo 31: 2010-2017 Yılı Sonrası Açılan Kapanan Şirket Sayısı

YILLAR	AÇILAN	KAPANAN
2010	4.938	2.088
2011	4.467	1.995
2012	3.139	2.406
2013	4.351	2.610
2014	5.386	2.561
2015	6.215	2.039
2016	4.885	1.896
2017	5.998	2.163

(www.tobb.org , Erş. Tarh: 09.05.2018)

Tablo31’de gösterildiği gibi en çok açılan şirket sayısı 2015 yılında 6.215 olarak gerçekleşmiştir. En çok kapanan şirket sayısı ise 2013 yılında 2.610 olarak gerçekleşmiştir.

Finansal serbestleşme sonrasında öncü göstergeler arasında belirtilen unsurlardan bir diğeri ise stoklardaki değişimlerdir. 1988 yılında artış gösteren stoklar 1993 yılında %50 dolaylarına gelmektedir. Aynı zamanda 1994 yılında ise sert bir iniş göstererek ertesi yıl tekrara %50 değerinin üzerine çıkmaktadır. 2004 yılından 2006 yılına kadar sıfırın altında bulunan stoklar 2007 yılı ile beraber ise %100’ün üzerine çıkmaktadır (Yücel ve Kalyoncu, 2010: 67).

Öncü göstergeler genel olarak değerlendirildiğinde ise; 1988 yılından sonra şekilde de görüldüğü gibi reel sektör sıfırın altında dalgalanmaktadır. Bu durum 2000 yılına kadar sürmüştür ve bu yıldan sonra %1'in üzerinde artışlar meydana gelmiştir. Aynı şekilde devam eden süreçte 2005 yılında gerçek ivme yakalanmış olup %5'in üzerine çıkmıştır. Para ve finans politikaları dönemsel olarak %1'in altında seyir etse de 1996 yılına kadar sıfırın altına düşmemiştir. Devam eden süreçte para ve finans politikaları 2004 yılında sıfırın altında belirse de 2006'dan sonra %6'nın üzerine çıkmıştır. DKÖDG'de (Döviz Kuru ve Ödemeler Dengesi) ise durum 1988 ile 1994 yılları arasında sıfırın altında gözükmektedir. Daha sonraki süreçte 1996 ile 2000 yıllarında sıfır görse de 2002 yılında tekrar sert bir iniş kat etmiştir ve %3'ün altına inmektedir. 2002 yılından sonra yükselişe geçen DKÖDG, 2003 yılında çıkışa geçerek 2008 yılında ise en yüksek orana %3'ün üzerine çıkmaktadır (Yücel ve Kalyoncu, 2010: 68).

Tablo 25'de gösterildiği gibi 1980 yılından önceki dönemlerde ruhsatlı inşaat yapımı ve değerleri üç farklı alanda değerlendirildiği görülmektedir. İlk dikkat çeken husus bina sayısındaki artış olarak görülmektedir. Bunda muhakkak Türkiye'nin artan nüfusunun etkilerinden söz etmek gerekmektedir. Şöyle ki; barınma, tıpkı gıda ve giyim gibi temel ihtiyaçlar statüsünde değerlendirilmektedir. Bu konuda ulaşılan ilk veriler 1964 yılından itibaren olması sebebiyle aynı zamanda inşaat sektörüne özellikle 27 Mayıs 'da gerçekleşen darbenin etkisinden bahsedilmesi mümkün görülmemektedir. Tablo 29'de 1980 sonrası ile kıyaslandığı zaman ise aynı şekilde istikrarlı büyümeden bahsedilememektedir. Özellikle 2000 yılı öncesi için böyle bir değerlendirme yapılamamaktadır. Bunun da en iyi göstergesi 1980-1985 dönemlerinde azalan bina sayısından kaynaklanmaktadır. Aynı dönemler içerisinde yüz ölçümü bakımından da bir daralmadan bahsedilmektedir. 12 Eylül 1980 yılında gerçekleşen politik krizin ve devam eden süreçte dikta yönetiminin ekonomiye etkisi olarak görmek gerekmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde inşaat sektörünün sürükleyici sektör olması sebebiyle ekonominin diğer alanlarında bir fikir uyandırmak için bu göstergeler katkı sunmaktadır. Tablo 25'de 1980 öncesi değerlere bakıldığı zaman 1964 ile 1979 yılları arasında milyon seviyesine yükseldiği görülmektedir. Bu durumda konut başına düşen fiyatların uygunluğu hususunda dikkat çekmektedir. Tablo 29'da 1980 yılı sonrası yani asıl ilgi odağı olan

tarikhler arasında ise değerlerde yükseliş olduğu gibi bina sayısında ise ters orantılı olarak azalış olması sektörel daralmayı gösterir niteliktedir. Özellikle 1995-2000 dönemleri arasında konut fiyatlarında milyon seviyesinden trilyon seviyesine çıkan artış ve bina sayısında 96.661'den, 90.849'a olan düşüş aynı zamanda alım gücünün de düştüğünü göstermektedir. Buna sebep olarak ise 1995 yılından, 2000 yılına kadar olarak süreçte gerçekleşen politik bunalımlar değerlendirilmektedir. Şöyle ki; özellikle 1997 yılında gerçekleşen 28 Şubat sürecinde, çalışmanın daha önce ki bölümünde yer alan sadece belli bir kesime yönelik politik baskılar arttırılmış ve toplumsal bunalım haline dönüşmüştür. Özellikle bu süreçte iş adamlarına yönelik olarak gerçekleştirilen; iş yeri kapama, yeşil sermaye gibi adlandırmalar ile piyasadan el çekirilme yahut mal varlıklarına el konulma gibi bir takım olaylar gerçekleşmiştir.

Bu olayların piyasaya yansımaları olarak Tablo 26'daki göstergeler dikkat çekmektedir. Yine aynı şekilde 1980 sonrası değerlendirilirken, Özellikle 2000-2005 yılları arasındaki dönemde gerçekleşen daralma dikkat çekmektedir. Bina sayısında meydana gelen 90.849'dan, 64.216 dolaylarına inen negatif azalış dikkat çekmektedir. Burada yüz ölçümü oranlarında artış meydana geldiği gibi, değerlendirme oranlarında ise trilyon seviyesinden milyar seviyesine düştüğü gözlemlenmektedir. Burada dikkat çeken husus ise temel ihtiyaç olan barınma ihtiyacının karşılanabilmesinde karşı karşıya kalınan zor durum olsa da göstergenin olumluya döndüğü gözükmektedir. İlk başta meydana gelen daralmanın sebebi olarak ise 2000 yılından 2002 yılına kadar olan süreçte Türkiye'de gerçekleşen hem ekonomik kriz hem de siyasi alanda meydana gelen politik gelişmelerin tıkanmasından doğan sıkıntılar dikkat çekmektedir.

Çalışmanın bir önceki bölümünde bahsedildiği gibi 2000-2002 dönemlerinde Türkiye'de meydana gelen kriz aynı zaman da küresel bir etkide yaratması bakımından dikkat çekmektedir. Şartların bu kadar ağır olmasına rağmen 2005 yılına gelindiğinde havanın iyiye döndüğü gözlemlenmektedir. Daha sonraki süreçte Tablo 29'de 64.126 bina sayısının 124.049'a yükseldiği görülmektedir. Aynı şekilde yüz ölçümünde ki artışa da bakıldığında zaman bu durum sektörün önünün açıldığını göstermektedir. Fakat burada dikkat çeken bir diğer husus ise 2007 yılında

gerçekleşen e-muhtıra krizine rağmen, 2005 yılında başlayan olumlu rüzgârın devam etmesidir. Çalışmanın bir önceki bölümünde değinildiği gibi mevcut iktidarın ekonomiyi koruma altına almak adına almış olduğu erken seçim kararı ve hemen ardından gelen vatandaşın aynı şekilde yönetime devam etme isteğinin istikrarı sağladığı dikkat çekmektedir. Türkiye geliştirmekte olan bir ülke olması sebebiyle meydana gelen bu veriler inşaat sektörünü göstermekte ve önem arz etmektedir. Tablo 31’de açılan ve kapanan şirket sayısına bakıldığında 2010 yılında açılan şirket sayısı 4.938, kapanan şirket sayısı 2.088 olarak dikkat çekmektedir. Bu durumda ticaretin yolunda gittiğini göstermektedir. Özellikle 2015 yılında 6.215 şirket açılmışken, 2016 yılında ise açılan şirket sayısı rakamının 4.885’e düşmesi 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleşen darbenin etkisi olarak dikkat çekmektedir.

5.3.2.2. Eş zamanlı Etkili Göstergeler

Ekonominin bir diğer göstergesi olan eş zamanlı etkili göstergelerin unsurları finansal serbestleşme öncesi eş zamanlı etkili göstergeler bölümünde belirtilmektedir. Bu kapsamda aranan veriler arasında en olgun ve beklenilene karşılayan veriler 1980 sonrası sanayi ve ticari satışların göstergelerinde bulunmaktadır. Tablo 32’de 1980 sonrası sanayi ve ticari satışların göstergesi değerlendirilmektedir

Tablo 32: 1980 Sonrası Sanayi ve Ticari Satışların Göstergesi (milyon TL)

YILLAR	GİRDİ	ÇIKTI	KATMA DEĞER
1980	1.412.531	2.236.508	823.977
1981	2.276.630	3.638.288	1.361.658
1982	3.343.245	5.237.008	1.893.763
1983	4.776.665	7.254.413	2.477.748
1984	7.920.931	11.479.979	3.559.049
1985	12.153.801	17.810.621	5.656.821
1986	16.056.534	25.973.634	9.917.100
1987	26.613.279	40.754.319	14.141.041
1988	45.590.628	72.549.365	26.958.738
1989	78.225.837	123.685.909	45.460.073
1990	119.674.538	196.440.745	76.776.206
1991	188.544.328	321.538.843	132.994.519
1992	341.448.808	589.380.970	247.932.167
1993	608.905.930	1.061.218.687	452.312.757
1994	1.292.665.157	2.213.940.437	921.275.280
1995	2.788.941.023	4.543.864.665	1.754.923.642
1996	4.760.443.358	7.679.764.734	2.919.321.376
1997	9.951.809.619	16.215.628.183	6.263.818.564
1998	16.924.939.872	27.577.738.765	10.652.798893
1999	24.802.433.453	40.907.361.189	16.104.927.736
2000	42.793.383.724	66.532.186.374	23.738.802.650
2001	71.349.264.325	112.363.474.541	41.014.210.216

Kaynak: (Tüik, 2014; 250)

Tablo 31’de 1980 Sonrası Sanayi ve Ticari Satışların Göstergesi değerlendirilmektedir. Bakıldığı zaman 1980 yılından sonra girdilerdeki milyon seviyesindeki artış 2000’e gelindiğinde milyar seviyesine yükselmektedir. Aynı durum 1990-2000 dönemi arasında katma değer de gerçekleşmektedir. Bu dönem aralığında da katma değer oranlarında milyon seviyesindeki artış milyar seviyesinde gerçekleşmektedir.

Tablo 33’de toplam sanayi endeksi verilmektedir ve 2007 ile 2016 yılları arasında kapsamaktadır.

Tablo 33: 2007-2016 Dönemi Toplam Sanayi Endeksi (%)

YILLAR	KAPASİTE KULLANIM ORANI	ÜRETİM ENDEKSİ
2007	7,0	98,9
2008	-0,6	98,3
2009	-9,9	88,6
2010	12,8	100,00
2011	10,1	110,1
2012	2,5	112,9
2013	3,0	116,3
2014	3,6	120,5
2015	3,2	124,3
2016	1,9	126,6

Kaynak: (www.kalkinma.gov.tr , Erş. Tarh: 09.05.2018)

Tablo 33’de toplam sanayi endeksleri kapasite kullanım oranlarıyla birlikte verilmektedir. 2008 yılında bir önceki yıla göre kapasite kullanım oranı -0,6 oranlarına düşmektedir. Bu durum bir sonraki yıla göre de devam etmektedir. 2009 yılında bir önceki yıla göre üretim endeksinde düşüşler meydana gelmektedir. Bu duruma neden olarak 2008 küresel krizi olarak dikkat çekmektedir. Kapasite kullanım oranları en yüksek seviyeye 2010 yılında %12,8 ile çıkmaktadır. Toplam sanayi üretim endeksi ise en yüksek oranına 2016 yılında %126,6 oranlarında meydana gelmektedir.

İlk olarak tablo 26’da 1980 yılı öncesi sanayi ve ticari satışların göstergeleri gösterilmektedir. 1950 yılında girdiler ile çıktılar arasındaki fark dikkat çekmektedir. Girdi çıktı arasındaki farkın az olması katma değerinde az olsa bile ileriki günler için olumlu yönde dikkat çekmektedir. Fakat 1960 yılında bir önceki döneme göre girdi çıktı maliyetleri arasındaki fark artış göstermektedir. Çalışmanın beşinci bölümünün ikinci kısmında da bahsedildiği gibi 27 Mayıs darbesinin özellikle bu alanda etkili olduğu düşünülmektedir. Politik ve siyasi belirsizlik sebebiyle fiyatlar genel düzeyi ve enflasyon oranlarında meydana gelen artışlar nedeniyle girdi çıktı arasındaki farkta artış göstermektedir. Bu durum da reel sektörün bir nevi içinde bulunduğu dar boğazı gösterir niteliktedir. Daha sonraki süreçte 1960 ile 1970 arasında dönem kıyaslandığında aynı şekilde girdilerin çıktılarının altında kaldığı görülmektedir. Bir diğer dikkat çeken husus ise katma değer oranlarının çıktısı oranlarının altında

kalmasından kaynaklanmaktadır. Bu dönem de sanayi ve ticari anlamda beklenen olumlu gelişme gözükmemektedir. Bu döneme damgasını vuran eylemler olarak ise muhakkak ki 27 Mayıs darbesinden sonra yaklaşık dört yıl kadar süren dikta yönetimi ve seçimlerden sonra gerçekleştirilen muhtıralar dikkat çekmektedir. Aynı şekilde 1970 ve 1979 arasındaki dönemde de aynı durum söz konusudur. Bura da girdiler ve çıktılar arasındaki fark git gide açılmaktadır aynı zamanda da üretilen katma değer in çıktı oranlarının altında kaldığı ve dönemler ilerledikçe bu olumsuz yöndeki farklılıkların artış gösterdiği dikkat çekmektedir. Bunlara sebep olarak ise yukarıda da belirtildiği gibi 1960 darbesi ve muhtıranın yanı sıra aynı zamanda gerçekleştirilemeyen iki tane darbe girişiminin etkisi de bulunmaktadır. Bu durumu şu şekilde değerlendirmek gerekmektedir. Hiçbir piyasa ve reel sektör siyasi anlamda bunalım ortamlarından ve belirsizlik ortamlarından olumlu yönde etkilenmemektedir.

Aynı şekilde bahsedilen dönemler arasında ise sürekli siyasi ve politik bunalımlar gerçekleşmektedir. Bu durum reel sektörün katma değer hacmine ise olumsuz yönde katkı sunmaktadır. Maliyetlerin artmasında bir diğer etken olarak ise uluslararası alanda dikkat çeken ekonomik bir kriz havasına dönen bu dönemde gerçekleşen petrol krizleri de dikkat çekmektedir.

Nitekim devam eden süreçte 1980 yılına gelindiğinde ise Tablo 30'da görüldüğü gibi girdiler ile çıktılar arasında bir milyon liradan fazla bir fark olduğu, iki milyon seviyelerinde olan çıktıya rağmen katma değer oranının bunun çok altında olduğu gözükmemektedir. Bu durum üretimin ve reel sektörde ticari hayatın olumsuz havada geçtiğini göstermektedir. Bunun sebebi olarak ise bir önceki yıl yani 1979 yılından beri TBMM'nin, Cumhurbaşkanı seçememesi ve hemen ertesi yıl 12 Eylül 1980 askeri darbesinin gerçekleştirilmesinden kaynaklanmaktadır. Özellikle Dünya'da finansal serbestleşme rüzgârları eserken ve birçok büyük milletler özgürlüklere ve yasaklara karşı reformlar yaparken, aynı şekilde finans alanında ülkeler gelişim halindeyken Türkiye'de gerçekleşen bu darbe gerekçe olarak gösterilmektedir. Nitekim bu darbenin gerçekleşmesinden sonra Türkiye'de ekonomiye yönelik bir fikir beyan etmek gerekmemektedir. Çünkü binlerce gencin hapisanelere atılması ve işkence görmesi aynı zamanda siyasi liderlerin tutuklanması ve ideolojik olarak insanların sınıflandırılarak asılması gibi vahşet görüntüleri meydana gelmiştir.

Durumun vahşetini en iyi derece de anlatabileceğimiz nokta ise siyasi lider olan ve sonradan şehit edilen Muhsin Yazıcıoğlu'nun 11 sene kaldığı cezaevinde 8 yıl kadar bir süre kapalı hücrede bekletildiği de göz ardı edilmemelidir. Türkiye'de yaşanan bu politik bunalımın etkileri tabii ki ekonomiye olduğu kadar aynı zamanda sosyal hayata da bulunmaktadır. Devam eden süreçte Tablo 31'de girdiler çıktılar arasındaki fark git gide daha da açılmaktadır. Şöyle ki özellikle 1990-2001 arası dönemde milyon seviyesinden milyar seviyesine çıktığı gözükmemektedir. Bu durum 1980 yılından sonra darbenin etkilerinin geçmediğini göstermektedir. Çalışmanın beşinci bölümünün ikinci kısmında detaylıca işlendiği gibi özellikle 1990-2000 arası dönemde yaşanan 28 Şubat 1997 bunalımının da etkisi göz ardı edilmemelidir.

Tablo 31'de bir nevi reel sektöre ve üretime olan etkileri gözlemlene fırsatının bulunması sebebiyle özellikle 28 Şubat sürecinde sadece belli bir kesime uygulanan baskılar nedeniyle birçok iş adamı ve tacirin iş yerlerine el konulması veya kapatılması gibi gerçekleşen olayların da ekonomiye yansımaları olarak değerlendirilmektedir. Özellikle 1980 yılı sonrası dönemde Dünya'da meydana gelen gelişmeler dikkat çekmektedir. Fakat Türkiye'nin bu gelişmelere koşması yerine bir takım iç hesaplaşmalar nedeniyle vakit harcaması ve ülkenin gelişimini sağlamak adına atılması gereken adımların ülkenin yöneticileri tarafından gerekli ciddiyette atılmaması bu konjonktürde gerçek durumu gözler önüne sermektedir. Tablo 31'de belirtildiği üzere gerçekleşen politik bunalımların ve ekonomik krizlerin, Türkiye'nin katma değer üretimine katkısı olumsuz yönde olmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Türkiye'nin bir anlamda üretiminin zayıf olması ise dışa bağımlı hale dönüşmesine sebep olmaktadır.

Tablo 32'de Sanayi üretim endeksi kapasite kullanım oranlarıyla birlikte verilmektedir. 2007 yılında %7,0 olan kapasite kullanım oranı, 2008 yılında %0,6'ya gerilemektedir. Meydana gelen 2008 yılında meydana gelen küresel krizin üretime olan etkisini göstermektedir. Daha sonraki süreçlerde artarak devam etse de 2011 yılında %10,1 olan kapasite kullanım oranı, 2012 yılında ise %2,52 düşmektedir. Özellikle bu tarihler de gerçekleşen 17/25 Aralık Yargı operasyonları ve Gezi Parkı'nda meydana gelen halk olaylarının ekonomiye olan etkisini göstermektedir. 2015 yılında %3,2 olan kapasite kullanım oranı 2016 yılında ise

%1,9'a düşmüştür. Bir başka politik kriz olan 15 Temmuz 2016 darbe girişiminin Türkiye ekonomisine olan olumsuz etkisini göstermektedir.

5.3.2.3. Artçı Göstergeler

Ekonominin artçı göstergeleri içerisindeki unsurlar finansal serbestleşme öncesi artçı göstergeler arasında belirtilmektedir. Bu kapsamda değerlendirilen veriler arasında talebe en uygun ve olgun veriler, 1980 sonrası faiz hadleri ve 1980 sonrası dönemde imalat sanayinde çalışanların maliyetleri olarak ele alınmaktadır. Bu kapsamda 1980 sonrası dönemde banka faiz oranları Tablo 33'de belirtilmektedir. Aynı şekilde 1980 yılından sonraki imalat sanayinde çalışanları maliyetleri de Tablo 34'de değerlendirilmektedir.

Tablo 34: 1980 Sonrası Banka Faiz Oranlarındaki Değişimler (%)

YILLAR	Tasarruf Mevduat Faiz Oranı	TCMB Reeskont Faiz Oranı	Gecelik Faiz
1980	33,0	26,0	-
1981	35,0	31,50	-
1982	50,00	31,50	-
1983	45,00	48,50	-
1984	45,00	52,00	-
1985	55,00	52,00	-
1986	48,00	48,00	39,09
1987	52,00	45,00	42,36
1988	83,90	54,00	46,77
1989	58,80	54,00	26,87
1990	59,40	45,00	62,72
1991	72,70	48,00	59,87
1992	74,20	54,50	67,77
1993	74,70	54,50	69,63
1994	95,60	55,00	92,04
1995	91,30	50,00	106,31
1996	93,80	57,00	74,33
1997	96,60	67,00	77,93
1998	95,50	80,00	79,00
1999	46,70	60,00	69,90
2000	45,60	70,00	198,95
2001	62,50	70,00	59,00
2002	48,20	55,00	44,00
2003	28,60	43,00	26,00
2004	22,06	38,00	18,00
2005	20,38	23,00	13,50
2006	23,72	27,00	17,50
2007	21,03	25,00	15,75
2008	25,68	25,00	15,00
2009	15,67	15,00	6,50
2010	12,98	14,00	1,50
2011	15,90	17,00	5,00
2012	16,05	13,50	5,00
2013	14,22	10,25	3,50

Kaynak: (Tüik, 2014; 575).

Tablo 34’de gözüktüğü gibi faiz oranları her zaman çift haneli rakamlarda seyir etmektedir. 2000’li yıllardan önce %95 seviyelerini gören faiz oranları 2000’li yıllarda azalış göstermektedir. Özellikle gecelik faiz oranlarında 1980 ile 2000 arasında gerçekleşen yüksek oranlı artışlar 2000 yılından sonra yüksek oranda düşüş olarak gerçekleşmektedir. 2008 yılında mevduat faiz oranları bir önceki yıla göre %21,03’den %25,68’e artış göstermektedir. Bu durumun sebebi olarak ise küresel kriz olarak dikkat çekmektedir.

2013 yılından sonraki dönemi kapsayana faiz oranları göstergeleri ise bir sonraki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 35: 2014-2017 Dönemi Faiz Oranları (%)

YILLAR	REESKONT FAİZ ORANLARI	MEVDUAT FAİZ ORANLARI
2014	9,0	9,9
2015	9,0	11,6
2016	8,8	11,4
2017	8,8	14,9

Kaynak: (www.kalkinma.gov.tr , Erş. Tarh: 09.05.2018)

Tablo 35’de gösterildiği gibi mevduat faiz oranları artarak devam etmektedir. En yüksek seviyesine ise 2017 yılında %14,9 olarak ulaşmaktadır. Bu durumun sebebi olarak ise bir önceki yıl gerçekleşen ve ülkedeki güven ortamının zedelenmesine sebep olan başarısız darbe girişimi olarak dikkat çekmektedir. Diğer bir yandan Merkez Bankasını ilgilendiren kısım olan Reeskont faiz oranlarında ise bir düşüş meydana gelmektedir.

Artçı göstergeler arasında bir diğer unsur olan çalışan maliyetleri Tablo 35’de değerlendirilmektedir.

Tablo 36: 1980 Sonrası İmalat Sanayinde Çalışan Maliyetleri (milyon TL)

YILLAR	İŞ YERİ SAYISI	ÜCRETLİ ÇALIŞAN SAYISI	ÇALIŞANLARA YAPILAN YILLIK ÖDEMELER
1980	8.710	786.995	253.088
1981	9.193	798.142	368.545
1982	9.456	828.121	475.690
1983	9.266	862.252	615.535
1984	8.779	891.028	835.796
1985	10.647	928.128	1.201.024
1986	9.764	943.997	1.594.560
1987	9.414	973.535	2.446.651
1988	9.322	1.009.492	4.158.628
1989	9.445	1.021.439	8.618.219
1990	8.871	1.023.669	16.741.117
1991	8.258	943.268	33.268.077
1992	11.201	977.098	55.743.602
1993	10.567	947.505	93.713.252
1994	10.127	932.885	148.466.305
1995	10.229	970.677	268.444.533
1996	10.590	1.037.140	500.300.987
1997	11.372	1.138.115	1.055.941.477
1998	12.326	1.205.190	2.039.408.617
1999	11.261	1.112.228	3.362.733.988
2000	11.118	1.128.992	5.288.874.144
2001	11.311	1.095.765	6.919.618.604

Kaynak: (TÜİK, 2014; 250)

Tablo 36'da 1980 sonrası dönem onar yıllık olarak değerlendirilmektedir. İki binli yıllara ışık tutmakta yardımcı olması açısından 2001 yılı, 2000 yılının hemen ardından gelmektedir. Tabloya bakıldığında iş yeri sayısının sürekli olarak arttığı gözlemlenmektedir. Bu durum üretimin devamı açısından önem arz etmektedir. Ücretli çalışan sayısında da aynı şekilde artış dikkat çekmektedir. Fakat 2001 yılında çalışan sayısı bir önceki yıla nazaran olumsuz yönde hareket etmiş olup 1.095.765 olarak gerçekleşmiştir. İmalat sanayinde çalışanlara yapılan ödemelerde aynı şekilde artarak devam etmektedir.

Bir sonraki tabloda ise 2006-2016 dönemleri arasında çalışanların gelirleri değerlendirilmektedir;

Tablo 37: 2006-2016 Arası Çalışanların Gelir Oranları (%)

DÖNEMLER	GELİR ORANI
2006-2007	15,2
2007-2008	-1,8
2008-2009	-25,9
2009-2010	12,0
2010-2011	-6,5
2011-2012	26,4
2012-2013	-36,4
2013-2014	-15,17
2014-2015	5,1
2015-2016	-16,1

Kaynak: (www.kalkinma.gov.tr , Erş. Tarh: 09.05.2018)

Tablo 37’de gösterildiği gibi çalışanların gelirlerinde sabit bir oran veya kademeli olarak artış gözükmemektedir. Dönemler arasına bakıldığında zaman ise en yüksek 2011-2012 döneminde %26,4 oranına gelir düzeyleri çıkmaktadır. En düşük oran ise 2012-2013 yıllarında -%36,4 olarak gerçekleşmektedir. Kriz dönemleri olan 2008-2009 döneminde %-25,9 oranında bir düşüş gözükmemektedir.

Artçı göstergeler değerlendirme kapsamına alındığında ilk olarak banka faiz oranlarındaki durum ele alınmaktadır. Bu durum aynı zamanda para politikasının içinde bulunduğu durumun vahametini de bizlere göstermektedir. Tablo 27’de finansal serbestleşme öncesi dönem değerlendirme kapsamına alınmaktadır. Fakat eldeki verilerin yetersiz olması nedeniyle 1970 ile 1980 arası dönem değerlendirilmektir. Bu kadarıyla dahi birçok fikir edinilmektedir. 1970 ile 1975 yılları arasında ki beş yıllık dönemde normal faiz oranları ve reeskont faiz oranları aynı şekilde seyir etmektedir ve %9 bandında gözükmemektedir. Herhangi bir yükseliş ve düşüş göstermediği için nötr görüntü gibi gözükse de faizler maksimum düzeyinin üzerinde olması sebebiyle olumsuz izlenim vermektedir. Aynı zamanda bu dönemler arasında gecelik faiz oranları hakkında bir hareketlenme gözükmemektedir. Bu durumu ise henüz finansal serbestleşme sürecine dair bir hamle yapılmamasına bağlamak mümkündür.

Tablo 27’de 1975 ile 1979 arasındaki dönemde faiz oranlarındaki artış yüksek seviyelere hatta çift hanelere ulaşmaktadır. Reeskont faiz oranlarında %1,75 artış gerçekleşmiş olsa da asıl ilgilendiren kısım yani mevduat faiz oranlarındaki %11’lik artış ile %20 seviyelerine yükselmesi olumsuz gidişatın arttığını ve para politikasındaki sorunları göstermektedir. Bu durumun da nedenleri olarak 1960 ile 1980 yılları arasında yaşanan politik bunalımların etkisi yoğun gözükmektedir. Öncelikle 1970 ile 1975 arası dönemde faizlerin sabit olarak %9 civarında devam etmesinin neden hem 1960 darbesinden sonra ki kalıntıların devamını hem de aynı dönemler arasında gerçekleşmeyen fakat politik olarak bunalıma sebep olan darbe girişimlerinin olmasından kaynaklanmaktadır. Çalışmanın beşinci bölümünün ikinci kısmında detaylıca incelendiği gibi özellikle Talat Aydemir’in üst üste iki defa gerçekleştirmeye kalktığı başarısız darbe girişimleri ve devam eden süreçte Süleyman Demirel hükümetine verilen muhtıra politik ve siyasi bir belirsizlik meydana getirmiştir. Tedirginlik ortamının yayılmış olmasının sebebiyle de piyasalara yansımaları olumsuz olarak gözükmektedir. Fakat yine de kıyaslama yapılacak olursa finansal serbestleşme sonrasında gerçekleşen ve Tablo 34’de gösterilen faiz hadleri verilerinin çok altında seyir etmektedir. Bunu da iki sebepli açıklamak mümkün gözükmektedir. İlk olarak finansal serbestleşme öncesi dönemde Türkiye’nin dışa kapalı bir ekonomi olması ikinci olarak ise finansal serbestleşme sonrasında politik ve siyasi bunalımların 1980 öncesine daha çok ve daha ağır sonuçlu olmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 34’de 1980 yılında mevduat faiz oranlarının %33 seviyesine yükselmesi ve bir önceki yıla göre Tablo 26’da görüldüğü gibi %13 artış göstermesi bu dönemlerde gerçekleşen siyasi bunalım ve 12 Eylül 1980 darbesinden kaynaklanmaktadır. Darbelerin ve darbe girişimlerinin ekonomiye bıraktığı her zaman en kaz olmaktadır. Onlarca insanın canından olduğu bu darbeden sonra faiz hadlerinde meydana gelen artış çok yüksek şekilde gerçekleşmiş gözükmektedir. Aynı zamanda bir önceki yıl yani 1979 yılında TBMM’nin Cumhurbaşkanı seçememesi ve Türkiye’nin Devlet olarak başsız kalması söz konusu olmasından kaynaklı oluşan belirsizlik durumu ve darbeden sonra bu belirsizliğin tedirginliğe dönüşmesi de piyasaları aynı derecede kötü etkilediği düşünülmektedir. İlerleye süreçte 1980-1985 arası yani finansal serbestleşme sonrasında faiz hadlerinde beklenen düşüş gerçekleşmemektedir. Bu

durumun sebebi olarak ise iki temel fonksiyonu değerlendirmek mümkün gözükmektedir. İlk olarak siyasi anlamda yönetimin Türkiye’de askeri rejimin elinde olması bu durumu nitelendirmektedir. Bir diğer fonksiyon ise Dünya’da meydana gelen gelişmeler olarak dikkat çekmektedir. Dünya’da ülkeler güven ortamının tahsis edilerek özgürlüklerin artması ve serbestleşme kuralları yerine getirirken Türkiye’de tam tersi durumun olmasına rağmen uluslararası finansal kuruluşların tavsiyelerini askeri rejim halindeyken uygulamaya çalışması ise bu anlamda başarısızlığın sebebi olarak gözükmektedir. Bir piyasanın kötüye gitmesi için gerekli olan, tedirginlik, belirsizlik, kısıtlamalar ve baskı ortamlarının bulunması net olarak sebep arz etmektedir.

Tablo 34’de finansal serbestleşme sonrası 1990-1995 döneminde sivil hükümet görevde olmasına rağmen mevduat faiz oranlarında ve gecelik faiz oranlarında artışlar devam etmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde politika yapıcıların belirlediği maksimum faiz oranlarının çok uzağında ve verimsiz ekonomi olarak gözükmektedir. Bu durumun sebebi olarak ise Türkiye’nin finansal serbestleşme kurallarını yerine getirmek ve ekonomik darboğazdan çıkmak için uluslararası para ve finans kuruluşlarının yapmış olduğu reçeteler sebebiyle meydana geldiği düşünülmektedir. Muhakkak ki dışa açık ekonomiyle gelişim hedeflense de özellikle IMF gibi kurumların Türkiye’ye yapmış olduğu baskı ve dayatmalar, ülke güveninin sağlanmasından ziyade dağılmasına sebep olmaktadır. Meydana gelen bu gelişmeler sebebiyle Türkiye Uluslararası para ve finans kuruluşlarına uzunca bir süre borçlandırılmıştır. Gerçekleşen bu durumdan sonra ülke olarak enerjisini üretmek ve çalışmak için harcamak yerine borçlarını ödemek veya borçlarını en iyi şekilde yapılandırmak için kullanmıştır. 1995 ve 2000 yılları arası dönemde mevduat faiz oranlarında bir azalış gerçekleşse de gecelik faizler ve reeskont faiz oranlarının artışı aynı şekilde devam etmiştir. Özellikle gecelik faiz oranlarında meydana gelen yüksek artışlar, 28 Şubat 1997 sürecinin yaşanmasından kaynaklanmaktadır. Baskılar ve politik tartışmalar toplumun sadece bir kesimine yayılması aynı hararetli tartışmaların mecliste de gerçekleşmesi sebebiyle bütün toplumu kapsayan bir problem haline dönüşmesi ve endişe ortamlarının yanı sıra iş dünyasına uygulanan baskıların bu anlamda belirleyici rol teşkil etmektedir.

Daha sonraki süreçte 2000 ve 2005 yılları arasında faiz hadlerinde sert inişler meydana gelmiştir. Bu durumun sebebi olarak ise özellikle 2000-2001 krizinden sonra Türkiye’de istikrar ortamının sağlanmasından kaynaklanmaktadır. Tablo 33’de 2013 yılında %14,22 düzeylerine kadar gerileyen mevduat faiz oranları, bahsedilen daha önceki durumlara göre en iyi oran olarak gözükmektedir. Fakat bu oranın da iyi bir oran olduğu söylenememektedir. Minimum faiz oranlarının çok üzerinde olması ve çift hanelerde olması da bu durumun kanıtı olarak gösterilebilmektedir. İstikrar ortamının sağlanmasına rağmen faiz hadlerindeki bu yükselişin, 2007 yılında gerçekleşen e-muhtıra krizi ve daha sonraki süreçlerde gerçekleşen Gezi Parkı gibi halk ayaklanmalarının gerçekleştiği politik ve siyasi bunalımlardan kaynaklanmaktadır. E-muhtıra krizini dönemin iktidarı iyi yönetse de özellikle Gezi Parkı süreci dışarıya karşı Türkiye’nin şüpheli bakılmasına ve tedirginlik yaymasına sebep olmuştur. Bu durumun karşılığında piyasalara yansımaları da açıkça gözükmektedir.

Tablo 35’de 15 Temmuz Darbe Girişiminin faizlere olan etkisi gözlemlenmektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi gerçekleşen politik sorunlar nedeniyle faiz oranları %10’un üzerinde ve çift hanelerde gelişim göstermektedir. Bu anlamda 2016 yılında %11,4 olan faiz oranları, 2017 yılında ise %14,9 olarak gerçekleşmektedir. Bu duruma hem darbe girişiminin olduğu kadar aynı zamanda Türkiye’nin dış politikada yaşamış olduğu sorunların etkisi de bulunmaktadır.

Tablo 28’de ise imalat sanayinde çalışan sayısı ve çalışan maliyetleri olarak finansal serbestleşme öncesi dönem için fikir vermektedir. Aynı şekilde Tablo 35’de de finansal serbestleşme sonrası dönem verileri fikir verici niteliktedir. Buna göre iki dönemin kıyaslaması yapılacak olursa Tablo 28’de 1950 yılında çalışanlara yapılan ödeme 236 milyon lira olarak gözükmektedir. Tablo 36’da 1980 yılında ise bu rakam 253.088 milyon lira olarak gözükmektedir. Burada dikkat çekilmesi gereken konu aradan geçen 30 yıl gibi bir süreye rağmen çalışanlara yapılan ödemeler 250 milyon seviyesini aşmamaktadır. Bu rakam 1950 yılı için iyi görünmekte ve Adnan Menderes hükümetinin başarısını göstermektedir. Fakat 1980 yılı gelişmesi hem işsizlik hem de refah düzeyinin 30 yıl boyunca olumlu yönde harekete geçirilemediğini göstermektedir. Tablo 28’de 1960 ile 1970 yılları arasında dönemde

imalat sanayinde iş yeri sayısında azalış meydana geldiği gözükmektedir. Bu azalış Türkiye'nin sanayileşme ve üretim de karşı karşıya kaldığı olumsuz tabloyu niteler düzeydedir. Bahsedilen bu dönemler arasında meydana gelen olumsuzlukların sebebi olarak ise 27 Mayıs 1960 darbesini sebep göstermek mümkün gözükmektedir. Bu darbeye hükümet devrildiği gibi aynı zamanda başbakan da asılmıştır ve bu durumun reel sektöre etkisi olumsuz gözükmektedir. Çalışmanın beşinci bölümünün ikinci kısmında anlatıldığı gibi Adnan Menderes döneminde üretim ve sanayileşmede atılan adımlar gerçekleşen darbe sebebiyle ortadan kalkmıştır. Yerini ise yasaklar ve baskılar almıştır. Bundan sonra ki özellikle 1970'li yıllardan sonra iş yeri sayısında ve ücretli çalışan sayılarında artışlar meydana gelmektedir. Sadece 2000-2001 döneminde ücretli çalışan sayılarında bir önceki yıla oranla azalış gözükmektedir. Bu durumun sebebi olarak ise 2001 yılında gerçekleşen Türkiye krizinin etkileri sebep olarak gösterilmektedir. Bunun dışında finansal serbestleşme sonrası dönemde imalat sanayinde iş yeri sayılarında ve çalışanlara yapılan yıllık ödemeler noktasında artışlar meydana geldiği gözükmektedir.

Çalışanların gelirlerine bakıldığında ise Tablo 37'de 2006-2007 döneminde %15,6 olan gelir oranları, 2007-2008 döneminde %-1,8'e gerilemiştir. Buna da askerin hükümete gönderdiği e-muhtıranın ekonomiye etkisi olarak değerlendirilmektedir. 2011-2012 yılında çalışanların gelir oranları %26,4 iken 2012-2013 döneminde %-36,4 olarak gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Bu sert düşüşün sebebi olarak ise Gezi Parkı olayları olarak değerlendirilmektedir. Bir başka politik kriz olan 15 Temmuz 2016 darbe girişiminin etkisi ise 2014-2015 gelir oranlarında gözükmektedir. 2014-2015 %5,1 olarak gerçekleşmekte iken 2015-2016 yılında çalışanların gelir oranları %-16,1 seviyesine gerilemiştir. Bu da ekonomiye etkisini ve reel sektöre etkisini yanı sıra vatandaşın bireysel ekonomisine kadar ne kadar etkili olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Finansal krizler nedeniyle uluslararası ve yerel finans kuruluşlar iflas etmiştir. Finansal krizler ülkelerin borç yükümlülüklerini arttırarak IMF gibi uluslararası finans kuruluşlarına uzun dönem borçlanmaya neden olmaktadır. Kamu borcunun önemli ölçüde artmasına sebep olan finansal krizler nedeniyle sert politik uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Finansal krizler yurtdışı kredilerde azalmaya sebep olmaktadır. En büyük olumsuz etkisi ise küreselleşme sebebiyle finansal krizin çok çabuk ülkeleri etki altına almasıdır.

Politik krizlerin ise ekonomiye makro ölçekte ciddi zararları gözükmemektedir. Enflasyon oranlarında çift haneli rakamlara ulaşılması, faiz oranlarında sınırın çok üzerinde gerçekleşmesi gibi etkenleri bulunmaktadır. Politik krizler aynı zamanda döviz kurunda olumsuzluklara sebep olarak ulusal paranın değer kaybetmesine neden olmaktadır Ülkede belirsizlik ortamının oluşmasından dolayı halk arasında önemli ölçüde kutuplaşmalara ve bölünmelere neden olmaktadır. Politik krizlerin finansal krizlerden daha çok olumsuz etkisi bulunmaktadır. Politik krizlerin ne zaman biteceği öngörülememektedir. Bazıları yıllarca sürmekte bazılarının sonu hiç gelmemektedir.

Çalışma finansal serbestleşme sonrasında gerçekleşen ekonomik ve politik krizlerin Türkiye ekonomisine olan etkilerini tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Ekonomik krizler 1980-2018 yılları arasındaki süreci kapsamaktadır. Politik krizler ise daha iyi anlaşılabilmesi için 1960-2018 yılları arasındaki süreci kapsamaktadır. Belirtilen dönemlerde her on yılda bir Türkiye’de bir politik birde finansal kriz meydana gelmektedir.

Finansal krizlerin Türkiye ekonomisine birçok olumsuz etkileri bulunmaktadır. Merkez bankasının faizler üzerindeki etkisini kaybetmesine sebep olmaktadır. Gelir dağılımı ile giderler arasındaki dengenin de bozulmasına sebep olmuştur. Aynı zamanda finansal krizler mali piyasalarda kredibilitenin bozulmasına sebep olmuşlardır. Türkiye ekonomisinde finansal krizler bir diğer finansal krizlerin tetikleyicileri olmaktadır. Ekonominin dış talebinde azalış meydana getirmektedir. Finansal krizler döviz kuru ile faiz oranları arasında yapay bir büyüme süreci

getirmektedir. Türkiye ekonomisi finansal krizler nedeniyle büyüme trendini kaybetmiştir.

Politik krizler Türkiye ekonomisini makro ölçekte büyük etki yapmaktadır. İlk olarak enflasyon oranlarına değinmek gerekmektedir. Meydana gelen darbeler nedeniyle ülke ekonomisinde enflasyon oranları çift hanelere kadar yükselmekte hatta hiperenflasyonu görmektedir. Politik krizler nedeniyle Türkiye'nin dış ödemeler dengesi bozulmaktadır. Özellikle bulunduğu coğrafya gereği politik anlamda her zaman krize açık alan ülke ekonomisini döviz kurundaki sert dalgalanmalarda önemli ölçüde etkilemektedir. Meydana gelen belirsizlik ortamı nedeniyle dolaylı finansman elde edememiştir. Bu durumda yatırımların kısıtlı kalmasına sebep olmaktadır. Reel sektöre de etkisi bulunan politik krizler nedeniyle işsizlik rakamları yükselmektedir.

Türkiye ekonomisi gelişimine devam etmesi için üretime ekonomisine geçmesi gerekmektedir. Teknoloji üretiminde dünya ülkelerinin çok gerisinde olan Türkiye'nin bu anlamda gerekli yatırımları yapması gerekmektedir. Ülkeyi yurtdışı finansman girdisi gerçekleşmesi için güven ortamının tahsis edilmesi gerekmektedir. Politika yapıcıların gerginlik ve endişe oluşturacak hareketlerden kaçınması gerekmektedir. Türkiye aynı zamanda endüstri 4.0'ı yakalamalı ve bunun için gerekli olan inovasyon hamlelerini yapmalıdır. Döviz kuru üzerinden ciddi zararlar gören Türkiye'nin bölgesinde diğer devletlerle olan ikili ilişkilerini arttırarak ticaretini ulusal para üzerinden gerçekleştirmesi gerekmektedir. Türkiye'de ekonomi siyasetin çok fazla etkisi altında bulunduğu için siyasetçilerin bu konuda çok daha hassas olması gerekmektedir.

Çalışma gerçekleştirilirken 1980 öncesi dönemler için verilerin yetersizliği, mevcut verilerin çok sağlıklı olmaması aynı zamanda 2000-2010 yılları arasında makro ölçekteki göstergeler hariç diğer ekonomik göstergeler hakkında sağlıklı veriler bulunmaması gibi kısıtlara rastlanmaktadır. Gelecekte finansal ve politik krizlerin ekonomiye etkilerinin inceleneceği bir çalışmada başka ülkeleri de dikkate alan regresyon analizi yapılabilir. Aynı zamanda buradan elde edilen çıktılar sayesinde politik ve finansal krizlerin etkilerinin bölgelere göre dağılımı gözlemlenebilir.

EKLER

EK1. Finansal Serbestleşmeye Yönelik Literatür Tablosu

YAZAR	KONU	DEĞİŞKENLER& İÇERİK	VERİ	YÖNTEM	SONUÇ
Bozoklu ve Yılabancı, 2013	Büyüme ile finansal gelişme ilişkisi	Literatür Temelli Karşılaştırma	Gelişmekte Olan Ülkeler	Ampirik Analiz	İktisadi büyüme finansal gelişme ile mümkündür.
Savrul ve Özekicioğlu ve Özel, 2013	Türkiye’de Finansal Serbestleşme Süreci	24 Ocak Kararları, 1989 Yılı 32 Sayılı Kanun	Türkiye	Teorik Gözlem	1980 yılından sonra Türkiye’de Finansal Serbestleşme Süreci başlamıştır.
Aydın ve Ak ve Altıntaş, 2013	ABD ve çevre ülkelerinde finansal serbestleşme	IMF Tavsiyeleri, Diğer finans kuruluşlarının tavsiyeleri	ABD ve Latin Amerika, Asya ülkeleri	Regresyon	Sermaye Piyasası değeri ile büyüme arasında pozitif ilişki vardır.
Cengiz ve Karacan, 2015	Gelişmekte olan ülkelerin sermaye hareketleri	Dolaylı Yatırımlar, portföy yatırımları	Gelişmekte Olan Ülkeler	Teorik gözlem	Gelişmekte olan ülkeler yatırımlarını arttırmalıdır.
Ak ve Altıntaş ve Şimşek, 2016	Türkiye’de Finansal Gelişme Endeksi	Finansal yaygınlaşma ve finansal gelişme	Türkiye	Eşbütünleşme analizi ve Granger Tekniği	Ekonomik büyüme finansal sektörü geliştirmiştir.
Mercan ve Peker, 2013	Finansal gelişme ve büyüme	Literatür Temelli Karşılaştırma	Türkiye	Nedensellik Analizi	Türkiye’de finansal sektör gelişirse, büyümede gelişecektir.
Adıgüzel, 2013	Türkiye’de Küreselleşme	Finansal Küreselleşme, Ticari Küreselleşme	Türkiye	Teorik Gözlem	1980 sonrası Küresel entegrasyon sağlanmıştır.
Yanar ve Şahbaz, 2013	Küreselleşmenin gelir durumuna etkisi	Ekonomik, Sosyal ve politik Küreselleşme	Gelişmekte Olan Ülkeler	Yatay kesit analizi	GOÜ’lerde küreselleşme gelir eşitsizliğini azaltmaktadır.

Helhel, 2016	Finansal gelişme ve AR-GE	Yurtiçi banka kredileri, GSYİH	E7 ülkeleri	Regresyon	E7 ülkelerinde finansal gelişmişlik AR-GE ve inovasyonu artırmaktadır.
Ayhan, 2014	Portföy yatırımları ve cari açık arasındaki ilişki	Makroekonomik politikalar ve uluslar arası sermaye hareketleri	Yükselen ekonomiler	Dinamik regresyon	Net portföy yatırımları cari açığa sebep olmaktadır.
Gönül Akıncı ve Akıncı ve Yılmaz, 2014	Finansal gelişmişliğin makro ekonomik	Cari açık, GSMH, portföy yatırımları, reel faizler, tasarruf oranları	Türkiye	Var modeli	Uzun dönemli yapısal değişim politikası uygulanmalı.
Aslan ve Yılmaz, 2015	Finansal gelişme ve büyüme	Parasal büyüklükler, menkul değerler, kredi miktarları	Türkiye	Solow Modeli	Finansal gelişme ile büyüme eşbütünlüştür.
Direkçi ve Kaygusuz, 2013	Sermaye hareketlerinin etkisi	Cari açık, faiz oranı, enflasyon oranı, milli gelir	Türkiye	ARDL sınır testi	Döviz kuru ve enflasyon sermaye akımlarıyla ilişkilidir.
Kesikoğlu ve Yıldırım ve Beştepe, 2013	Cari Açık Sorunu	Ekonomik büyüme, faiz oranı, bütçe açığı, döviz kuru	OECD Ülkeleri	Regresyon	Belirtilen değişimlerin cari açığa orta vadeli etkisi vardır.
Yetiz, 2016	Bankacılık sistemi	Bankacılık tarihi, Türkiye’de bankacılık	Türkiye	Teorik gözlem	Türkiye’de bankacılık sektörünün kârlılığı yüksektir.
Kolsuz ve Yeldan, 2014	1980 sonrası Türkiye’de büyüme	Ulusal gelir, verimlilik, emek, sektörler	Türkiye	Neoklasik büyüme modeli	Üretim Hizmet ve inşaat sektörü temellidir.
Demir ve Eminer, 2014	Kredi derecelendirme kurumları	Moody’s, Fitch, Standart&Poors	GÜ VE GOÜ’ler	Teorik Gözlem	Kredi derecelendirme kuruluşları güven tazelemelidir.
Mangır ve Acet, 2014	Serbest Ticaret ve Türkiye	1963 Ankara Anl. 1971 Katma Protokol, 1996 Gümrük Birliği	Avrupa, Türkiye	Teorik gözlem	Türkiye Güm. Birliği Anlş. gereğini ihmal etmede yerine getirmelidir.

Özçelik, 2013	Küreselleşmenin Yoksulluğa Etkisi	Neoliberal politikalar, küreselleşme, yoksulluk	Az gelişmiş ülkeler ve GOÜ'ler	Teorik Gözlem	Neoliberal politikalar yoksulluğu arttırmıştır
Bektaş ve Tekin, 2013	Bankaların Performansları	Hisse senetleri, toplam aktifler, piyasa değeri	Türkiye	Korelasyon Analizi	Bankalara yatırımda defter değeri önemlidir.
Tuna ve İsaetli, 2014	Finansal Piyasalarda belirsizlik	Yatırımcılar, Getiriler, Belirsizlikler	İMKB	ARCH ve GARCH modeli	Yatırımcıların tasarruflarından getiri elde edebileceği ortam hazırlanmalıdır.
Argun, 2016	GOÜ'lerde finansal gelişme	Finansal sektör Kredileri, Milli Gelir	Gelişmekte Olan Ülkeler	Gini Katsayısı, Ters-U Hipotezi	GOÜ'lerde finansal kalkınma gelir eşitsizliği oluşturur.
Özşahin, 2017	Menkul kıymet borsalarının entegrasyonu	BRICS ülkeleri sermaye piyasası, Türkiye Sermaye Piyasası	Yükselen ekonomiler, Türkiye	Carrion-i-Silvestre testi Maki Testi	Ülkelerin borsaları birlikte hareket etmektedir.
Karpuz ve Kızıltan, 2014	Yabancı yatırımlar ve döviz kuru	Kısa vadeli yatırımlar, döviz kuru	Türkiye	Nedensellik analizi	Döviz kuru ile yatırımlar arasında çift yönlü nedensellik vardır.
Bölükbaşı ve Yıldıztan, 2013	Piyasaların ayırışma sorunsalı	ABD Borsası, G-7 ülkeleri borsası, BRICH ülkeleri borsası	ABD ve Yükselen Ekonomiler	Granger ve Johansen Eşbütünleşme analizi	Yükselen piyasalar ayırışmaktadır
Kanberoğlu ve Arvas, 2014	Gelir eşitsizliği	Kişi başına gelir, enflasyon, özel sektör kredileri	Türkiye	ARDL yöntemi	Finansal kalkınma gelir dağılımına olumlu katkı yapmaktadır.
Karaman, 2015	Özal döneminde finansal piyasalar	Dönemsel Karşılaştırma	Türkiye	Teorik Gözlem	Bu dönemde Türkiye'de dış borç artmıştır.
Şanlı ve Aksöz, 2014	Türk ekonomisinde dış borçlanma ve tasarruflar	Dış borçlar, kredi ihtiyaçları, yurtiçi tasarruflar	Türkiye	Granger modeli ve Johansen-Juselius Eşbütünleşme	Yurtiçi tasarruflarla borçlanma arasında ters ilişki vardır.

Apaydın ve Açıkalın, 2015	İstikrarsız büyüme	Literatür Temelli Karşılaştırma	Türkiye	Teorik Gözlem	1990 sonrası Türkiye’de yetersiz bir ekonomi olmuştur.
Güngen, 2014	Hazinede borç yönetimi	Literatür Temelli Karşılaştırma	Türkiye	Teorik Gözlem	Kamu borç yönetiminin yapısal değişmiştir.
Aydemir ve Genç, 2015	Uluslar arası sermaye hareketleri	DYY, GSYİH, Birim işçilik maliyeti, ticari açıklık	Türkiye	Birim kök testi	DYY’lerin ekonomik belirleyicisi Pazar büyüklüğü, risk unsuru ve üretim maliyetidir.
Tuncay, 2017	Savunma harcamaları ve büyüme	Savunma harcamaları, büyüme, nüfus,	Yükselen ekonomiler	Regresyon analizi	Savunma harcamaları ile büyüme arasında negatif ilişki vardır.
Kaya ve Çam ve Barut, 2016	Finansal dışa açıklık	Finansal dışa açıklık, sermaye piyasaları	Türkiye	VAR modeli	Sermaye piyasalarındaki gelişmeler dışa açıklığı etkilemektedir.
Kaya ve Demir ve Tıgılı, 2016	Finansal serbestleşme ve büyüme	Finansal liberalizasyon, ekonomik büyüme	Türkiye	VAR Modeli, Birim kök testi	Serbestleşme ve makro veriler değişkendir.
Yıldırım ve Çevik, 2017	Dışa açıklık ve büyüme	Finansal açıklık, GSYİH, Asimetrik nedensellik	Türkiye	Granger Modeli	Genişleme açıklığı negatif, daralma pozitif etkilemektedir.
Aydın ve Ekinci ve Tüzün, 2017	Döviz Kurunun etkileri	İmalat sanayi, politik istikrarsızlık, borç dolarizasyonu	Türkiye	GMM Yöntemi	Ekonomik kırılganlığın temel sebebi borcun YP cinsinden olmasındandır.

EK2. Krize Yönelik Güncel Literatür Tablosu

YAZAR	KONU	DEĞİŞKENLER& İÇERİK	VERİ	YÖNTEM	SONUÇ
Altay ve Çelebioğlu, 2015	2001 krizinin ithalata etkisi	İthalat indeksi, TCMB Döviz indeksi, Yıllık faiz oranı, Sanayi üretim indeksi	Türkiye	Regresyon	Krizden önceki ithalattaki kısır döngü devam etmektedir.
Ayaz, 2016	Krizin turizme etkisi	Literatür Temelli Karşılaştırma	Türkiye	Teorik Gözlem	Kriz turizm sektörünü olumsuz etkilemektedir
Öztürk ve Ülger, 2016	Vergilerin finansal krize etkisi	Literatür Temelli Karşılaştırma	Vergi cenneti ülkeler	Teorik Gözlem	Vergilerle finansal krizler arasında etkileşim vardır
Konak ve Kendirli, 2014	Küresel finansal krizin borsaya etkisi	BİST 100 Endeksi, BİST Haftanın Günleri	Türkiye	GARCH Modeli	Küresel finansal kriz borsayı etkilemektedir
Şahin, 2013	Finansal kriz ve bankacılık	Literatür Temelli Karşılaştırma	G-20 Ülkeleri	Teorik Gözlem	2008 krizinden sonra yeni bankacılık kanunları düzenlenmiştir.
Bayar ve Kılıç, 2014	Krizin emeklilik sistemine etkisi	Emeklilik Gözetim Merkezi, İktisadi İşbirliği, Kalkınma Örgütü	Türkiye	Betimsel Analiz	Küresel kriz bireysel emeklilik sistemini olumsuz etkilemiştir.
Erarslan, 2016	Küresel finansal kriz	2008 krizi, Mortgage sistemi, FED	ABD	Teorik Gözlem	Mortgage sistemi ve FED Küresel krize sebep olmuştur.
Çatal, 2014	Krizin otomotive sektörüne etkisi	Likidite, borçluluk, Faaliyet, Kârlılık	Türkiye	T-Tesit Modeli	Firmaların sermaye yapıları olumsuz etkilenmiştir.
Göker, 2013	Küresel krizin maliye politikası etkisi	Literatür Temelli Karşılaştırma	Türkiye	Teorik Gözlem	2008 krizinden sonra üç farklı maliye politikası uygulanmıştır

Balmumcu, 2013	Küresel krizin para politikası etkisi	Esnek enflasyon, Para politikası, Yeni Keynesyen yaklaşım,	Uluslar arası ekonomi	Teorik Gözlem	GOÜ'lerde Yeni Keynesyen para politikası sonuç vermemektedir.
Torun ve Özdemir, 2015	2008 krizi ve Türk Bankacılığı	Mevduat Bankaları,	Türkiye	VZA Modeli	Yerel bankalar etkin yabancı bankalar etkin değildir.
Oktar ve Yüksel, 2015	1998 Banka krizi	Rusya Merkez Bankası, Dünya Bankası	Rusya	Probit Modeli	Cari açığın GSYH'den fazla etkili olmuştur.
Selimoğlu ve Orhan, 2015	Finansal başarısızlık	Giyim eşyası, Deri işletmeleri	Türkiye	Oran Analizi, Diskriminant Analizi	14 işletme finansal açıdan başarısız, 11'i başarılı olmuştur.
Avcı ve Altay, 2013	Finansal krizler	1990-2001 Dönemi, 2009-2007 Dönemi	Türkiye	Regresyon Modeli	Makro araçlar krizi öngörmede etkili olmaktadır.
Duramaz ve Dilber, 2015	Küresel kriz ortamında faizler	Literatür Temelli Karşılaştırma	Türkiye	Teorik Gözlem	2008 krizinde TCMB faiz koridoru uygulamıştır.
Bellet, 2013	Kriz ve esnek iş gücü	Literatür Temelli Karşılaştırma	Türkiye	Teorik Gözlem	Kriz döneminde kadın iş gücü artmaktadır.
Bocutoğlu, 2014	2008 Küresel krizinin kanuni nedenleri	Hukuk sistemleri, İş ahlakı, Glass Steagel ve Gram Leach Yasası	ABD	Teorik Gözlem	Kanunlardaki değişimler küresel krizi tetiklemiştir.
Karaca, 2014	Küresel krizde uygulanan politikalar	Literatür Temelli Karşılaştırma	Dünya Ekonomisi	Teorik Gözlem	1997 Asya krizi ile 2008 küresel krizi benzerlik taşımaktadır.
Erkuş ve Akcan, 2013	Finansal Kriz	Mortgage Sistemi,	ABD	Gerçeğe Uygun Değer Analizi	Krizin nedeni gerçeğe uygun değer metodu değildir.
Kılıç ve Savrul ve Topkaya ve Özekicioğlu, 2013	Küresel krizin sektörel etkileri	İnşaat sektörü, inşaat malzemeleri, 2008 küresel krizi, kanuni düzenlemeler	Türkiye	Teorik Gözlem	Kanuni düzenlemeler ile inşaat sektörünün önü açılmalıdır.

Oktar ve Eroğlu, 2015	2007 krizinin bankacılık sektörüne etkisi	Gölge bankacılık, Sanal bankacılık	Türkiye	Teorik Gözlem	Kriz nedeniyle yeni bankacılık sistemi bulunmuştur.
Bilir, 2015	Finansal krizin anlaşılman	Finansal kriz, iflas, Tasfiye, Yeniden yapılandırma	Genel Ekonomi	Teorik Gözlem	Finansal kriz iyi anlaşılmalı ve ona göre karar verilmelidir.
Altın, 2014	Finansal krizin sağlık sektörüne etkisi	2007 Küresel kriz, Performans, Etkinlik	ABD	VZA Modeli	Kriz öncesi 4 işletme etkindir, Kriz sonrası 8 işletme etkindir.
Ayaydın, 2014	Finansal krizin yayılımı	Risk-Getiri, Sharpe Oranı, Finansal çeşitlenme	GÜ ve GOÜ'ler	Kolerasyon Modeli	Kriz süresince gelişmiş ve gelişen piyasalar arasında bulaşma etkisi vardır.
Karakurt ve Akdemir, 2016	Küresel krizin ve borçluluk	2008 Küresel kriz, Devlet Borç Krizi, Avrupa Borç Krizi	GÜ'ler ve GOÜ'ler	Teorik Gözlem	Gelişmiş ülkeler krizi daha kolay bertaraf etmiştir.
Erarslan ve Timurtaş, 2015	Borç krizi	2008 Küresel Krizi, Dış ticaret, faizler	Avrupa	Teorik Gözlem	Krizin nedeni yapısal sorundur.
Deveci ve Değirmen, 2014	2008 Küresel krizi	Uluslar arası rezerv, Döviz kurları	ABD ve Türkiye	Granger Modeli	ABD ve Türkiye arasında ikiz-açık ilişkisi vardır.
Mercan, 2014	2008 Krizi ve büyüme	GSYİH, Özel tüketim, Kamu harcamaları, İthalat, İhracat	Orta Asya Ülkeleri ve Türkiye	Panel Veri Analizi	Kriz ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemiştir.
Demirli ve Ayyıldız, 2016	2008 krizinin vergilere etkisi	Vergi rekabeti, GSYİH, Vergi hasılatı	Avrupa	Teorik Gözlem	Vergi rekabeti kriz süresince azalmaktadır.
Karakurt, 2016	Küresel krizle mücadele	Bütçe prosedürleri, Orta vadeli bütçe çerçevesi, Bağımsız mali kurumlar	BRICS Ülkeleri	Teorik Gözlem	Mali Yönetişimi sağlam BRICS ekonomileri kırılğan değildir.
Aktaş ve Şen, 2013	2008 Küresel krizi göstergeleri	Toplam yatırımlar ve Makro araçlar	GÜ'ler GOÜ'ler	Trend Analiz Modeli	GSMH ve Cari açık hariç bütün oranlar kriz uyarı göstergesidir.

Zeren ve Demirci, 2013	Yerel ve Küresel krizler ve Türk bankacılığı	Takipteki krediler, Toplam krediler, sermaye kârlılığı	Türkiye	T- Test Analiz Modeli	Basel II. Kanunları yetersiz bulunmaktadır.
Topaloğlu, 2014	Finansal krizin makine sektörüne etkisi	2001 krizi, 2008 küresel krizi	Türkiye	TOPSIS Modeli	Krizler sektörde dalgalanmaya sebep olmuştur.
Ergün ve Cura, 2016	Borç krizi	Anayasal iktisat, Maastricht Kriterleri	Avrupa	Teorik Gözlem	2008 krizinden sonra Avrupa ülkeleri toparlanamamıştır.
Tekin, 2016	Krizler ve İflaslar	Fitch, Standart's & Poors, Moody's	Genel Ekonomi	Teorik Gözlem	Kredi derecelendirme kuruluşları güvensizdir.
Gündoğdu, 2015	Küresel kriz ve enflasyon	Literatür Temelli Karşılaştırma	Genel Ekonomi	Teorik Gözlem	2008 krizinden sonra enflasyon hedefi uygulaması fayda sağlayabilir
Kaya ve Türkmen, 2013	Küresel krizin Makro etkileri	Doğrudan Dolaylı Yatırımlar, Enflasyon, Döviz Kuru, Faiz oranları	Üst ve Orta Gelirli Ülkeler	Kümeleme Modeli	5'li grup halinde ülkeler 2008 krizine ortak tepki vermiştir.
Bocutoğlu, 2015	2007 küresel krizi ve kurumlar	Fitch, Standart & Poors, Moody's	ABD	Teorik Gözlem	Krizin tetikçisi kredi derecelendirme kuruluşlardır
Özdemir, 2013	Küresel krizin ve reel sektör	Kriz Plâni, Kriz yönetimi	Türkiye	Anket Modeli	Küresel kriz reel sektörü mikro etkilemiştir.
Avcı ve Küçükusta, 2013	Küresel krizin turizme etkisi	Seyahat acenteleri, kriz yönetimi	Türkiye	Teorik Gözlem	Kriz öncesi acenteler kriz yönetim planı yapmalıdır.

EK3. Ekonomik ve Politik Krizlere Yönelik Literatür Tablosu

YAZAR	KONU	DEĞİŞKENLER& İÇERİK	VERİ	YÖNTEM	SONUÇ
Şimşek, 2008	Finansal krizler ve maliye politikaları	Literatür Temelli Karşılaştırma	Türkiye	Teorik Gözlem	Kısa vadeli vergiler finansal kriz riskini azaltır
Önder, 2009	Küresel krizin nedenleri	Literatür Temelli Karşılaştırma	Türkiye	Teorik Gözlem	Krizin sebebi iktisatçıların öngörü sahibi olmamasından kaynaklıdır.
Alptekin, 2009	Küresel krizin etkileri	Teşvik sistemi, istihdam paketi, kredi garanti fonu	Türkiye	Teorik Gözlem	2008 krizi Türkiye'yi olumsuz etkilemiştir.
Seyidoğlu, 2003	Küresel krizler	IMF, Mali krizler, Dönüşüm ekonomileri	Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye	Teorik Gözlem	Küreselleşme kriz neden olmaktadır.
Oktar ve Dalyancı, 2010	Finansal Krizler	TCMB, BIST-100, Dolar kuru, uluslararası rezervler, cari açık	Türkiye	Probit Modeli	Finansal krizler 1990'dan sonra temel problem olmaktadır.
Öniş ve Kutluay, 2012	Avro Krizi	Literatür Temelli Karşılaştırma	Avrupa,	Teorik Gözlem	Krizin sebebi olarak AB ülkeleri birbirini suçlamaktadır.
Batirel, 2008	Küresel kriz	Kamu maliyesi, Maliye Politikası, Merkezi yönetim bütçesi	Türkiye	Teorik Gözlem	Türkiye krizden küresel olduğu için etkilenmektedir.
Delice, 2003	Finansal krizlerin tarihi	Literatür Temelli Karşılaştırma	Yükselen Ekonomiler	Teorik Gözlem	Yükselen ekonomilerdeki istikrarsızlık krize neden olmaktadır.
Yeldan, 2009	2008 Küresel krizi	Lehman Brothers, Freddie Mac, Fannie Mae	ABD	Teorik Gözlem	1929'dan sonra en etkili kriz çeşididir.
Gerni ve Emsen ve Değer, 2005	Ekonomik krizler	Yüksek borç, likidite, siyasal belirsizlik	Türkiye	Regresyon	Mevcut iktisadi sistem Türkiye'yi kısır döngüye sokmaktadır.

Kutlu ve Demirci, 2011	2007 Küresel Krizi Nedenleri	Literatür Temelli Karşılaştırma	ABD	Teorik Gözlem	ABD’de meydana gelen subprime krizidir
Akbulut, 2010	Küresel krizin finansal etkileri	Bankacılık sektörü, sermaye yeterlilik oranı, makro araçlar	Türkiye	Teorik Gözlem	Türk finans sektörü daha az etkilemiştir.
Ay ve Karaçor, 2006	Kriz ve Büyüme	Enflasyon düşürme programı, 2001 krizi, 2008 krizi	Türkiye	Teorik Gözlem	Büyümedeki sorunlar devam etmektedir.
Marangoz ve Uluyol, 2010	Küresel krizin tüketim etkisi	Tasarruf, tüketim, yatırım.	Türkiye	Anket Modeli	Tüketicileri harcamalarını kısarak tasarruf etmektedir.
Yıldız ve Durgun, 2010	2008 Küresel krizin turizme etkisi	Literatür Temelli Karşılaştırma	Türkiye	Teorik Gözlem	Küresel kriz turizm sektörünü olumsuz etkilemiştir.
Öztürk ve Gövdere, 2010	Küresel finansal krizin etkileri	Finansal kriz, likidite krizi, reel ekonomi	Türkiye	Teorik Gözlem	Türkiye dışı açık ekonomi olması nedeniyle olumsuz etkilenmiştir.
Aybar ve Özgöker ve Akman, 2010	Finansal krizin siyasi sonuçları	Teknoloji, durgunluk, Makro göstergeler	ABD ve G-20 Ülkeleri	Teorik Gözlem	Ülkeler yeni mali politikalar arayışlarındadır.
Afşar, 2011	2008 Küresel krizin yansımaları	Bankacılık sektörü, krediler, takipteki krediler	Türkiye	Teorik Gözlem	Türk bankacılık sektörü etkilenmemiştir.
Selçuk, 2010	Küresel krizin etkileri	2008 Küresel krizi, Finansal piyasalar	Türkiye	Teorik Gözlem	Türk finans sektörünü olumsuz etkilemiştir.
Özdemir ve Keskin ve Özüdoğru, 2011	Ekonomik krizlerin tarıma etkisi	Milli Gelir, GSYİH, İstihdam, İhracat	Türkiye	Teorik Gözlem	Türkiye’de tarım sektörü örgütlendirilmelidir

Özgül, 2011	Küresel krizin perakendeciliğe etkisi	2008 Küresel krizi, Migros, Carrefour, Kipa	Türkiye	TOPSIS Modeli	Perakendecilik sektörüne etkisi olmamıştır.
Büyüksalvarcı, 2011	Ekonomik krizin imalata etkisi	BIST-100, 2001 Krizi, 2008 Krizi, sermaye, Kârlılık	Türkiye	Ampirik Analiz Modeli	Krizlerden sonra firmaların defterlerinde değişim vardır.
Turan, 2011	Krizlerin kalkınmaya etkisi	İşsizlik, Ücretler, Maliyetler, Enflasyon	Türkiye	Teorik Gözlem	Kriz Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiştir.
Yanar ve Kerimoğlu, 2011	Ekonomiye göre enerji tüketimi	Enerji tüketimi, cari açık, ekonomik büyüme	Türkiye	Johansen Eş bütünlüşme Analizi	Büyüme ile enerji tüketimi arasında güçlü bir ilişki vardır.
Yücel ve Kalyoncu, 2010	Finansal krizlerin etkileri	2001 Krizi, 2008 Krizi, Öncü göstergeler	Türkiye	Teorik Gözlem	Öncü göstergelere göre önlem almak krizin etkisini hafifletmektedir.
Çelik ve Direkçi, 2013	Ekonomik büyüme ve dış borç	GSYİH, Dış borç, ihracat	Türkiye	ADF Modeli	Dış borç ekonomik büyümeyi negatif etkilemektedir.
Oğuz, 2011	2008 krizine devlet müdahalesi	Sanayi yatırımları, emek, kontrol mekanizması	Türkiye	Teorik Gözlem	Sermayeye yakın ilişki kurarak krizi fırsata çevirmiştir.
Fırat ve Aydın, 2013	Ekonomik kriz ve maliye politikaları	Küreselleşme, kurallı maliye politikaları	Türkiye	Teorik Gözlem	Kriz döneminde kurallı maliye politikası işlev göstermektedir.
Er, 2011	Finansal krizi önleme	Mortgage Krizi	Türkiye	Regülasyon Modeli	Finansal sistemin kamunun kontrolünde olmayışı krize sebep olmaktadır.
Öztürk ve Aras, 2011	Kriz sonrası istikrar	Euro, Maliye Politikası	Avrupa	Teorik Gözlem	Avrupa'da istikrar için parasal birlik sağlanmıştır.
Sevinç, 2013	Dolar kurunun turizme etkisi	Turist sayısı, dolar	Türkiye	Granger Modeli	Dolar kuruyla turizm arasında bir ilişki yoktur.

Murat ve Mısırlı, 2012	Kriz yönetimi	2001 Şubat Krizi	KOBİ İşletmeleri	Anket Modeli	KOBİ'ler krizlere karşı dirençsizdir.
Bocutoğlu ve Ekinci, 2009	Küresel Kriz	Maliye Politikası, 2008 krizi	Dünya ekonomisi	Teorik Gözlem	Keynes'in maliye politikalarının önemi artmaktadır.
Alpaslan, 2012	Suriye krizi	Turizm, ihracat, ithalat, lojistik	Türkiye	Teorik Gözlem	Suriye krizi en çok Türkiye'yi etkilemektedir.
Apak ve Yılmaz, 2009	Krizlere karşı önlem	2008 Küresel krizi	Türkiye	Teorik Gözlem	Krizden sonra 7 adet önlem paketi hazırlanmıştır.
Işık ve Duman, 2012	1929 ve 2008 krizi	Literatür Temelli Karşılaştırma	Dünya Ekonomisi	Teorik Gözlem	1929 ve 2008 krizleri birbirine benzemektedir.
Karabıçak, 2010	Küresel krizlerin nedenleri	Literatür Temelli Karşılaştırma	Türkiye	Teorik Gözlem	Krizde en çok dış ticaret açıkları neden olmaktadır.
Özsuca, 2003	Küreselleşmenin sosyal güvenlikte kriz etkisi	İşsizlik, gelir eşitsizliği	Türkiye	Teorik Gözlem	1980 yılından sonra Türkiye'de sosyal güvenlik krizi çıkmıştır.
Yaprak, 2009	Ekonomik kriz	İstihdam, işsizlik	Türkiye	Teorik Gözlem	Ekonomik krizler en çok istihdam alanına etki etmektedir.
Ezer, 2010	1929 Küresel krizi	Yurtiçi ticaret, yurtdışı ticaret	Türkiye	Teorik Gözlem	Kriz Türkiye'yi makro araçlar ve reel piyasada etkilemiştir.
Ayrıçay, 2010	Küresel krizin üretime etkisi	2008 Küresel krizi, sanayi işletmeleri	Türkiye	Anket Modeli	Krizin firmalara etkisi kısmen olarak meydana gelmiştir.
D. Erol ve İ. Erol, 2015	Kriz sonrası para politikası	Dünya Merkez Bankaları, ekonomik büyüme, faiz oranları	Genel ekonomi	Teorik gözlem	Kriz sonrası Dünyadaki merkez bankaları genişleyici politika izlemektedir.

Çiçek ve Gözegir ve Çevik, 2010	Ekonomik Büyüme	GSYİH, İç borçlanma, Dış borçlanma	Türkiye	Regresyon Modeli	GSYİH'ye İç borç pozitif, dış borç negatif etki etmektedir.
Engin ve Yeşiltepe, 2009	Küresel kriz	Maastricht Kriterleri, 2008 Küresel krizi	Türkiye	Teorik Gözlem	Türkiye Maastricht Kriterlerinin çok gerisindedir.
Kibritçioğlu, 2011	Finansal kriz	2008 küresel krizi, durgunluk	ABD	Teorik Gözlem	Küresel kriz finansal, reel ve sektörel her yere etki etmiştir.
Kaya ve Gülhan, 2010	Finansal krizin reel sektöre etkisi	2008 Küresel krizi, Borsa İstanbul, Metal eşya sektörü	Türkiye	VZA Modeli	Küresel kriz işletmelerin kaynak kullanımlarına etki etmiştir.
Ateş, 2010	Küresel krizin ülkelere etkisi	2008 Küresel krizi	Dünya ekonomisi	Teorik Gözlem	Kriz her ülkede farklı bunalım ve depresyon etkisi oluşturmaktadır.
Korkmaz ve Çevik ve Birkan, 2010	Dışa açık ekonominin, büyüme ve krizlere etkisi	Yurtdışı yatırımlar	Türkiye	Düzeltilme etkisi Modeli	Finansal dışa açıklık ekonomik büyümeyi artırırken, kriz riski yüksektir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Gündoğdu, A. (2016). *Finansal piyasalar ve kurumlar*. Ankara. Seçkin Yayınevi
- Karlık, R. (2002). *Uluslararası ekonomik ve mali ve siyasal kuruluşlar*. (5.baskı). Ankara. Turhan Kitabevi
- Özsümer, S. (2016). *IMF Küresel ekonomi raporu çok uzun süredir çok yavaş büyüyen Dünya ekonomisi*. İzmir. İzmir Ticaret Odası Yayınları
- Seyidoğlu, H. (2007). *Uluslararası iktisat teori politika uygulama*. (16.baskı). İstanbul. Gizem Can Yayınları
- TÜİK. (2014). *İstatistik göstergeleri 1923-2013*. (1.Baskı). Ankara
- Yay, T. Yay. G. Ensar, Yılmaz. (2001) *Küreselleşme sürecinde finansal krizler ve finansal düzenlemeler*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları

TEZLER

- Akbayır. A. (2013). *Türkiye’de demokratikleşme sürecinde 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi ve Kırşehir basını*. Nevşehir Üniversitesi, Nevşehir.
- Akkaş. M. (2015). *Finansal olmayan işletmelerde döviz kuru riski yönetimi Borsa İstanbul şirketleri üzerine ampirik bir çalışma*. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Akyol. D. (2013). *Doğrudan yabancı yatırımın makro ekonomik etkileri Türkiye ve Brezilya karşılaştırması*. Atılım Üniversitesi, Ankara
- Aracı. K. (2010). *1929 Büyük Ekonomik Buhran’dan 2008 Ekonomik Krizine Dünya Ekonomik Krizleri ve Türk Tekstil Sektörüne etkiler*. Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ
- Ardıç. H. (2004). *1994 ve 2001 yılı ekonomik krizlerinin Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bilançosunda yarattığı hareketlerin incelenmesi*. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara.

- Arıcioglu. (2004). *Türkiye-IMF İlişkileri (1990-2001)*. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Aslan. B. (2013). *Dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerine etkileri: Türkiye-Hindistan örneği*. Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik.
- Aydoğuş. Ö. (2006). *Finansal piyasalar ve ekonomik büyüme ekonometrik bir analiz*. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Bacni. Z. (2010). *Global mali kriz sürecinde kriz yönetimi ve yeniden yapılandırmalar*. Kadir Has Üniversitesi, İstanbul.
- Başkan. N. (2005). *Çeşitli bağlamlarıyla küreselleşme sözcüğünün anlamları: küreselleşme olgusuna felsefi bakış*. Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Baykara. S. (2017). *15 Temmuz darbe girişimi ve Türk dış politikasına etkiler*. Atılım Üniversitesi, Ankara.
- Coşkun. K. (2004). *Türkiye’de yaşanan ekonomik krizlerin Türkiye ekonomisine etkileri 1923-2001*. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Çabuk. L. (2014). *Gelişmekte olan ülkelerin finansal risk yönetiminde türev ürünlerinin kullanımı: Türkiye örneği*. Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- Çetin. C. (2006). *Küreselleşme ve küresel ekonomi içerisinde Türkiye’nin konumu*. Kafkas Üniversitesi, Kars.
- Çetin. M. (2010). *Finansal Serbestleşme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği*. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Dağcı. K. (2004). *Avrupa Birliğinde farklı kapitalizm uygulamaları: Almanya, İngiltere ve Türkiye örneği*. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Dal. S. (2012). *Türkiye ile Güney Afrika Cumhuriyeti arasındaki ekonomik ilişkiler*. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Demir. Ş. (2009). *Türk siyasi tarihinde Adnan Menderes (1930-1960)*. Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Doğan. H. (2014). *Cumhuriyet Gazetesine göre II. Dünya Savaşı döneminde Almanya (1939-1945)*. Selçuk Üniversitesi, Konya.

Ecevit. C. (2008). *Küreselleşen Dünya'da çok Uluslu Şirketler ve Politik Risk*. Kadir Has Üniversitesi, İstanbul.

Eker. İ. (2012). *1980 sonrası Dünya Bankası ve Türkiye ilişkileri*. Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Erdem. H. (2011). *Türkiye ve Brezilya ekonomileri: 1987-2009 döneminin analitik karşılaştırılması*. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.

Ereren. A. (2016). *İşletmelerin finansal risk yönetiminde türev ürün kullanımları: Borsa İstanbul üzerinde bir uygulama*. Türk Hava Kurumu Üniversitesi, Ankara.

Ergezen. B. (2006). *Gelişmekte olan ülkelerde finansal piyasalar ve Türkiye rneği*. Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Erkişi. K. (2007). *Seçim evrimleri teorileri Türkiye Ekonomisi zerine bir inceleme (1950-2006)*. Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Eser. K. (2012). *Finansal serbestleşme sürecinde artan kısa vadeli sermaye hareketleri: Türkiye ekonomisine etkileri, riskler ve politika araçları*. Maliye Bakanlığı, Ankara.

Furmoly. H. (2015). *Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeye etkileri: Hindistan ekonomisi üzerine ampirik bir inceleme*. Ankara Üniversitesi, Ankara.

Ger. İ. (2013). *Yabancı doğrudan yatırımların verimlilik ve makroekonomik etkileri: Türkiye, Çin ve Hindistan rneği*. Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

Guliyeva. N. (2016). *Halka açık Şirketlerde Finansal Risk Yönetimi: BİST zelinde Türkiye'de Türev piyasaların görünümü*. Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Gülbahar. S. (2017). *Finansal kriz-bankacılık krizleri bağlamında krizden etkilenen bankaların yeniden yapılandırılması*. Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.

- Güleryüz. T. (2005). *Türkiye'deki finansal piyasalar ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın finansal piyasalar üzerindeki etkinliği*. Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Gülmez. İ. (2014). *28 Şubat 1997 askeri darbesi ve Türk Eğitim sistemine etkileri*. Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Gürbüz. R. (2006). *Finansal serbestleşme sürecinde Türkiye kısa vadeli sermaye hareketlerinin makro ekonomik etkileri*. Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Halişçelik. E. (2008). *Dünya Bankası'nın yapısı faaliyetleri ve Türkiye'de finansmanı Dünya Bankasınca sağlanan kredilerin ve etkilerinin değerlendirilmesi*. Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Irmak. F. (2016). *Küresel finansal kriz dönemlerinde çalışma sermayesi yönetiminin firma performansına etkisi: BIST imalat sanayi endeksinde bir çalışma*. Hitit Üniversitesi, Çorum.
- İnan. S. (2002). *Muhalefette Adnan Menderes (1945-1950)*. Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Kara. S. (2017). *Avrupa Birliği'nin bölgesel gelişmeye etkisi: İspanya ve İngiltere örneği*. Kemerburgaz Üniversitesi, İstanbul.
- Kaya. H. (2013). *Köşe yazarlarının e-muhtıra ile ilgili köşe yazılarının söylem analizi yöntemiyle incelenmesi*. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Keleş. C. (2012). *Finansal krizlerde IMF politikalarının rolü ve IMF'de reform hareketleri*. Bilecik Üniversitesi, Bilecik.
- Keskin. N. (2008). *Finansal serbestleşme sürecinde uluslararası sermaye hareketleri ve makro ekonomik etkileri: Türkiye örneği*. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Keskin. Y. (2011). *27 Mayıs 1960 askeri darbesi ve 12 Mart 1971 muhtirasının Türk devlet teşkilatı ile siyaset hayatına etkileri*. Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Konca. Ö. (2011). *Adnan Menderes'in siyasal yaşamı ve kişiliği*. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

- Köse. S. (2010). *Türk demokrasi hayatında 12 Mart 1971 muhtırası*. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Kumlu. S. (2009). *Atatürk dönemi sonrası Türkiye Cumhuriyeti'nde meydana gelen darbeler*. Niğde Üniversitesi, Niğde.
- Küçükaslan. D. (2007). *Darbeler ve Türkiye ekonomisi üzerine etkileri*. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Küçükkaya. H. (2011). *Finansal Krizler ve Finansal Risk Yönetimi Ege Bölgesi'ndeki İşletmeler Üzerine Bir Uygulama*. Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Lokumcu. S. (2009). *Finansal risk yönetimi*. Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Musullugil. A. (2007). *Finansal serbestleşme ve ekonomik büyüme: Türkiye örneği*. Muğla Üniversitesi, Muğla.
- Öğreten. C. (2014). *Tarihsel açıdan Türkiye-IMF ilişkilerinin başlangıç dönemi 1947-1960*. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Özgül. A. (2017). *Rezerv para birimi olan ABD Doları'nun rezerv para konumunun sürdürülebilirliği*. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Pala. E. (2016). *Çok uluslu enerji şirketlerinin uluslararası ekonomi ve politikadaki Yeri: ABD ve Rusya karşılaştırılması*. Düzce Üniversitesi, Düzce.
- Sarsıcı. E. (2014). *Türk bankacılık ve finans Sektöründe kriz yönetimi: 2001 ve 2008 krizleri üzerine bir araştırma*. Türk Hava Kurumu Üniversitesi, Ankara.
- Serindağ. E. (2012). *Uluslararası finansal kriz sonrası IMF, Dünya Bankası ve DTÖ'nün yeniden yapılandırılma süreci ve gelişmekte olan ülkelere etkisi*. İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- Sönmez. G. (2014). *Finansal serbestleşme finansal krizler ve Türkiye örneği*. Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

- Su. A. (2006). Eleştirel Teori Çerçevesinde Hegemonya ve Alt Hegemonya: Almanya ve Japonya Örneği. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Subay. S. (2017). *XIX. Yüzyılda Japonya ve Osmanlı Devleti'nin modernleşme çabalarının karşılaştırmalı analizi*. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İzmir.
- Şahin. Ö. (2012). *Küresel finansal kriz ve sermaye hareketleri analizi: Türkiye örneği*. Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Şimşek. A. (2011). *Soğuk savaştan günümüze yükselen Hindistan ve dış politika*. Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Taş. S. (1996). *Uluslararası finansal piyasalar ve Türkiye: 1980 Sonrası*. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Topaloğlu. S. (2013). *Küresel finansal kriz ortamında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası para politikası*. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Tosuner. Ö. (2007). *Dünya Bankası ve Yoksullukla Mücadele*. Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Uzun. A. (1993). *Sanayileşmenin tarihi gelişimi ve sosyal etkileri: İngiltere örneği*. Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Yavaş. H. (2007). *1980 sonrası gelişmekte olan ülkelerde yaşanan finansal krizler, finansal kriz modelleri ve çözüm öneriler*. Kadir Has Üniversitesi, İstanbul.
- Yavuz. A. (2010). *1990 sonrası Türkiye ekonomisinde ihracatın gelişimi: Almanya ile karşılaştırılması*. Atılım Üniversitesi, Ankara.
- Yenal. Ş. (2009). *IMF misyonu ve IMF-Türkiye ilişkileri*. İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- Yıldız. T. (2013). *Demokrasi hayatımızda Adnan Menderes*. Kahramanmaraş Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- Yılmaz. D. (2014). *Para birliği ve finansal kriz yönetimi: AB açısından bir analiz*. Uludağ Üniversitesi, Bursa.

Yılmaz. E. (2004). *Türkiye’de finansal krizlerin nedeni olarak sermaye hareketleri ve kontrolüne yönelik önlemler*. Ege Üniversitesi, İzmir.

Yılmaz. P. (2011). *Türkiye’de finansal serbestleşme ve fonksiyonel gelir dağılımı*. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Yolchuyev. R. (2016). *Uluslararası ticaret düzenlemeleri bağlamında Dünya Ticaret Örgütü kuralları ve sözleşmelerinin incelenmesi ve Türkiye için değerlendirme*. İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.

Yulu. M. (2007). *Gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasında Çok Uluslu Şirketlerin etkileri: Arjantin, Brezilya, Meksika ve Türkiye örneği (1980-2005)*. Kafkas Üniversitesi, Kars.

MAKALELER

Adıgüzel. M. (2013). Ekonomik küreselleşmenin Türkiye ekonomisine etkileri. *Akademik Bakış Dergisi*, 35, 1-20.

Afşar. M. (2011). Küresel kriz ve Türk Bankacılık Sektörüne yansımaları. *Osman Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Birimler Fakültesi Dergisi*, 6 (2), 143-171.

Ak. M. v.d. (2016). Türkiye’de finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisinin nedensellik analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 17 (2), 151-160.

Akbulut. R. (2010). Son yaşanan küresel finansal kriz ve Türk Finans Sektörü üzerindeki etkileri. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 2 (2), 45-68.

Akıncı. A. (2013). Türk siyasi hayatında 1980 darbesi ve e-muhtıra. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (2), 39-58.

Akıncı. A. (2014). Türkiye’nin darbe geleneği: 1960 ve 1971 müdahaleleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (1), 55-72.

Akıncı. G. v.d. (2014). Finansal gelişmişliğin makroekonomik belirleyicileri: Türkiye için bir VAR modeli. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 1-15.

- Aktan. C. ve Şen. H. (2001). Ekonomik kriz nedenler ve çözüm önerileri. *Yeni Türkiye Dergisi*, 2 (42), 1225-1230.
- Aktaş. M. ve Şen. B. (2013). 2008 Küresel Ekonomik Krizinin öncü göstergeleri ve ülkeler üzerinde bir uygulama. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Birimler Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 137-147.
- Alantar. D. (2008). Küresel finansal kriz: nedenleri ve sonuçları üzerine bir değerlendirme. *Maliye Bakanlığı*, 1-10.
- Alpaslan. İ. (2012). Suriye krizi Türkiye ekonomisini nasıl etkiler. *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Değerlendirme Notu*, 1-12.
- Alptekin. E. (2009). Küresel krizin Türkiye ekonomisi ile sanayisine yansımaları ve dipten en az zararlı çıkış yolları. *İzmir Ticaret Odası AR&GE Bülten*, 5-12.
- Altay. H. ve Çelebioğlu. F. (2015). Şubat 2001 Ekonomik Krizi sonrasında ithalat fonksiyonunun yapısal değişiminin incelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (13).
- Altın. F. (2014). Sağlık sektöründeki işletmelerin finansal kriz öncesi ve sonrası performanslarının veri zarflama analizi ile değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (11), 163-185.
- Apak. S. ve Yılmaz. G. (2009). Türkiye’de kriz döneminde açıklanan ekonomik önlem paketleri. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (43), 14-23.
- Apaydın. F. ve Açıkalın. S. (2015). Türkiye’de 1980 dönüşümü sonrası istikrarsız büyümenin ekonomi politikası. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 43, 200-210.
- Argun. A. (2016). Gelişmekte olan ülkelerde finansal gelişme ve gelir eşitsizliği. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 61-74.
- Aslan. N. ve . Yılmaz. O. (2015). Finansal gelişme ve büyüme ilişkisinin solow modeli analizi: Türkiye üzerine bir çalışma. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 7 (12), 17-32.

- Asunakutlu. T. v.d.(2003). Kriz yönetimi üzerine bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (1), 141-163.
- Ateş. D. (2010). Küresel ekonomik kriz, devlet ve dış politika. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7 (1), 912-937.
- Avcı. M. ve Altay. N. (2013). Finansal krizlerin belirleyenleri ve öngörülebilirliği: Türkiye üzerine bir uygulama. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 13 (1), 113-124.
- Avcı. N. ve Küçükusta. D. (2013). Küresel ekonomik krizin seyahat acentelerine etkileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (4), 571-587.
- Ay. A. ve Karaçor. Z. (2006). 2001 sonrası dönemde Türkiye ekonomisinden krizden büyümeye geçiş üzerine bir tartışma. *SelcukUniversitySocialSciencesInstituteJournal*, 16, 67-86.
- Ayaydın. H. (2014). Uluslararası çeşitlendirme, finansal bulaşma ve küresel finansal kriz ilişkisi üzerine bir çalışma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Birimler Dergisi*, 28 (3), 43-67.
- Ayaz. N. (2016). Ekonomik krizlerin turizm sektörüne olan etkileri üzerine bir inceleme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (59).
- Aybar. S. v.d. (2009). Uluslararası finansal kriz ve siyasi sonuçlar. *Kadir Has Üniversitesi Maliye Finans Yazıları*, 23(83), 31-44.
- Aydemir. C. ve Kaya. M. (2007). Küreselleşme kavramı ve ekonomik yönü” *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (20), -260-282.
- Aydemire. O. ve Genç. E. (2015). “Uluslararası sermaye hareketlerinin belirleyicileri, doğrudan yabancı yatırımlar kapsamında bir analiz, Türkiye örneği. ” *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2 (2), 17-41.
- Aydın. M. v.d. (2013). Çevre ülkelerinde finansal gelişme ile büyüme arasındaki ilişki: Panel Veri Analizi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31 (2), 1-14.

Aydın. Ü. v.d. (2017). Türkiye'deki reel sektörün finansal yapısı: kur değişimlerinin ve politik istikrarsızlığında imalat sanayi üzerine etkisi. *3rd International Conference on Economic and Social Impacts of Globalization*, 5-14.

Aydoğuş. O. v.d. (2009). Kriz teorileri Kondratieff, Schumpeter ve Wallerstein. *Ege Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (1), 1-21.

Ayhan. D. (2014). BRICS-T ülkelerine yönelik portföy yatırımlarının cari açık üzerindeki etkisi: dinamik panel veri analizi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7 (1), 67-75.

Ayrıçay. Y. (2010). Ekonomik krizin sanayi kuruluşları üzerine Etkisi: işletme finansına ilişkin bir çalışma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (1), 171-193.

Aytaç. A. ve Fırat. E. (2013). Ekonomik kriz ile mücadelede kurala dayalı Maliye politikalarının rolü. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5 (2), 35-44.

Balkanlı. O. (2002). Küresel ekonominin belirleyici faktörleri üzerine. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 13-26.

Balkanlı. O. (2006). Liberalizasyon sürecinde makro ekonomik denge büyüme sorunsalı (Latin Amerika, Güney Asya Ülke örnekleri ve finansal liberalizasyon). *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 35, 73-100

Balmumcu. Ö. (2013). Küresel finans krizi ekseninde para politikaları tartışmaları. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 4 (2), 32-55.

Batırel. Ö. (2008). Global ekonomik kriz ve Türk Kamu Maliyesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (13), 1-9.

Bayar. F. (2008). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye. *Uluslararası Ekonomik Sorunla Dergisi*, 32, 25-34

Bayar. Y. (2014). Euro Bölgesi borç krizi ile Avrupa Döviz Kuru Mekanizması krizinin karşılaştırmalı analizi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 22, 211-231.

Bayar. Y. ve Kılıç. M. (2014). Küresel finansal krizin Türkiye’de bireysel emeklilik sistemine etkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 246-263.

Bektaş. H. ve Tekin. M. (2013). Finansal oranlar ve Borsa performans oranları ilişkisi: İMKB’de işlem gören bankaların Kanonik Korelasyon analizi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 34 (1), 317-329.

Belet. N. (2013). Kriz olgusunun kadına yönelik algıya ve kadın işgücüne etkisi. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15 (1), 196-223.

Bilir. H. (2015). Finansal sıkıntının tanımı ve piyasa odaklı çözümleri: borç yapılandırma, varlık satışı yeni sermaye enjeksiyonu. *Sosyo Ekonomi Dergisi*, 23 (23), 9-24.

Bocutoğlu. E. (2014). ABD’de 1993 Glass- Steagall Yasasının yürürlükten kaldırılması 2007 küresel finansal krizini tetikledi mi karşılaştırmalı bir değerlendirme. *Bankacılar Dergisi*, (90), 83-111.

Bocutoğlu. E. (2015). Kredi derecelendirme ve kuruluşları ve 2007 küresel finansal krizi. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 4 (10), 66-113.

Bocutoğlu. E. ve Ekinci. A. (2009). Genel teori küresel krizler ve yeniden Maliye Politikası. *Maliye Dergisi*, (156), 66-82.

Bostan. A. ve Bölükbaş. M. (2011). Küresel finansal kriz ve bankacılık sektörüne etkileri: Türkiye örneği. *Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 48 (562), 1-06.

Bozoklu. Ş. Ve Yıllancı. V. (2013). Finansal gelişme ve iktisadi büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi: gelişmekte olan ekonomiler için analiz. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28 (2), 161-187.

Bölükbaş. A. ve Yıldıztan. D. (2013). Yükselen piyasalar ayrışıyor mu. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 34 (1), 33-49.

Büyükbaş. H. (2003). Japon modernleşmesi üzerine 1868-1912. *Nevşehir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3, 65-86

- Büyükşalvarcı. A. (2011). Finansal analizde kullanılan oranlar ve hisse senedi getirileri arasındaki ilişki: ekonomik kriz dönemleri için İMKB imalat sanayi şirketleri üzerine ampirik bir uygulama. *Ankara Üniversitesi İktisadi ve İdari Birimler Fakültesi Dergisi*, 25 (1), 225-240.
- Cengiz. V. ve Karacan. R. (2015). Gelişmekte olan ülkelere yönelik sermaye hareketleri ve ekonomik sonuçları. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 8 (15), 327-344.
- Çalışkan. Ö. (2002). Kredi derecelendirme kuruluşları ve risk değerlendirme kriterleri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 1-13.
- Çam. A. (2014). Politik riskin firma değeri ile ilişkisi: İMKB'ye kayıtlı firmalar üzerinde bir uygulama. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 1 (15), 109-122.
- Çatal. M. (2014). Küresel finansal krizin BIST'de işlem gören otomotiv sektörünün sermaye yapısı üzerindeki etkileri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28 (2), 179-197.
- Çelik. S. ve Direkçi. T. (2013). Türkiye'de 2001 krizi ve sonrası dönemler için dış borç ekonomik büyüme ilişkisi(1921-2010). *Electronic TurkishStudies*, 8 (3), 111-135.
- Çiçek. H. v.d. (2010). Bir Maliye Politikası aracı olarak borçlanma ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye Örneği (1990-2009).)” *C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11 (1), 141-156.
- Çiftçi. F. ve Yıldız. R. (2013). Dış ticarete kur riski yönetimi: temsili bir Türk dış ticaret firması için uygulama örnekleri. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 5 (9), 94-112.
- Darıcan. M. (2013). Ekonomik krizler ve Türkiye. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 5 (17), 39-46.
- Delice. G. (2003). Finansal krizler teorik ve tarihsel bir perspektif. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Birimler Fakültesi Dergisi*, (20), 57-81.

Demir. M. ve Eminer. F. (2014). Kredi derecelendirme kuruluşları üzerine düşünceler. *Lefke Avrupa Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (2), 96-113.

Demir. Ş. (2012). Adnan Menderes ve 6/7 Eylül olayları. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmalar*, 12, 37-63.

Demirli. Y. ve Ayyıldız. Y. (2016). Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde vergi rekabetinin, 2008 Küresel Finansal Krizi eşliğinde, vergi hasılatı ve yapısına etkisi. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2 (4), 31-42.

Deveci. T. ve Değirmen. S. (2013). İkiz açık ilişkisi kriz öncü göstergelerini etkiler mi? 2008 Küresel Krizi ışığında ABD ve Türkiye analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (2), 1-14.

Devran. Y. ve Özcan. Ö. (2017). 1960'tan 2012'ye askeri darbe ve muhtıra metinleri anlamlar, amaçlar, niyetler ve ideolojiler. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 1 (2), 7-20.

Direkçi. T. ve Kaygusuz. S. (2013). Kısa vadeli sermaye hareketlerinin makro ekonomik değişkenler ile olan etkileşimi: Türkiye örneği. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 5 (9), 28-42.

Doğan. N. (2011). Almanya'nın Avrupa'daki konumuna teorik yaklaşımlar: Almanya'nın yeniden birleşmesinden 20 yıl sonra bir değerlendirme. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 1-19.

Dolunay. S. (2009). Schumpeter sisteminde yenilikler, ekonomik gelişme ve devresel hareketler. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 1 (2), 171-188.

Duman. K. (2004). Finansal krizlere karşı politika tercihleri. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4 (8), 38-61.

Durmaz. S. ve Dilber. İ. (2015). Küresel kriz sürecinde para politikasında yeni bir araç olarak faiz koridoruna genel bir bakış. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 29-38.

Elma. F. (2009). Sovyet Sonrası Rusya ve Orta Asya. *Qafqaz Üniversitesi*, 129-143.

- Emek. U. (2000). Finansal piyasalarda serbestleşmenin iktisadi büyüme üzerine etkileri. *Rekabet Dergisi*, 62-90.
- Emhan. A. (2009). Risk yönetim süreci ve risk yönetmekte kullanılan teknikler. *Ankara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23 (3), 209-220.
- Engin. C. (2011). Kalkınma ajansları: Türkiye ve İngiltere ülke örnekleri. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3 (2), 65-77.
- Engin. E. ve Yeşiltepe. E. (2009). Global ekonomik krizin gölgesinde Türkiye'nin Maastricht kriterlerine uyumu. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 1 (2), 15-23.
- Er. S. (2011). Finansal krizleri önleme aracı olarak finansal sektörün regülasyonu: Mortgage Krizi ve Türkiye. *Maliye Dergisi*, (160), 307-327.
- Erarslan. C. (2016). Küresel finansal krizi anlamak. *Kırıkkaleli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5 (1), 79-99.
- Erarslan. C. ve Timurtaş. M. (2015). Avrupa Borç Krizinin seçilmiş ülke örnekleri üzerindeki etkileri. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 1 (2), 17-54.
- Erdoğan. Ç. v.d. (2013). Politik krizlerin turizm talebi üzerindeki etkisine yönelik bir araştırma. *Akademik Turizm ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 57-69
- Erdönmez. P. (2005). Seçilmiş ülkelerde gayrimenkul fiyatları ve bankacılık sektöründeki gelişmeler. *Bankacılar Dergisi*, 54, 59-77.
- Ergün. Y. ve Cura. S. (2016). Anayasal İktisat yaklaşımı açısından Avro Krizi. *Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 23 (1), 263-286.
- Erkuş. H. ve Akcan. A. (2013). Finansal kriz gerçeğe uygun değer ve bir araştırma. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (10), 226-241.
- Erol. D. ve Erol. İ. (2015). Küresel finansal krizi ve sonrasında dünya merkez bankalarının Para Politikası Stratejileri. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1 (1), 54-65.

Ertuğrul. C. v.d. (2010). Küresel mali krizin Türkiye ekonomisine etkileri. *Yönetim ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 8(13), 59-72.

Ezer. F. (2010). 1929 Dünya Ekonomik krizinin Türkiye'ye etkileri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (1), 427-442.

Gerni. C. v.d. (2005). Erke uyarı sistemleri yoluyla Türkiye'deki ekonomik krizlerin analizi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, (2), 11-29.

Gerşil. G. (2004). Küreselleşme ve çok uluslu işletmelerin çalışma ilişkilerine etkileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (1), 147-157.

Göker. Z. (2014). "Küresel kriz sonrası maliye politikalarında değişim ve mali tuzak riski." *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 40 (1), 103-116.

Gündoğdu. A. (2015). Küresel finans krizi sürerken enflasyon ile mücadelede enflasyon hedeflemesi uygulamasının analizi. *Uluslararası İktisadi İncelemeler Dergisi*, (15), 207-220.

Güngen. A. (2014). Hazine Müsteşarlığı ve borç yönetimi: finansallaşma sürecinde bir kurumun dönüşümü. *Amme İdaresi Dergisi*, 47 (1), 1-21.

Hacıtahiroğlu. K. (2014). Küreselleşmenin siyasal etkileri, göç ve Ukrayna-Rusya krizi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (2), 259-284.

Helhel. Y. (2016). E7 ülkelerinde finansal gelişmenin Ar-Ge faaliyetleri üzerindeki etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8 (1), 500-517.

Işık. N. ve Duman. E. (2012). Reel ve finansal göstergeler açısından 1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi: karşılaştırmalı bir analiz. *Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 9 (2), 239-260.

İpek. C. (2012). Afrika Birliği Örgütü ve kıtada iş birliği arayışları. *Yüzyılda Eğitim ve Toplum Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1 (3), 111-130.

İşcan. İ. ve Hatipoğlu. Y. (2010). Rusya'nın serbest piyasa anlayışı ve küresel kriz. *International Conference on Eurasian Economies, Bilecik Universty*, 28-33.

- İşcan. İ. ve Hatipoğlu. Y. (2011). Rusya’da serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci ve 2008 küresel krizi. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 61 (1), 177-237.
- Kanbaroğlu. Z. ve Arvas. M. (2017). Finansal kalkınma ve gelir eşitsizliği: Türkiye örneği 1980-2012. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 24 (2), 105-122.
- Karabıçak. M. (2000). Türkiye’de ekonomik istikrarsızlığın tarihsel gelişim süreci. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5 (2), 49-65.
- Karabıçak. M. (2010). Küresel krizi tetikleyen nedenler ve küresel krizin Türkiye boyutu. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Birimler Fakültesi Dergisi*, 15 (3), 251-270.
- Karabıyık. İ. ve Uçar. M. (2010). Türkiye’de 1980 sonrası uygulanan IMF destekli istikrar programlarının ekonomik açıdan değerlendirilmesi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 5 (2), 37-58.
- Karaca. C. (2014). Uygulanan para ve maliye politikaları açısından geçmiş krizler ve 2008 Küresel Ekonomik Krizinin karşılaştırmalı analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (1), 263-286.
- Karaca. N. (2003). GATT’tan Dünya Ticaret Örgütü’ne. *Maliye Dergisi*, 144, 84-99.
- Karagöl. E. (2016). 15 Temmuz darbe girişimi ve Türkiye ekonomisi. *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (2), 37-50.
- Karakurt. B. (2016). Küresel kriz etkilerini azaltmada mali yönetişimin rolü: BRICS ülkeleri örneği. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (2), 185-212.
- Karakurt. B. ve Akdemir. T. (2016). Küresel finansal krizinin devlet borçlanma etkisi: gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından bir değerlendirme. *Sosyo Ekonomi Dergisi* 24 (29), 225-255.
- Karaman. C. (2015). Uluslararası finansal piyasaların ekonomik büyüme ve istikrar üzerine etkisi: dönemselsel bir karşılaştırma. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 52 (608), 23-33.

Karpuz. F. ve Kızıltan. A. (2014). Türkiye’de kısa vadeli yabancı yatırımlar ile reel döviz kuru arasındaki ilişki. *Ekev Akademi Dergisi*, 18 (60), 197-210.

Kaya. A. v.d. (2014). Politik risk yatırımcının dikkate alması gereken bir risk midir? Borsa İstanbul örneği. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16 (1), 74-87.

Kaya. A. ve Gülhan. Ü. (2010). Küresel finansal krizin işletmelerin etkinlik ve performans düzeylerine etkileri: 2008 Finansal Kriz örneği. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, (11), 61-89.

Kaya. E. v.d. (2016). Türkiye için hisse senedi piyasası ve finansal dışa açıklık ilişkisinin VAR modeli ile de analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30 (3), 493-506.

Kaya. M. v.d. (2016). Türkiye’de 1980 sonrası ekonomik büyüme ve finansal liberalizasyonun etkileşimi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (27), 140-162.

Kaya. T. (2010). DTÖ hukuk uygulamasında ayrımcılık yapmama ilkesi. *AUHFD*, 59 (2), 183-242.

Kaya. V. ve Türkmen. A. (2013). Küresel krizin üst orta gelir grubu ülkelere makro ekonomik yansımaları. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Birimler Dergisi*, 27 (4), 317-338.

Kesikoğlu. F. v.d. (2013). Cari açığın belirleyicileri: 28 OECD ülkesi için panel veri analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (2), 15-34.

Kılıç. v.d. (2013). Küresel finansal krizin Türkiye’nin inşaat sektörü üzerindeki etkileri. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 5 (3), 95-104.

Kılıçaslan. H. (2017). 15 Temmuz darbe girişimi ve Türkiye’nin ekonomik ve mali göstergeleri. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 3 (3), 51-64.

Kılınç. B. v.d. (2013). Türkiye’de finansal serbestleşmenin tarihsel gelişimi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 38, 227-238.

Kibritçioğlu. A. (2011). 2006-2011 Küresel ekonomik krizinin bileşenleri ve karmaşıklığı. *İktisat ve Toplum Dergisi*, (9), 30-34.

Kiper. S. (2012). Brezilya ekonomisi. *Akademik Bakış Dergisi*, 30, 1-19.

Kolsuz. G. ve Yeldan. A. (2014). 1980 sonrası Türkiye ekonomisinde büyümenin kaynaklarının ayrıştırılması. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 40 (1), 49-66.

Konak. F. ve Kendirelli. S. (2014). Küresel finansal kriz sürecinde BIST 100 endeksinde haftanın günleri etkisinin analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19 (2), 257-286.

Korkmaz. T. v.d. (2010). Finansal dışa açıklığın ekonomik büyüme ve finansal krizler üzerindeki etkisi: Türkiye rneği. *Journal of Yasar University*, 17 (5), 2821-2831.

Kutlu. H. ve Demirci. N. (2011). Küresel finansal krizi (2007) ortaya çıkaran nedenler, krizin etkileri, krizden kısmi çıkış ve mevcut durum. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (52), 121-136.

Mangır. F. ve Acet. H. (2014). Serbest ticaret ve korumacılık Avrupa Birliğinde malların serbest dolaşımı ve Türkiye'nin uyumu. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Dr. Mehmet Yıldız zel Sayısı*, 93-108.

Marangoz. M. ve Uluyol. O. (2010). Küresel ekonomik krizin tüketicilerin harcama ve tasarruf eğilimleri üzerine etkilerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (45), 82-96.

Mercan. M. (2014). Ekonomik büyümenin belirleyicileri ve 2008 Krizi: Orta Asya lkeleri ve Türkiye Ekonomisi için panel veri analizi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 21 (1), 125-142.

Mercan. M. ve Peker. O. (2013). Finansal gelişmenin ekonomik büyümeye etkisi: ekonometrik bir analiz. *Osman Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 93-120.

- Murat. G. ve Mısırlı. K. (2005). Küçük ve orta ölçekli işletmelerde kriz yönetimi: Çaycuma örneği. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1), 1-19.
- Oğuz. Ş. (2011). Krizi fırsata dönüştürmek: Türkiye’de devletin 2008 Krizine yönelik tepkileri. *Amme İdaresi Dergisi*, 44 (1), 1-23.
- Oktar. S. ve Dalyancı. L. (2014). Finansal kriz teorileri ve Türkiye ekonomisinde 1990 sonrası finansal krizler. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Birimler Fakültesi Dergisi*, 29 (2), 1-22.
- Oktar. S. ve Eroğlu. N. (2015). 2007 Küresel Finansal Kriz ve gölge bankacılık. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Birimler Dergisi*, 37 (2), 307-326.
- Oktar. S. ve Yüksel. S. (2015). 1998 yılında Rusya’da yaşanan bankacılık krizi ve öncü göstergeleri. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 37 (2), 327-340.
- Önder. İ. (2009). Küresel kriz ve Türkiye ekonomisi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (42), 12-25.
- Öniş. Z. ve Kutluay. M. (2012). Ekonomik bütünleşme siyasal parçalanmışlık paradoksu: Avro Krizi ve Avrupa Birliğinin geleceği. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9 (33), 3-22.
- Özçelik. P. (2013). Neoliberal küreselleşme süreci ve yoksulluk. *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3 (2), 417-431.
- Özdemir. G. v.d. (2011). Türkiye’de ekonomik krizler ve tarımsal kooperatiflerin önemi. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 101-113.
- Özdemir. L. (2013). 2008 Küresel ekonomik krizinin işletmeler üzerindeki etkileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 14 (2), 249-265.
- Özel. H. (2011). Türkiye’de ticari serbestleşmenin tarihsel gelişimi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6 (2), 73-92.

- Özel. H. (2012). Küreselleşme sürecinde ticari ve finansal açıklığın ekonomik büyüme üzerine etkisi: Türkiye örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 10 (19), 1-30.
- Özgülven. N. (2011). Kriz döneminde küresel perakendeci aktörlerin performanslarının TOPSIS yöntemi ile değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25 (2), 151-162.
- Özsuca. Ş. (2003). Küreselleşme ve sosyal güvenlik krizi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 58 (2), 134-152.
- Özşahin. Ş. (2017). Yükselen piyasa ekonomilerinde menkul kıymetler borsalarının entegrasyonu: Türkiye ve BRICS ülkeleri üzerine çoklu yapısal kırılmalı eş-bütünleşme analizi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 24 (2), 601-617.
- Öztürk. M. ve Aras. O. (2011). Euro ve kriz sonrası dönemde parasal istikrar. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3 (2), 143-155.
- Öztürk. S. (2003). Sabit döviz kuru politikasının finansal krizlere etkisi: 1997 Güneydoğu Asya ve 2000 Kasım 2001 Şubat Türkiye krizleri. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 10 (1), 171-185.
- Öztürk. S. ve Gövdere. B. (2010). Küresel finansal kriz ve Türkiye ekonomisine etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15 (1), 377-397.
- Öztürk. S. ve Ülger. Ö. (2016). Vergi cennetlerinin küresel finansal kriz üzerine ekonomik etkileri: vergi kaçırma, vergiden kaçınma ve kara para aklamadaki rolü. *Ömer Halis Demir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (1), 237-254.
- Sarsıcı. B. (2014). Amerikan ulusal çıkarları ve Afrika. *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, 1 (2), 95-119.
- Sayılgan. G. (1995). Finansal risk yönetimi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 50 (1), 323-334.

Selçuk. B. (2010). Küresel krizin Türk finans sektörü üzerindeki etkileri. *Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2 (2), 21-27.

Selimoğlu. S. ve Orhan. A. (2015). Finansal başarısızlığın Oran Analizi ve Diskriminant Analizi kullanılarak ölçülmesi: BİST’de işlem gören dokuma, giyim eşyası ve deri işletmeleri üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 21-40.

Selmanoğlu. A. (2002). Gelişmiş ülkelerde istihdam politikaları, esneklik arayışı ve etkileri. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (2), 33-63.

Sevinç. V. (2013) Türkiye’ye gelen yabancı turist sayısı Amerikan Dolar Kuru ve ekonomik kriz yılları arasında bir Granger nedensellik ilişkisi analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (2), 233-249.

Seydi. S. (2011). Demokrat Parti’nin dış politikada alternatif arayışı (1957-1960). *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (14), 1-16.

Seyidoğlu. H. (2003). Uluslararası mali krizler, IMF politikaları, az gelişmiş ülkeler, Türkiye ve dönüşüm ekonomileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4 (2), 141-156.

Soydemir. S. (2011). Modernizmin karanlık yüzü: risk toplumu. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3 (2), 169, 178.

Şahin. İ. (2013). Küresel finansal kriz esnasında geliştirilen bankacılık düzenlemelerinden Basel III kriterlerinin kapsamı ve uygulama süreci. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (59), 149-166.

Şanlı. F. ve Aksöz. H. (2014). 1980 sonrası Türkiye’de dış borçlanma üzerinde yurtiçi tasarrufların etkisinin analizi. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 6 (11), 83-98.

Şimşek. H. (2008). Küreselleşme sürecinde finansal krizler ve maliye politikaları: teorik bir değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Birimler Fakültesi Dergisi*, 13 (1), 183-208.

Takım. A. (2016). Finansal liberalleşme ve iktisadi büyüme arasındaki ilişki üzerine teorik bir inceleme. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*.

Tekin. İ. (2016). Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının öngöremedikleri krizler ve iflaslar. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 19(41. Yıl Özel Sayısı), 181-205.

Tellal. E. (2002). Soğuk savaş neden tekrar sona erdi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi*, 57 (2), 203-207.

Temiz. D. (2010). Türkiye’de reel ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: 1965-2009 dönemi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (1-2), 71-82.

Topaloğlu. E. (2014). Finansal krizlerin BİST metal eşya, makine endeksinde faaliyet gösteren firmaların mali performanslarına etkisinin TOPSIS yöntemi ile ölçülmesi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, (22), 286-305.

Torun. N. ve Özdemir. A. (2015). Türk bankacılık sektörünün 2008 Küresel Finansal Kriz sürecinde veri zarflama analizi ile etkinlik analizi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33 (129), 129-142.

Tuna. K. ve İsaetli. İ. (2014). “Finansal piyasalarda volatilité ve BIST 100 örneği. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, 21-31.

Tuncay. Ö. (2017). Finansal serbestleşme sonrası dönem savunma harcamalarının ekonomik analizi. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3 (1), 23-37.

Tuncel. C. (2012). Finansal liberalizasyon ve küresel krizin yapısal nedenleri: gelişmekte olan ülkeler için dersler. *Bandırma Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sempozyumu*, 1-27.

Turan. Z. (2011). Dünyadaki ve Türkiye’deki krizlerin ortaya çıkış nedenleri ve ekonomik kalkınmaya etkisi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Birimler Fakültesi Dergisi*, 4 (1), 56-80.

Turgut. A. (2006). Türleri nedenler ve göstergeleriyle finansal krizler. *İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 20 (4-5), 35-46.

Usta. Ö. Ve Demirelli. E. (2010). Risk bileşenleri analizi: İMKBD’de bir uygulama. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Dergisi*, 6 (12), 25-36.

Yanar. R. ve Kerimoğlu. G. (2011). Türkiye’de enerji tüketimi ekonomik büyüme ve cari açık ilişkisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3 (2), 191-201.

Yanar. R. ve Şahbaz. A. (2013). Gelişmekte olan ülkelerde küreselleşmenin yoksulluk ve gelir eşitsizliği üzerindeki etkileri. *Osman Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (3), 55-74.

Yaprak. Ş. (2009). Ekonomik krizlerin istihdama yansması. *Ekonomi bilimleri dergisi*, 1 (2), 41-54.

Yeldan. E. (2009). Kapitalizmin yeniden finansallaşması ve 2007-2008 Krizi: Türkiye krizin neresinde. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 1, 11-28.

Yetiz. F. (2016). Bankacılığın doğuşu ve Türk bankacılık sistemi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (2), 107-117.

Yıldırım. D. ve Çevik. E. (2017). Finansal dışa açıklık ile ekonomik büyüme ilişkisi: asimetrik nedensellik testi. *University Library of Munich, Germany*, 41-51.

Yıldız. Z. ve Durgun. A. (2010). 2008 küresel ekonomik krizi ve turizm sektörü üzerine etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 2 (1), 1-15.

Yücel. F. ve Kalyoncu. H. (2010). Finansal krizlerin öncü göstergeleri ve ülke ekonomilerini etkileme kanalları: Türkiye örneği. *Maliye Dergisi*, 159, 53-69.

Yücel. F. ve Kalyoncu. H. (2010). Finansal krizlerin öncü göstergeleri ve ülke ekonomilerini etkileme kanalları. *Maliye Dergisi*, (159), 53-69.

Yülek. M. (2013) Kalkınma tartışmalarında Japon modelinin yükselişi, düşüşü ve tekrar yükselişi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi, Doğu Asya’nın Politik Ekonomisi Japonya Çin ve Güney Kore’de Kalkınma Siyaset ve Jeostrateji Sempozyum*, 1-27.

Zeren. F. ve Demirci. Ş. (2013). Yerel ve küresel krizler ışığında Basel II Kriterlerinin Türk Bankacılık Sektörü üzerine etkileri: 2001-2010 veri analizi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Birimler Dergisi*, 6 (2), 17-27.

İNTERNET KAYNAKLARI

Akbulut, H. (2011). *Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı*. Erişim Tarihi: 06.12.2017, <http://www.mfa.gov.tr/ekonomik-isbirligi-ve-kalkinma-teskilati.tr.mfa>.

BBC. (2018). *IMF: Türkiye hızlı büyümeyi ekonomik dengeleri tamir etmek için fırsata çevirmeli*. Erişim Tarihi: 08.05.2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-43958122>

Bigpara.hurriyet.com.tr.(2017). *Dünya Ticaret Örgütü'nden belirsizlik uyarısı*, 08.05.2018, http://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/ekonomi-haberleri/dunya-ticaret-orgutunden-belirsizlik-uyarisi_ID1437955/

Ekonomik Konjonktür Konjonktür Dalgalanmaları. Erişim Tarihi: 08.05.2018 http://www.ekodialog.com/Acik_ogretim_iktisat/ekonomik_konjonktur.html,

Fortune. (2017). *Dünya Bankası 2017 büyüme beklentilerini revize etti*. Erişim Tarihi: 08.05.2018, <http://www.fortuneturkey.com/dunya-bankasi-2017-buyume-beklentilerini-revize-etti-42071>.

Kalkınma. B. (2018). *Temel ekonomik göstergeler*. Erişim Tarihi: 09.05.2018, <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/TemelEkonomikGostergeler.aspx>.

Öndeş, Ö. (2018). *OECD eğitime bir bakış 2017 raporunda Türkiye analizi işletme ve hukuka ilgi var iş yok*. Erişim Tarihi: 08.05.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/egitim/isletme-ve-hukuka-ilgi-var-is-yok-40789913>.

TOBB. (2018). *Kurulan/kapanan şirket istatistikleri*. Erişim Tarihi: 09.05.2018, <https://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/KurulanKapananSirketistatikleri.php>.

TÜİK. (2018). *Toplumsal yapı ve cinsiyet istatistikleri*. Erişim Tarihi, 23.04.2018, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1080.